

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВОВЧЕНКО РУСЛАН АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 343.851

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ
У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ
ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Р.А. Вовченко

Науковий керівник: **Тичина Дмитро Михайлович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Вовченко Р.А. Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертація є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано теоретико-правовий підхід до формування кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України в умовах збройного конфлікту й воєнного стану, що обумовили зростання професійного навантаження на працівників Національної поліції України й створили додаткові корупційні ризики.

Автором проведено систематизацію кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції (кримінальні протиправні діяння безпосередньо пов'язані із службовим становищем, реалізуються у вигляді зловживання, перевищення повноважень, службової недбалості та підробки; носять суто корупційний характер – отримання неправомірної вигоди, зловживання впливом тощо) як основних корупційних проявів й методологічного підґрунтя для розроблення кримінологічних заходів запобігання.

Доведена необхідність імплементації зарубіжного досвіду забезпечення законності в діяльності правоохоронних органів, зокрема щодо запобігання корупційним кримінальним правопорушенням у поліції, шляхом аналізу стандартів Ради Європи (GRECO), Європейського Союзу (FrameworkDecision щодо боротьби з корупцією у державному секторі), міжнародних рекомендацій ООН і OECD, а також вивчення кращих практик організації незалежного зовнішнього нагляду за діяльністю правоохоронних органів (Independent Office for Police Conduct у Великій Британії, Bureau for Internal Affairs у США), функціонування спеціалізованих антикорупційних підрозділів (BVR у

Нідерландах, IGPN у Франції), імплементації кодексів етики, механізмів whistleblowing та інших комплексних організаційних, освітніх, етичних і соціально-психологічних заходів, адаптація яких до умов України в період дії воєнного стану і розширення повноважень поліції забезпечує мінімізацію відповідних кримінальних проявів та відповідає сучасним європейським вимогам до правоохоронної діяльності.

Визнано перспективним для впровадження у правозастосовну практику підрозділів внутрішньої безпеки кращих антикорупційних практик заснованих на проактивній моделі діяльності раннього попередження та ризик-менеджменту, з наділенням таких підрозділів негласними, аналітичними, дисциплінарними та процесуальними повноваженнями, з правовою можливістю: залучення до перевірок громадськості, а до викриттів – інсайдерів; застосування фінансового моніторингу, поліграфа та прихованого аудіо-/відеоспостереження; використання методів профілактичного тестування на добросовісність (integritytesting); впровадження «аналітичного профілю ризику».

Проведений аналіз показників офіційної статистики упродовж 2019–2024 рр. дозволив встановити тенденції кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності в органах Національної поліції (багатовекторність зниження реєстрації в умовах воєнного стану (до –42% у 2022–2023 рр.), що свідчить про суттєве зростання латентності (до 65–70%); територіальна диспропорція (близько 40% кримінальних протиправних проявів зафіксовано в Київській та Одеській областях)), а також обґрунтувати наявність трирівневої структури службової злочинності (верхній, середній, низовий), кожен із яких зумовлює вибір не лише галузевих, а й диференційованих (міжгалузевих) заходів запобігання.

Проведений розподіл детермінантів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності серед працівників поліції на військові (умови воєнного стану, надмірне навантаження, нестача ресурсів), політичні (незавершеність реформи поліції, політична нестабільність), соціально-економічні (диспропорції у регіональному розвитку, низький рівень заробітних плат), організаційно-правові (управлінські недоліки, недостатній фінансовий контроль, повільна цифровізація

службової діяльності) та морально-професійні (кадрові проблеми, низька мотивація та професійна підготовка працівників поліції, психологічні деформації, толерантність суспільства до корупції), що дозволило довести, що збройний конфлікт і запровадження воєнного стану значною мірою поглибили дію всіх без винятку детермінантів, зокрема через втрату кадрового потенціалу внаслідок мобілізації, психологічну втому, невпевненість у майбутньому, істотне зниження рівня соціального забезпечення і додаткове навантаження поліції не притаманними їй військовими й гуманітарними функціями, що створило принципово нові ризики вчинення службових правопорушень.

Надана кримінологічна оцінка та характеристика поліцейського, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, з виокремленням соціально-демографічних, статусно-рольових, морально-психологічних характеристик, з розподілом на професійні групи (оперативні працівники, слідчі й дізнавачі, патрульні поліцейські) і за рівнем участі в організованих кримінальних схемах (керівники структурних підрозділів, виконавці та допоміжний персонал, зовнішні сприяючі суб'єкти, «випадкові» учасники), що дало змогу поглибити розуміння механізмів формування службової злочинності та її організаційних форм у Національній поліції України, уточнити роль керівників і зовнішніх суб'єктів як основних організаторів кримінальної активності, а також виконавців – як ресурсної бази, що забезпечує функціонування повсякденних злочинних практик, що особливо посилилось в умовах воєнного стану та збройного конфлікту, коли мобілізація досвідчених кадрів, залучення поліцейських до нетипових військово-гуманітарних завдань, збільшення рівня навантаження й морально-психологічне виснаження створили додаткові можливості для втягнення працівників поліції у злочинну діяльність та її латентинізацію.

Запропоновані загальносоціальні заходи запобігання з практичною реалізацією у *Програмі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України*, яка передбачає консолідацію зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних структур, представників громадянського суспільства та населення загалом на засадах партнерства, відкритості та довіри;

створення єдиного превентивного механізму, який об'єднує нормативно-правові інструменти і практичні дії, спрямовані на своєчасне виявлення та усунення причин і умов вчинення кримінальних правопорушень у службовій діяльності поліцейських, впровадження новітніх методик і технологій антикорупційного контролю й моніторингу професійної поведінки особового складу поліції, що уможливорює ранню діагностику криміногенних ризиків, запобігає виникненню організованих злочинних груп у поліції та створює належні передумови для формування високих стандартів службової етики й морально-психологічного клімату, які відповідають кращим європейським практикам і стандартам правоохоронної діяльності в демократичній державі.

Визначено місце та роль окремих суб'єктів безпеки (Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України, Державного бюро розслідувань) у реалізації державної антикорупційної політики на засадах стратегії випередження, що передбачає застосування кримінологічно-розвідувальних заходів (профілактика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, їх виявлення, припинення та розкриття; здобуття та фіксація інформації про події, факти, діяльність, а також осіб та груп; оцінка ризиків і загроз) спрямованих на припинення або недопущення кримінальних протиправних діянь на стадії їх підготовки або вчинення.

Науково доведено доцільність запровадження до практики реалізації спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції системно-функціонального підходу, який базується на врахуванні взаємозв'язку і взаємозалежності інституційного та організаційного рівнів запобігання, дозволяючи здійснювати ранню діагностику криміногенних факторів і ризиків, впроваджувати інноваційні засоби контролю службової поведінки (електронні системи моніторингу прийнятих рішень, автоматизований облік переміщень і контактів співробітників), інтегрувати сучасні інформаційно-аналітичні технології та штучний інтелект у запобіжну діяльність поліції, що в комплексі гарантує значне посилення ефективності запобігання службовим правопорушенням, знижує

рівень корупційних ризиків у правоохоронній діяльності та формує високі стандарти доброчесності працівників поліції, які відповідають міжнародним і європейським рекомендаціям щодо професійної етики та протидії корупції у державному секторі.

У загальному дисертантом розроблені кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції, які ґрунтуються на кримінально-правовій (відповідно до ознак службових зловживань) та кримінологічній (стан та тенденції злочинності у сфері службової діяльності, причини та умови, особа-працівника Національної поліції) характеристиках й включають науково обґрунтовані правові, організаційні, інформаційно-аналітичні й поведінкові інструменти, спрямовані на моніторинг службової діяльності, виявлення та нейтралізацію криміногенних чинників, прийняття на цій основі уповноваженими суб'єктами рішень на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному й індивідуально-профілактичному рівнях.

Ключові слова: сфера службової діяльності, корупція, корупційний ризик, воєнний стан, збройний конфлікт, кримінальне правопорушення, Національна поліція України, поліцейський, кримінологічна характеристика, детермінанти, особа злочинця, запобігання.

ANNOTATION

Vovchenko R.A. Prevention of criminal offenses in the field of official activities committed by employees of the National Police of Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is one of the first monographic studies in which a theoretical and legal approach is implemented to the formation of criminological principles for the prevention of criminal offenses in the field of official activity committed by employees of the National Police of Ukraine in conditions of armed conflict and martial law, which led to an increase in the professional workload of employees of the National Police of Ukraine and created additional corruption risks.

The author has systematized criminal offenses in the field of official activity committed by employees of the National Police (criminal illegal acts directly related to official position, implemented in the form of abuse, abuse of authority, official negligence and forgery; are of a purely corrupt nature - obtaining unlawful benefits, abuse of influence, etc.) as the main manifestations of corruption and a methodological basis for the development of criminological prevention measures.

The need to implement foreign experience in ensuring the rule of law in the activities of law enforcement agencies, in particular in preventing corruption-related criminal offenses in the police, has been proven by analyzing the standards of the Council of Europe (GRECO), the European Union (Framework Decision on combating corruption in the public sector), international recommendations of the UN and OECD, as well as studying the best practices of organizing independent external oversight of the activities of law enforcement agencies (Independent Office for Police Conduct in the United Kingdom, Bureau for Internal Affairs in the United States), the functioning of specialized anti-corruption units (BVR in the Netherlands, IGPN in France), the implementation of codes of ethics, whistleblowing mechanisms and other comprehensive organizational, educational, ethical and socio-psychological measures,

the adaptation of which to the conditions of Ukraine during the period of martial law and the expansion of police powers ensures the minimization of relevant criminal manifestations and meets modern European requirements for law enforcement activities..

It is recognized as promising for the implementation of best anti-corruption practices based on a proactive model of early warning and risk management in the law enforcement practice of internal security units, with the provision of such units with tacit, analytical, disciplinary and procedural powers, with the legal possibility of: involving the public in inspections, and insiders in exposures; the use of financial monitoring, polygraph and covert audio/video surveillance; the use of preventive integrity testing methods; the introduction of an "analytical risk profile."

The analysis of official statistics for 2019–2024 allowed us to establish trends in criminal offenses in the field of official activity in the National Police (multi-vector reduction in registration under martial law (up to –42% in 2022–2023), which indicates a significant increase in latency (up to 65–70%); territorial disproportion (about 40% of criminal offenses were recorded in the Kyiv and Odessa regions)), as well as to substantiate the presence of a three-level structure of official crime (upper, middle, lower), each of which determines the choice of not only sectoral, but also differentiated (inter-sectoral) preventive measures.

The determinants of criminal offenses in the field of official activities among police officers were divided into military (conditions of martial law, excessive workload, lack of resources), political (incomplete police reform, political instability), socio-economic (disproportions in regional development, low wages), organizational and legal (management shortcomings, insufficient financial control, slow digitalization of official activities) and moral and professional (personnel problems, low motivation and professional training of police officers, psychological deformations, society's tolerance of corruption), which made it possible to prove that the armed conflict and the introduction of martial law significantly deepened the effect of all determinants without exception, in particular due to the loss of personnel potential as a result of mobilization, psychological fatigue, uncertainty about the future, a significant decrease

in the level of social security and an additional burden on the police with military and humanitarian functions that are not inherent to it, which created fundamentally new risks of committing official misconduct.

A criminological assessment and characterization of a police officer who commits criminal offenses in the field of official activity is provided, with the identification of socio-demographic, status-role, moral-psychological characteristics, with a division into professional groups (operational officers, investigators and inquirers, patrol police officers) and by the level of participation in organized criminal schemes (heads of structural units, executors and support personnel, external facilitating entities, "random" participants), which made it possible to deepen the understanding of the mechanisms of formation of official crime and its organizational forms in the National Police of Ukraine, to clarify the role of leaders and external entities as the main organizers of criminal activity, as well as executors - as a resource base that ensures the functioning of everyday criminal practices, which was especially intensified in conditions of martial law and armed conflict, when the mobilization of experienced personnel, the involvement of police officers in atypical military-humanitarian tasks, an increase in the level of workload and moral and psychological exhaustion created additional opportunities for involving police officers in criminal activity and its latentization.

General social prevention measures are proposed with practical implementation in the Program for the Prevention of Criminal Offenses in the Field of Official Activity Committed by Employees of the National Police of Ukraine, which provides for the consolidation of the efforts of state authorities, local governments, law enforcement agencies, representatives of civil society and the population in general on the principles of partnership, openness and trust; creation of a single preventive mechanism that combines regulatory and legal instruments and practical actions aimed at timely identification and elimination of the causes and conditions for committing criminal offenses in the work of police officers, introduction of the latest methods and technologies of anti-corruption control and monitoring of the professional behavior of police personnel, which enables early diagnosis of criminogenic risks, prevents the

emergence of organized criminal groups in the police and creates appropriate prerequisites for the formation of high standards of service ethics and a moral and psychological climate that meet the best European practices and standards of law enforcement activities in democratic states.

The place and role of individual security entities (the Department of Internal Security of the National Police of Ukraine, the State Bureau of Investigation) in the implementation of the state anti-corruption policy on the basis of a preemptive strategy, which involves the use of criminological and intelligence measures (prevention of criminal offenses in the field of official activities, their detection, cessation and disclosure; obtaining and recording information about events, facts, activities, as well as individuals and groups; assessment of risks and threats) aimed at stopping or preventing criminal offenses at the stage of their preparation or commission, has been determined.

The feasibility of introducing into practice the implementation of special criminological and individual preventive measures for the prevention of criminal offenses in the field of official activities committed by employees of the National Police of a systemic and functional approach, which is based on taking into account the interconnection and interdependence of institutional and organizational levels of prevention, allowing for early diagnosis of criminogenic factors and risks, introducing innovative means of controlling official behavior (electronic systems for monitoring decisions made, automated accounting of employee movements and contacts), integrating modern information and analytical technologies and artificial intelligence into preventive police activities, which in the complex guarantees a significant increase in the effectiveness of preventing official offenses, reduces the level of corruption risks in law enforcement activities and forms high standards of integrity of police officers that meet international and European recommendations on professional ethics and combating corruption in the public sector.

In general, the dissertation author developed criminological measures to prevent criminal offenses in the sphere of official activity committed by employees of the National Police, which are based on criminal law (according to signs of official abuse)

and criminological (state and trends of crime in the sphere of official activity, causes and conditions, the person of the National Police employee) characteristics and include scientifically substantiated legal, organizational, information-analytical and behavioral tools aimed at monitoring official activity, identifying and neutralizing criminogenic factors, and making decisions on this basis by authorized entities at the general social, special criminological and individual preventive levels.

Keywords: sphere of official activity, corruption, corruption risk, martial law, armed conflict, criminal offense, National Police of Ukraine, police officer, criminological characteristics, determinants, personality of the criminal, prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Вовченко Р. А. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип 85 (5). Ч. 3. С. 241–247. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.38>

2. Вовченко Р. А. Іноземний досвід запобігання корупційним злочинам, що вчиняються поліцейськими. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 6. С. 723–728. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.120>

3. Тичина Д. М., Вовченко Р. А. Причини та умови, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 9. С. 131–139. DOI 10.36919/3041-1149(Print).9.2025.131-139

4. Вовченко Р. А. Кримінологічна оцінка та характеристика працівників поліції, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. № 90. Ч. 4. С. 11–18. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.1>.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Вовченко Р. А. Кримінологічні заходи запобігання корупційним кримінальним правопорушенням серед працівників поліції. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 104–107.

6. Вовченко Р. А. Детермінація професійної діяльності поліцейського в умовах воєнного часу. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 27–30.

7. Вовченко Р. А. Перспективи кримінологічної діяльності у запобіганні кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2025 р.)*. Харків : Юрайт, 2025. С. 256–262.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП	16
<p>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....</p>	
1.1. Стан наукової розробки проблем запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються працівниками поліції в Україні.....	30
1.2. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції як об'єкт кримінологічного дослідження	48
1.3. Міжнародно-правові засади та зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються поліцейськими.....	70
Висновки до розділу 1	82
<p>РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....</p>	
2.1. Сучасний стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції	86
2.2. Причини та умови, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками Національної поліції	100
2.3. Кримінологічна оцінка та характеристика працівників Національної поліції, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності	124
Висновки до розділу 2	145

РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	150
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції	150
3.2. Спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції	166
Висновки до розділу 3	182
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	192
ДОДАТКИ.....	212

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДБР – Державне бюро розслідувань

ДВБ – Департамент внутрішньої безпеки

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СБУ – Служба безпеки України

США – Сполучені Штати Америки

ФРН – Федеративна Республіка Німеччини

ст. – стаття

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Реалізація державної політики щодо протидії злочинності та запобігання корупції належить до пріоритетних завдань правоохоронної системи України, центральне місце в якій посідає Національна поліція України. Створення такого органу стало одним із ключових етапів модернізації правоохоронної системи країни, спрямованої на утвердження принципів верховенства права, прозорості, підзвітності та підвищення довіри суспільства до органів правопорядку.

Однак, запровадження воєнного стану в Україні, спричинене масштабною збройною агресією, суттєво трансформувало функціональне призначення та завдання Національної поліції, зокрема розширивши підтриманням правопорядку та безпеки громадян у зонах активних бойових дій, на деокупованих територіях та в прифронтових районах; протидією диверсійним групам, терористичним загрозам, колабораціонізму та мародерству, а також документуванням воєнних злочинів; контролем за дотриманням комендантської години, правил переміщення осіб та транспортних засобів, встановлених військовими адміністраціями; забезпеченням безпеки під час евакуаційних заходів, гуманітарних операцій та розмінування територій; посиленням захисту критичної інфраструктури, об'єктів енергетики, транспорту та комунікацій; документуванням воєнних злочинів та іншими.

У таких умовах підвищується ризики службових зловживань та корупційних проявів серед особового складу Національної поліції, що пов'язано з психологічним навантаженням, дефіцитом ресурсів і кризовими ситуаціями, вимагаючи прийняття швидких рішень. Зокрема, за офіційними даними у 2020–2025 рр. судами винесено обвинувальні вирoki стосовно 339 поліцейських, з яких 271 (81%) засуджено за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, зокрема передбачені ст. 364, 365, 366, 367, 368 КК України [148]. У багатьох випадках службове становище працівників поліції не лише полегшує,

а й прямо сприяє вчиненню тяжких та особливо тяжких корупційних злочинів. За результатами проведеного соціологічного опитування, 66% громадян лише частково довіряють працівникам Національної поліції України, 22% – зовсім не довіряють, і лише 15% респондентів зазначили про повну довіру [164].

Необхідно наголосити на латентності кримінальних правопорушень, що зумовлено специфікою діяльності правоохоронного органу, у тому числі й небажанням свідків повідомляти про правопорушення, а також недосконалістю самих процедур досудового розслідування. При цьому практика засвідчує, що декларативний підхід до запобігання не забезпечує належної ефективності й потребує комплексного підходу, який поєднує організаційні, виховні, правові, соціально-психологічні та інші заходи кримінологічного впливу.

У науках кримінально-правового циклу окремі питання злочинності у сфері службової діяльності розглядалося з різних наукових позицій. Концептуальні ідеї щодо розроблення системи кримінологічного впливу на неї та окремі її сегменти свого часу висловлювали представники вітчизняної кримінально-правової школи, зокрема: А. А. Бабенко, О. М. Бандурка, В. В. Бардачов, В. Є. Боднар, О. Г. Богатирьов, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, О. М. Гумін, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, О. М. Ігнатов, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, О. О. Кваша, О. Г. Колб, М. Г. Колодяжний, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, Ю. О. Левченко, О. М. Литвак, А. О. Литвяк, О. М. Литвинов, В. А. Мазійчук, Н. К. Макаренко, О. А. Мартиненко, М. І. Мельник, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, А. А. Небитов, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, Д. М. Тичина, В. М. Трепак, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, С. С. Чернявський, В. В. Шаблистий, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко, А. М. Яценко та ін.

Водночас, необхідно наголосити, що у працях зазначених вище науковців питання запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівників Національної поліції України не розглядалося крізь

призму умов воєнного стану (саме в цей період перед правоохоронцями постали нові, нетипові завдання, суттєво розширено їх функції та повноваження, у тому числі й для працівників органів досудового розслідування у зв'язку із внесенням змін до кримінального процесуального законодавства України), які обумовили зростання професійного навантаження на поліцейських, збільшили кількість ситуацій, що потребують швидких і відповідальних рішень, й створили додаткові ризики прояву корупційної поведінки. Тому системний підхід до розробки та впровадження ефективних механізмів запобігання подібним кримінальним правопорушенням потребує опрацювання з урахуванням змін у законодавстві, основних завдань поліції у воєнний період й міжнародних стандартів організації поліцейської служби. З огляду на зазначене, об'єктивною потребою є поглиблене дослідження комплексу причин і умов, що детермінують вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції саме в умовах воєнного стану, виявлення найбільш уразливих елементів у системі організації, управління та контролю, а також розробка й впровадження цілеспрямованих, сучасних запобіжних заходів, здатних мінімізувати корупційні ризики і підвищити якість виконання поліцейськими своїх функцій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний науковий напрям сформовано з урахуванням сучасних міжнародних та національних стратегічних орієнтирів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, удосконалення системи кримінального правосуддя та зміцнення верховенства права й узгоджується з положеннями Кіотської декларації про зміцнення потенціалу у сфері запобігання злочинності та правосуддя (ухваленої на Чотирнадцятому Конгресі ООН з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя, м. Кіото, Японія, 2021 р.), а також Стратегії боротьби з організованою злочинністю, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126. Крім того, дослідження відповідає ключовим завданням, визначеним у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як складової сектора

безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023), Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок МВС України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454), 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 р. № 326), Основних напрямках наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 листопада 2020 р., протокол № 23) та 2025–2029 роки (рішення Вченої ради від 30 грудня 2024 р., протокол № 25).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 22 вересня 2023 року (протокол № 12).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є формування кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

– з’ясувати сучасний стан наукового розроблення проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України;

– систематизувати кримінологічні підходи до визначення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України;

– дослідити міжнародно-правові засади й зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються поліцейськими.

– охарактеризувати сучасний стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України;

– виокремити причини та умови, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції;

– визначити кримінологічно значущі ознаки поліцейських, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності;

– сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України;

– розробити спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів України.

Предмет дослідження – запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались такі методи:

загальнонаукові: діалектичний та формально-логічний (методи аналізу й синтезу, індукції, дедукції, абстрагування, узагальнення, аналогії) – для комплексного аналізу теоретико-правових засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України, визначення взаємозв'язку між кримінологічними явищами, історичними тенденціями, особливостями нормативного регулювання (розділ 1, підрозділи 2.2, 2.3); *системний* – дозволив дослідити злочинність у сфері службової діяльності працівників Національної поліції України як складний феномен із взаємопов'язаними рівнями (інституційним, індивідуальним, правовим), що сприяло глибшому розумінню кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, розділ 3); *структурно-функціональний* – для визначення структурних елементів кримінальних правопорушень, їх класифікації та розробки заходів запобігання (розділ 2, підрозділи 3.1–3.2).

спеціальні: історико-правовий – застосовувався для дослідження етапів формування наукових підходів і законодавства щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, а також аналізу змін у правозастосовній практиці в ретроспективному аспекті (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1); *порівняльно-правовий* (компаративістський) – для аналізу міжнародно-правових стандартів і зарубіжного досвіду запобігання кримінальним правопорушенням поліцейських, а також оцінки можливостей впровадження кращих світових практик в Україні (підрозділи 1.3, 3.2); *моделювання* – під час розробки моделей запобіжних і профілактичних заходів у діяльності поліції, формулювання пропозицій щодо удосконалення законодавства, а також для створення системи оцінювання ефективності профілактики правопорушень (підрозділи 3.1, 3.2); *логіко-юридичний* – сприяв структуруванню наукових висновків, розробці нормативно-правових ініціатив, формуванню програм і планів заходів у контексті досліджуваної тематики (розділ 3); *контент-аналіз* – для опрацювання звітів правоохоронних органів, матеріалів в медіа, наукових публікацій з узагальненням та інтерпретацією результатів дослідження (підрозділи 2.1–2.3, 3.1, 3.2); *соціологічні* методи (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – для вивчення та аналізу думок респондентів, експертів, практичних працівників правоохоронних органів та громадськості щодо ефективності заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності (розділ 2, підрозділи 3.1, 3.2); *статистичний* – для обробки емпіричних даних, аналізу офіційної статистики щодо динаміки та структури кримінальних правопорушень учинених у сфері службової діяльності працівниками поліції (підрозділи 2.1–2.3, 3.1).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 102 кримінальних проваджень зареєстрованих в Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР) за фактом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності учинених працівниками Національної поліції України (ст. 364, 365-2, 366, 366-2, 366-3, 367, 368, 368-4, 368-5, 369, 369-2 КК України) упродовж 2019–

2024 рр. (з усіх регіонів країни) та 90 вироків, винесених судами України щодо цих кримінальних правопорушень, а також інших, пов'язаних зі службовою злочинністю в правоохоронних органах України зокрема, передбачених ст. 371-376 КК України; результати опитувань (серед 179 респондентів – 37 прокурорів, 56 детективів та 86 представників громадськості); аналітичні звіти та узагальнення Офісу Генерального прокурора, ДБР, СБУ, ДВБ Національної поліції України, НАЗК, Державної судової адміністрації України та ряду громадських організацій («Центр протидії корупції», «Transparency International», «Стопкор»). Під час збору та узагальнення матеріалів практики і визначення ключових аспектів обраної тематики дослідження використовувався й особистий досвід роботи автора в ДБР.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень в якому реалізовано теоретико-правовий підхід до формування кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України в умовах збройного конфлікту й воєнного стану, що обумовили зростання професійного навантаження на працівників Національної поліції України й створили додаткові корупційні ризики. Найсуттєвішими з них вважаються наступні положення:

вперше:

– розроблені кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції, які ґрунтуються на кримінально-правовій (відповідно до ознак службових зловживань) та кримінологічній (стан та тенденції злочинності у сфері службової діяльності, причини та умови, особа-працівника Національної поліції) характеристиках й включають науково обґрунтовані правові, організаційні, інформаційно-аналітичній поведінкові інструменти, спрямовані на моніторинг службової діяльності, виявлення та нейтралізацію криміногенних чинників, прийняття на цій основі уповноваженими суб'єктами рішень на

загальносоціальному, спеціально-кримінологічному й індивідуально-профілактичному рівнях;

– визнано перспективним для впровадження у правозастосовну практику підрозділів внутрішньої безпеки кращих антикорупційних практик заснованих на проактивній моделі діяльності раннього попередження та ризик-менеджменту, з наділенням таких підрозділів негласними, аналітичними, дисциплінарними та процесуальними повноваженнями, з правовою можливістю: залучення до перевірок громадськості, а до викриттів – інсайдерів; застосування фінансового моніторингу, поліграфа та прихованого аудіо-/відеоспостереження; використання методів профілактичного тестування на добросовісність (integritytesting); впровадження «аналітичного профілю ризику»;

– аналіз показників офіційної статистики упродовж 2019–2024 рр. дозволив встановити тенденції кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності в органах Національної поліції (багатовекторність зниження реєстрації в умовах воєнного стану (до –42% у 2022–2023 рр.), що свідчить про суттєве зростання латентності (до 65–70%); територіальна диспропорція (близько 40% кримінальних протиправних проявів зафіксовано в Київській та Одеській областях)), а також обґрунтувати наявність трирівневої структури службової злочинності (верхній, середній, низовий), кожен із яких зумовлює вибір не лише галузевих, а й диференційованих (міжгалузевих) заходів запобігання;

– запропоновані загальносоціальні заходи запобігання з практичною реалізацією у *Програмі запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України*, яка передбачає консолідацію зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних структур, представників громадянського суспільства та населення загалом на засадах партнерства, відкритості та довіри; створення єдиного превентивного механізму, який об'єднує нормативно-правові інструменти і практичні дії, спрямовані на своєчасне виявлення та усунення

причин і умов вчинення кримінальних правопорушень у службовій діяльності поліцейських, впровадження новітніх методик і технологій антикорупційного контролю й моніторингу професійної поведінки особового складу поліції, що уможливорює ранню діагностику криміногенних ризиків, запобігає виникненню організованих злочинних груп у поліції та створює належні передумови для формування високих стандартів службової етики й морально-психологічного клімату, які відповідають кращим європейським практикам і стандартам правоохоронної діяльності в демократичній державі;

– науково доведено доцільність запровадження до практики реалізації спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції системно-функціонального підходу, який базується на врахуванні взаємозв'язку і взаємозалежності інституційного та організаційного рівнів запобігання, дозволяючи здійснювати ранню діагностику криміногенних факторів і ризиків, впроваджувати інноваційні засоби контролю службової поведінки (електронні системи моніторингу прийнятих рішень, автоматизований облік переміщень і контактів співробітників), інтегрувати сучасні інформаційно-аналітичні технології та штучний інтелект у запобіжну діяльність поліції, що в комплексі гарантує значне посилення ефективності запобігання службовим правопорушенням, знижує рівень корупційних ризиків у правоохоронній діяльності та формує високі стандарти доброчесності працівників поліції, які відповідають міжнародним і європейським рекомендаціям щодо професійної етики та протидії корупції у державному секторі;

удосконалено:

– систематизацію кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції (кримінальні протиправні діяння безпосередньо пов'язані із службовим становищем, реалізуються у вигляді зловживання, перевищення повноважень, службової

недбалості та підробки; носять суто корупційний характер – отримання неправомірної вигоди, зловживання впливом тощо) як основних корупційних проявів й методологічного підґрунтя для розроблення кримінологічних заходів запобігання;

– методологічні підходи до наукового обґрунтування взаємозв'язку службових зловживань з іншими видами правопорушень, що вчиняються працівниками Національної поліції, потерпілими та зацікавленими особами, шляхом інтеграції кримінологічного, соціологічного та психодіагностичного аналізу, застосування синергетичного моделювання та багатофакторного кореляційного дослідження для виявлення механізмів співучасті й посилення запобігання корупційним та іншим службовим правопорушенням;

– систему знань щодо особливостей законодавства України щодо запобігання кримінальним правопорушенням, включивши критичний аналіз існуючих правових прогалин, порівняльно-правовий огляд європейських стандартів щодо розробки науково обґрунтованих рекомендацій із вдосконалення правового забезпечення запобігання кримінальним протиправним проявам серед працівників правоохоронних органів в умовах збройного конфлікту;

– розподіл детермінантів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності серед працівників поліції на військові (умови воєнного стану, надмірне навантаження, нестача ресурсів), політичні (незавершеність реформи поліції, політична нестабільність), соціально-економічні (диспропорції у регіональному розвитку, низький рівень заробітних плат), організаційно-правові (управлінські недоліки, недостатній фінансовий контроль, повільна цифровізація службової діяльності) та морально-професійні (кадрові проблеми, низька мотивація та професійна підготовка працівників поліції, психологічні деформації, толерантність суспільства до корупції), що дозволило довести, що збройний конфлікт і запровадження воєнного стану значною мірою поглибили дію всіх без винятку детермінантів, зокрема через втрату кадрового потенціалу внаслідок мобілізації,

психологічну втому, невпевненість у майбутньому, істотне зниження рівня соціального забезпечення і додаткове навантаження поліції не притаманними їй військовими й гуманітарними функціями, що створило принципово нові ризики вчинення службових правопорушень;

– концептуалізацію місця та ролі окремих суб'єктів безпеки (ДВБ, ДБР) у реалізації державної антикорупційної політики на засадах стратегії випередження, що передбачає застосування кримінологічно-розвідувальних заходів (профілактика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, їх виявлення, припинення та розкриття; здобуття та фіксація інформації про події, факти, діяльність, а також осіб та груп; оцінка ризиків і загроз) спрямованих на припинення або недопущення кримінальних протиправних діянь на стадії їх підготовки або вчинення;

дістали подальшого розвитку:

– наукове обґрунтування необхідності імплементації зарубіжного досвіду забезпечення законності в діяльності правоохоронних органів, зокрема щодо запобігання корупційним кримінальним правопорушенням у поліції, шляхом аналізу стандартів Ради Європи (GRECO), Європейського Союзу (Framework Decision щодо боротьби з корупцією у державному секторі), міжнародних рекомендацій ООН і OECD, а також вивчення кращих практик організації незалежного зовнішнього нагляду за діяльністю правоохоронних органів (Independent Office for Police Conduct у Великій Британії, Bureau for Internal Affairs у США), функціонування спеціалізованих антикорупційних підрозділів (BVR у Нідерландах, IGPN у Франції), імплементації кодексів етики, механізмів whistleblowing та інших комплексних організаційних, освітніх, етичних і соціально-психологічних заходів, адаптація яких до умов України в період дії воєнного стану і розширення повноважень поліції забезпечує мінімізацію відповідних кримінальних проявів та відповідає сучасним європейським вимогам до правоохоронної діяльності;

– кримінологічна оцінка та характеристика поліцейського, який вчиняє

кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, з виокремленням соціально-демографічних, статусно-рольових, морально-психологічних характеристик, з розподілом на професійні групи (оперативні працівники, слідчі й дізнавачі, патрульні поліцейські) і за рівнем участі в організованих кримінальних схемах (керівники структурних підрозділів, виконавці та допоміжний персонал, зовнішні сприяючі суб'єкти, «випадкові» учасники), що дало змогу поглибити розуміння механізмів формування службової злочинності та її організаційних форм у Національній поліції України, уточнити роль керівників і зовнішніх суб'єктів як основних організаторів кримінальної активності, а також виконавців – як ресурсної бази, що забезпечує функціонування повсякденних злочинних практик, що особливо посилилось в умовах воєнного стану та збройного конфлікту, коли мобілізація досвідчених кадрів, залучення поліцейських до нетипових військово-гуманітарних завдань, збільшення рівня навантаження й морально-психологічне виснаження створили додаткові можливості для втягнення працівників поліції у злочинну діяльність та її латентинізацію;

– наукове обґрунтування застосування методу «кримінологічної діагностики» як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівників Національної поліції, що дозволяє здійснювати ранню діагностику криміногенних ризиків, позбавлятися «сліпих» зон у кадровому відборі й моніторингу поведінки, формувати високі стандарти доброчесності та відкритості правоохоронної діяльності й включає: розширення практики поліграфологічних досліджень під час відбору кандидатів на службу та у ході службових розслідувань; удосконалення процедури добору кадрів із застосуванням психодіагностичних методик, що виключають допуск осіб із проявами недоброчесності; запровадження системної профілактичної ротації керівного складу з метою недопущення формування стійких корупційних зв'язків; розробку та імплементацію обов'язкових програм підвищення кваліфікації з антикорупційної етики та захисту прав людини; забезпечення невідворотності

відповідальності через посилення відомчого контролю, активізацію підрозділів внутрішньої безпеки та оперативне реагування на кожний факт протиправної поведінки; підвищення прозорості та комунікації з громадськістю шляхом систематичного інформування особового складу й населення про виявлені правопорушення, публічного висвітлення результатів антикорупційних заходів і функціонування анонімних «ліній довіри» для повідомлень про незаконні дії поліцейських;

– теоретичне обґрунтування доцільності та правової допустимості ідентифікації «ризикових» категорій працівників із негативними особистісними та професійними характеристиками, запровадження механізму своєчасного усунення чи переведення недоброчесних поліцейських, створення й підтримання кадрового резерву; організації індивідуального консультування та виховної роботи з групою ризику; впровадження комплексного фінансового й індивідуального контролю; цільового застосування поліграфологічних досліджень та інтеграції сучасних психологічних тренінгів й діагностики особистості з метою нейтралізації корупційних ризиків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено у:

– *практичній діяльності правоохоронних органів України* – з метою розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, підготовки посібників, методичних рекомендацій (акт Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України від 17 липня 2025 р.);

– *освітньому процесі* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, оперативно-розшукової діяльності, а також під час проведення різних видів занять за відповідними дисциплінами в системі підвищення кваліфікації оперативних працівників, слідчих та детективів (акт Національної академії внутрішніх справ від 25 липня 2025 р. № 140-ОП).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на науково-практичній конференції та круглих столах, зокрема: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2 листопада 2023 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 7 листопада 2024 р.); «Протидія злочинності в умовах довготривалої війни» (м. Харків, 20 травня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (206 найменувань на 20 сторінках) та чотирьох додатків на 11 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 222 сторінки, із них основний текст дисертації – 177 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукової розробки проблем запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються працівниками поліції в Україні

У процесі формування України як демократичної, соціальної й правової держави на перший план виходить обов'язок державної влади гарантувати громадянам їхні права, свободи та особисту безпеку. Серед стратегічних орієнтирів зовнішньої політики визначено інтеграцію до політичного, правового, економічного та інформаційного простору Європи. Для її досягнення слід виконати вимоги, що висуваються до держав, які претендують на членство в ЄС: стає функціонування інститутів демократії, повага до прав і свобод людини та безумовне дотримання принципу верховенства права. Насамперед міжнародні експерти оцінюють відповідність цих стандартів за результатами роботи правоохоронних органів та суду. У цьому контексті підвищується актуальність поглибленого опрацювання теоретичних, нормативних і організаційних основ запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, до яких можуть бути причетні правоохоронці. Розв'язання цих завдань неможливе без комплексного наукового аналізу, що дозволяє окреслити подальші вектори досліджень і практичних реформ.

Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Її правовий статус було закріплено Законом України «Про Національну поліцію», ухваленим 2 липня і введеним у дію 7 листопада 2015 р. [156]. Прийняття цього

акта остаточно завершило перехід від міліцейської діяльності до сучасної моделі роботи правоохоронного сервісу, побудованої на принципах верховенства права, суспільної підзвітності та превентивної спрямованості.

Однак, незважаючи на інституційне перезавантаження, між оновленими нормативно-правовими засадами служби та науковим доробком, що мав би підтримувати профілактику кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, утворився відчутний розрив. Тому у цьому підрозділі дисертаційного дослідження планується здійснити аналіз вітчизняних джерел за 1991–2025 рр. з огляду на реформування сектору безпеки і оборони й запровадження правового режиму воєнного стану. Хронологічне опрацювання дає змогу простежити, як зміни у правовій базі, організаційній структурі та інших сферах впливали на розробку заходів запобігання злочинності. У тому числі й увагу буде приділено суміжним роботам у галузях кримінального, процесуального, адміністративного права та криміналістики, що підкреслює міждисциплінарний характер підходу.

Першу комплексну спробу належним чином осмислити кримінологічну специфіку кримінальних правопорушень, що вчиняють працівники міліції під час виконання службових завдань, здійснив О. С. Новаков у дисертації на тему: «Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності» [132]. У роботі проаналізовано рівень, структуру й динаміку службової злочинності в органах МВС України, окреслено латентні форми та виокремлено характерні тенденції пострадянського періоду. Автор запропонував поняття службової злочинності працівників міліції як сукупності діянь, що вчиняються посадовими особами шляхом зловживання наданими законом повноваженнями чи через умисне невиконання службових обов'язків, якщо таке порушення завдає шкоди державним або громадським інтересам. Зазначене тлумачення підкреслює системний характер явища та його органічний зв'язок із функціонуванням державного апарату. Особливу увагу в дисертації приділено детермінантному комплексі злочинної поведінки. Автор виокремив поліструктурні чинники – від інституційно-організаційних недоліків до особистісних характеристик

співробітників, і довів, що їхня взаємодія формує стійке корупційне середовище у органах та підрозділах внутрішніх справ. З огляду на виявлені закономірності науковець обґрунтував багаторівневу систему профілактики, яка передбачає: нормативно-правове удосконалення; посилення відомчого контролю й незалежного зовнішнього нагляду; організаційні заходи з мінімізації доступу до корупціогенних ресурсів; розвиток професійної етики й психолого-соціологічний добір кадрів [133].

На наш погляд, саме ця дисертація заклала методологічні й практичні засади подальших досліджень та стала відправною точкою для формування вітчизняної кримінологічної школи, орієнтованої на запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, які вчиняються у поліцейському середовищі.

Подальший науково-методологічний розвиток у досліджуваному напрямі забезпечила монографія О. А. Мартиненка на тему: «Детермінація та попередження злочинності серед персоналу органів внутрішніх справ України» (2009 р.) [106]. Спираючись на масштабний масив емпіричних даних, автор: виконав ретроспективний аналіз становлення вітчизняної міліції й поліції, простеживши трансформацію організаційних моделей від дореволюційного періоду до сучасності; зіставив тенденції з практикою США, Великої Британії та низки країн ЄС, виокремивши спільні та унікальні для України криміногенні чинники; сформулював багаторівневу кримінологічну характеристику службової злочинності, що охоплює особистісні, групові й інституційні детермінанти; дослідив механізми впливу корупціогенних факторів на стан законності всередині органів внутрішніх справ, зокрема нерівномірний доступ до ресурсів, дефіцит зовнішнього контролю та соціально-психологічні установки; запропонував комплекс превентивних заходів, який поєднує організаційне реформування, удосконалення професійного відбору й запровадження європейських стандартів антикорупційного та етичного менеджменту [106]. В цілому, зазначена наукова праця орієнтувала дискурс на інтеграцію вітчизняних профілактичних стратегій із кращими практиками

європейської кримінології, відкривши шлях до подальших порівняльних і міждисциплінарних наукових розвідок.

Наступним вагомим етапом розвитку вітчизняної кримінологічної думки стала дисертація О. М. Ігнатова на тему: «Попередження насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України» [51]. Хоча робота зосереджена на насильницьких діяннях, її результати безпосередньо стосуються ширшої проблеми зловживання владою. Насильство, спрямоване проти громадян, або самих же правоохоронців, є крайнім проявом тієї самої деградації службової мотивації, що живить корупцію, зокрема, різного роду службові підробки й інші корисливі посягання. Науковець запропонував низку кроків, які залишаються методологічним орієнтиром для антикорупційних досліджень, а саме: запропонував комплексне визначення насильницьких злочинів учинених працівниками органів внутрішніх справ, пов'язавши їх із перевищенням службових повноважень і тим самим заклав підґрунтя для подальшого вивчення «зловживання владою» як спільного кореня насильства та корупції; виявив соціально-демографічні та психологічні риси (низький рівень толерантності до стресу, переконаність у власній безкарності, орієнтація на силові методи вирішення конфліктів), які істотно корелюють із відомими «профілями» корупційно вразливих працівників, що дозволяє застосовувати єдиний профілактичний інструментарій. Також здійснив розподіл злочинів за сферами суспільних відносин (публічний порядок, права і свободи, власність тощо) й показав, що найбільший ризик виникає там, де правоохоронець має широкий дискреційний простір і мінімальний зовнішній контроль (криміногенна ситуація, у якій зазвичай зароджуються й корупційні практики) [52]. Окрім цього, аналіз роботи доводить, що замовчування насильства відбувається за тими ж схемами, що і приховування корупційних кримінальних правопорушень: корпоративна «солідарність», адміністративний тиск, недовіра потерпілих до системи правосуддя тощо. У зв'язку з чим, доводиться констатувати, що насильство й корупція в правоохоронних органах – це різні прояви спільного

комплексу організаційних та особистісних дисфункцій, а отже, можуть і повинні запобігатися єдиною узгодженою політикою внутрішньої безпеки.

Наступною знаковою віхою у розробці профілактичної проблематики стала дисертація О. А. Мороза на тему: «Запобігання злочинам у сфері службової діяльності серед працівників податкової міліції України» [120]. Незважаючи те, що дослідження сфокусоване на діяльності податкової міліції, воно суттєво збагачує розуміння корупційних ризиків усього правоохоронного сегмента, саме, завдяки подібності детермінант: наявності широкого дискреційного простору під час перевірок, частих контактів з суб'єктами підприємницької діяльності і порівняно слабкого зовнішнього контролю за процедурними рішеннями. На переконання автора, тривале перебування у «репресивно-фіскальному» середовищі неминує породжує професійну деформацію, яка виявляється у цинізмі, толерантності до неправомірних вигод та впевненості у власній безкарності. Для нейтралізації цього феномену науковець запропонував систему морального виховання особи працівника, що включає етико-правові тренінги, психологічну підтримку й наставництво молодших інспекторів більш досвідченими й добросовісними колегами. Важливим доповненням виступає дворівневий комплаєнс-контроль під час аудиту суб'єктів господарювання: стандартизовані чек-листи для інспектора та автоматизований аналіз відхилень, зафіксованих у цифрових журналах службових дій. Такий алгоритм зменшує дискреційні повноваження посадовця й придатний до інтеграції в електронні системи поліції. Окремий акцент зроблено на формуванні суспільної нетерпимості до корупції через максимальну прозорість дисциплінарних проваджень: автор констатував, що публічне оприлюднення результатів службових розслідувань та статистики покарань утричі знижує готовність особи пропонувати неправомірну вигоду [121]. У розрізі поліцейської діяльності це підтверджує доцільність відкритих реєстрів внутрішніх перевірок і медіакомунікаційних кампаній, які підсилюють превентивний ефект репутаційних втрат.

Черговий пласт ідей до вітчизняної теорії запобігання кримінальним правопорушенням у середовищі правоохоронців закладено у дисертаційному дослідженні А. А. Задорожного на тему: «Запобігання злочинам у сфері службової діяльності» [44]. Відштовхуючись від аналізу статистики, матеріалів судових справ та опитувань кадрового складу, автор сформував цілісну концепцію організації системи профілактики службової злочинності, яка вибудовується на п'яти ключових засадах: комплексності, своєчасності, динамічності, професіоналізму й індивідуалізації превентивних заходів. Центральним результатом роботи є «модель чотирьох площин», у межах якої профілактичний вплив здійснюється синхронно у таких вимірах: 1) нормативно-правовому – періодичний перегляд кримінально-правових і дисциплінарних норм з акцентом на превентивні стимули (кар'єрні бонуси за добросовісність, публічні рейтинги прозорості підрозділів); 2) праксеологічному – стандартизація процедур (чек-листи, цифровий аудит рішень); 3) організаційно-кадровому – ротації посад підвищеного ризику, наставництво та психодіагностичний супровід співробітників із високим індексом корупційної вразливості; 4) ціннісно-орієнтаційному – система безперервної антикорупційної освіти, підтримана публічним визнанням позитивних прикладів служби та прозорим висвітленням результатів внутрішніх розслідувань. Запропонована автором динамічність означає, що профілактична система має безперервно працювати: щорічні ревізії нормативно-правових актів, оновлення посадових інструкцій і варіативні кадрові ротації забезпечують її стійкість до розвитку злочинних практик. Індивідуалізація ж передбачає персоналізовані програми етико-правового розвитку, котрі враховують службове становище, психотип і конкретні ризики [45].

У контексті нашого дослідження відповідна дисертація демонструє, що запобігання корупційним і пов'язаним із ними кримінальним правопорушенням не може бути фрагментарним а потребує взаємопроникнення правових, процедурних, кадрових, морально-культурних та інших механізмів у єдину систему внутрішньої безпеки поліції. Саме така інтегративна модель дозволяє

об'єднати наявні напрацювання й вибудувати ефективну антикорупційну стратегію. До речі, у даному контексті, актуальністю вирізняється дослідження С. М. Івасенка щодо детермінант корупції серед посадових осіб правоохоронних органів. Автор зазначає, що корупційну поведінку працівників правоохоронних органів зумовлюють як внутрішні (психологічні), так і зовнішні (соціально-політичні, соціально-економічні, соціокультурні) регулятори. До психологічних, передусім, належать: а) на ціннісному рівні: життєві сенси, цілі, прагнення, ціннісні орієнтації; етична самосвідомість; правосвідомість індивіда; психологічні установки етичної поведінки (індивідуальні, моральні, соціальні та правові смисли, які особистість вкладає у свої вчинки); структура відповідальності й обов'язку; б) на емоційному рівні: задоволеність життям; задоволеність професією; задоволеність особистим статусом; ставлення до себе; в) на регулятивному рівні: контроль; механізми ухвалення рішень; на поведінковому рівні – тип реагування (імпульсивний і рефлексивний). Психологічними регуляторами поведінки особистості на когнітивному рівні є мотиваційна структура, специфіка сприйняття, волеві якості й особливості темпераменту особистості [50, с. 65].

З-поміж сучасних дисертаційних досліджень, що істотно збагачують кримінологічне підґрунтя нашої наукової розвідки, вирізняється робота В. В. Бардачова на тему: «Запобігання злочинам, що вчиняються працівниками патрульної поліції України» [9]. Автор зосередив увагу на патрульному підрозділі, який після реформи 2015 р. перебрав на себе більшість щоденних контактів поліції з громадянами й, відповідно, основний корупційно-ризиковий аспект. Історико-організаційний аналіз трансформації дорожньо-патрульних служб та впровадження моделей *community policing* показав і певні точки криміногенності, які зосереджені в дорожньому контролі, нічних маршрутах, оформленні постав та протоколів про адміністративні правопорушення. Суттєвим внеском у практичну площину стало порівняння з досвідом Словенії, Канади та Південної Кореї, де застосовуються механізми *dual-reporting* та незалежного зовнішнього контролю за будь-якими підозрілими діями патруля.

Автор вказав, що впровадження body-cams саме по собі знижує латентність, але не масштаби зловживань, якщо не супроводжується організаційними стимулами доброчесності. Саме тому він запропонував багаторівневу систему превенції: на загальнодержавному рівні, зокрема, законодавче закріплення безумовної відеофіксації та криміналізацію умисного вимкнення камер; на спеціально-кримінологічному та на індивідуально-профілактичному [10].

Не можна оминати увагою і дисертацію Я. О. Ліховицького на тему: «Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України» [96]. Хоча дослідження зосереджене на пенітенціарній сфері, воно тісно корелює з антикорупційними завданнями поліції, адже йдеться про подібну структуру з певним рівнем ієрархії, широкою дискрецією та обмеженим зовнішнім контролем. Автор надав кримінологічну характеристику кримінальних правопорушень, визначив їхню динаміку та ступінь латентності. Особливу увагу приділено ризиковим ситуаціям взаємодії персоналу з уразливими групами (засуджені, їхні родичі, сторонні особи). Подібні ситуації спостерігаються й у роботі поліції, а тому запропонована методика аналізу цих обставин може напряму застосовуватися для картографування поліцейських корупційних ризиків. Дослідник окреслив детермінанти, що ускладнюють контроль: навмисну відсутність відеофіксації, корпоративне замовчування інцидентів, кадрові переміщення «проблемних» працівників без належного реагування. Для їх нейтралізації він розробив заходи запобігання та профілактики (загальносоціальну, спеціально-кримінологічну, індивідуальну) й запропонував проєкт концепції реформування разом із прийняттям нового Закону України «Про пенітенціарну систему», яка містить незалежний аудит, захист викривачів, запобігання конфлікту інтересів тощо [95].

Варто додати, що важливі напрацювання у царині пенітенціарного впливу належать також А. В. Градецькому, який у дисертації на тему: «Особливості карально-виховного впливу на засуджених, колишніх суддів та співробітників правоохоронних органів, які відбувають покарання у виді позбавлення волі» [33] провів перший системний аналіз виконання покарання щодо колишніх

представників, зокрема, правоохоронних органів. Учений показав, що для цієї категорії ефективно ресоціалізування потребує індивідуального режиму та підвищеного зовнішнього контролю. Наступного року зазначені висновки були розвинуті в колективній монографії «Покарання та його карально-виправний вплив на засуджених, колишніх співробітників правоохоронних органів» [142], де окреслено практичні рекомендації щодо диференціації режиму й програм психологічної підтримки засуджених колишніх силовиків.

Поряд із цим, не можна оминати увагою та не вказати про те, що залучення напрацювань кримінального права є необхідним компонентом нашого аналізу, оскільки саме вони задають нормативні межі, у яких здійснюється профілактика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліцейських. Кримінологічні дослідження встановлюють детермінанти, що породжують деліктну поведінку, та пропонують заходи її запобігання, однак без чіткої кримінально-правової дефініції складів кримінальних правопорушень, без належно сформульованих кваліфікуючих ознак подібні заходи залишаються суто рекомендаційними. Крім того, дослідники в кримінально-правовій площині пропонують конкретні шляхи вдосконалення диспозицій статей КК України, уточнюють ознаки спеціального суб'єкта та обґрунтовують криміналізацію нових форм зловживання, пов'язаних із розвитком цифрових технологій.

У даному контексті, окрему концептуальну нішу посідає дисертація Д. Г. Михайленка на тему: «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні» [115]. У ній автор уперше запропонував цілісну модель реагування на корупційні правопорушення, що виходить далеко за межі суто юридичної парадигми. Ґрунтуючись на міждисциплінарному аналізі, зокрема, від філософії та соціології до економіки й політології, науковець трактує корупцію як системну соціальну патологію, а не ізольовану кримінально-правову категорію. Така перспектива дозволила синтезувати емпіричні дані, критично осмислити чинне законодавство й сформувати багаторівневий механізм протидії, здатний диференційовано реагувати на різні прояви корупційної злочинності. Особливої уваги заслуговує запропонована

автором нова редакція норми про незаконне збагачення: вона узгоджена з Конституцією України й водночас відповідає базовим засадам національної правової системи, що робить цей підхід перспективним орієнтиром для подальших законодавчих змін [115].

Важливий теоретичний орієнтир для нашого дослідження пропонує й монографія О. С. Бондаренко на тему: «Концепція кримінально-правової протидії корупції» [14]. У ній авторка вибудовує комплексне бачення корупційної злочинності, деталізуючи її прояви не лише в політичній та економічній площинах, а й у судовій, медичній, освітній, спортивній сферах та, що для нас принципово, у діяльності правоохоронних органів. Означувана багатовекторна класифікація дозволяє розглядати корупцію як мережу взаємопов'язаних девіантних практик, що порушують баланс законності практично у всіх основних секторах державного управління. У монографії окреслено й роль міжнародного співробітництва: авторка демонструє, що ефективна антикорупційна політика неможлива без гармонізації національних кримінально-правових норм із глобальними стандартами й механізмами міжнародної взаємодії. Для аналізу корупційних ризиків в правоохоронній діяльності це дослідження є цінним тим, що пропонує інструменти правового реагування, здатні врахувати латентні, але вкрай небезпечні форми корупції, характерні, зокрема, для етапу досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності.

Знаковою серед кримінально-правових праць є дисертація С. І. Богаченка на тему: «Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади» [12]. Її цінність полягає в тому, що автор аналізує не лише окремі статті КК України, а й системні розбіжності між практичною потребою оновити антикорупційне законодавство та рівнем наукового опрацювання корупційної злочинності у вищих органах управління. Такий медот переводить обговорення з погляду «чи достатньо суворі санкції?» у площину «як організаційно й процесуально реалізувати їх запобіжний потенціал». Окрема увага приділена тонкощам розмежування кримінальних і

адміністративних деліктів, що особливо важливо на досудовій стадії, коли спокуса «пом'якшити» кваліфікацію найвища. Автор пропонує конкретизований перелік превентивних заходів: аудит, прозорі процедури та переорієнтацію кадрової політики на етичні показники [13]. Запропоновані механізми можуть безпосередньо доповнити кримінологічні моделі запобігання у підрозділах Національної поліції, забезпечивши зв'язок між нормотворчими ініціативами, організаційними змінами й процесуальною практикою.

Серед найсучасніших кримінально-правових напрацювань, що стосуються проблем запобігання кримінальним правопорушенням працівників поліції, слід виокремити дисертацію В. М. Дубас на тему: «Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні» [42]. Авторка пропонує оригінальну класифікацію кримінально-правових засобів протидії, розглядаючи кожну норму як складову єдиної, функціонально орієнтованої стратегії. Такий підхід дозволяє не лише уточнити зміст конкретних статей КК України, а й оцінити їхню реальну превентивну вагу щодо осіб, причетних до корупційних діянь. Ретельний аналіз співвідношення та ефективності цих норм доводить, що саме комплексне, взаємопов'язане застосування кримінально-правових інструментів забезпечує як невідворотність покарання, так і загально-профілактичний результат. Особливу увагу авторкою приділено інституту кримінального покарання, який дослідниця обґрунтовано називає найсуворішим та водночас основним елементом цієї системи. Додаткової цінності дослідженню надає звернення до практики Вищого антикорупційного суду: крізь призму реальних проваджень показано сучасні тенденції кваліфікації, доведення вини та тлумачення окремих матеріально-правових норм [41].

Водночас, відкриття секції адміністративно-правових аспектів запобігання правопорушенням у сфері службової діяльності є логічним продовженням нашого дослідження: адміністративне право встановлює чіткі норми поведінки посадових осіб через внутрішні акти з обов'язковими правилами. На відміну від кримінологічних і кримінально-правових підходів, орієнтованих на виявлення детермінант і аналіз наслідків злочинності, адміністративно-правова доктрина

пропонує набір щоденних обмежень і стимулів, здатних перешкоджати появі правопорушень уже на ранніх етапах службової діяльності. У розрізі цього, пропонуємо звернутися до наукових напрацювань, що описують адміністративні механізми протидії корупційним проявам у Національній поліції України. Особливу увагу приділимо дослідженням, які деталізують порядок реагування на повідомлення про корупцію, алгоритми проведення перевірок і процедури оцінки службових ризиків.

Передусім, необхідно зазначити, що вартий уваги підхід до визначення адміністративно-правових заходів запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади України, запропонований О. П. Мусієнко, згідно з яким слід здійснити такі заходи запобігання: удосконалити механізм доступу громадян до публічної інформації, особливо що стосується суспільно важливих питань, які впливають на добробут населення, таких як виділення земельних ділянок у відповідній місцевості або існування вакантної посади в органі виконавчої влади чи інших органах державної влади; забезпечити доступ зацікавлених осіб до державних закупівель, адже він є обмеженим через домінування непрозорих і неконкурентних процедур закупівель під час витрачання бюджетних коштів; залучати громадські організації до процедури затвердження місцевих бюджетів, а також до формування антикорупційної політики; посилити контроль за цільовим ефективним використанням бюджетних коштів; запровадити реальні інструменти громадського контролю за виконанням антикорупційної політики органами виконавчої влади, зокрема шляхом заслуховування затверджених планів-заходів і звітів виконавців цих заходів; визначити нормативно чіткі процедури фіксування звернень до посадових осіб органів виконавчої влади від громадян та організацій, їх класифікації та звітування щодо реагування на них; звертати увагу на публікації засобів масової інформації щодо ознак корупційних правопорушень і публічні звернення; подавати позитивний приклад керівникам органів виконавчої влади стосовно несприйняття корупційних виявів під час здійснення службових повноважень і дотримання правил етичної поведінки державного службовця, пропагувати високоморальні якості, прозорість,

гласність, справедливість, неупередженість у прийнятті рішень; запровадити використання інформаційно-комунікаційних технологій (електронної черги, попереднього запису телефоном чи через електронну скриньку), встановлення зручного для громадян графіка роботи, наявність інформаційних стендів і поширення інформації про порядок надання послуг у засобах масової інформації, забезпечення належних побутових умов для відвідувачів, забезпечення вільного доступу до необхідних бланків тощо; удосконалити законодавство щодо дискреційних повноважень посадових осіб органів виконавчої влади; погодження прийняття будь-якого важливого рішенням керівною посадою органу виконавчої влади своїх намірів з вищими органами [123, с. 134].

Окрім цього, чимало вітчизняних монографічних досліджень присвячено саме аналізу проблематики запобігання правопорушенням у діяльності органів Національної поліції України через застосування адміністративно-правових засобів. Зокрема, заслуговує на увагу дисертаційне дослідження С. О. Шатрави, в якому, з огляду на міждисциплінарні наукові підходи, запропоновано авторське визначення поняття запобігання корупції в органах Національної поліції. Автор трактує цей процес як складову загальнодержавної антикорупційної політики, об'єднаної національною ідеєю подолання корупції. Передбачає стратегічний розвиток публічно-правових відносин, спрямованих на усунення, обмеження або нейтралізацію корупційних проявів серед посадових осіб поліції, а також системне застосування комплексу адміністративно-правових інструментів для досягнення цілей, визначених у межах функціонального призначення правоохоронного органу [201]. Крім того, у зазначеному дослідженні визначено окремий правовий феномен – механізм мінімізації корупційних ризиків у діяльності поліції. Цей механізм розглядається як сукупність адміністративних правовідносин, спрямованих на постійний моніторинг нормативних актів, що містять дискреційні повноваження, двозначні мовні конструкції або інші юридичні дефекти, які потенційно створюють підґрунтя для зловживань. Його реалізація передбачає виявлення та усунення причин і умов виникнення таких ризиків, зокрема шляхом розробки та внесення обґрунтованих пропозицій до

нормативно-правових актів щодо чіткості дефініцій і правової узгодженості положень. Важливим досягненням дослідження є також розробка класифікації корупційних ризиків у діяльності органів поліції за низкою критеріїв: за рівнем поширеності (загальні та специфічні), за рівнем виникнення (державний, інституційний, індивідуальний), за функціональним навантаженням, за характером ризику (потенційні та інші) тощо [201].

Варта уваги праця Ю. О. Коваленка на тему: «Адміністративно-правовий механізм інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України». Автор наголошує на посиленні інтенсивності й потоку актуальної достовірної інформації про корупцію в правоохоронних органах, а також підвищенні рівня оперативності обробки цієї інформації. Наприклад, забезпечення належної обробки отриманої інформації про корупцію в правоохоронних органах учений пропонує досягти шляхом формування відповідних підрозділів правоохоронних органів, діяльність яких буде спрямована на моніторинг медіа щодо новин, котрі стосуються корупції в правоохоронних органах. У разі, якщо новини про корупцію в зазначеній сфері спроможні завдати шкоди репутації правоохоронних органів загалом, необхідна ретельна перевірка її достовірності. Так, якщо буде підтверджено її недостовірність, слід буде вжити комплекс заходів, передбачених чинним законодавством. Як у випадку доведення достовірності, так і в разі підтвердження недостовірності інформації, опублікованої в медіа та спроможної завдати шкоди репутації правоохоронних органів, відповідні підрозділи правоохоронних органів зобов'язані провести інформаційну роз'яснювальну кампанію, спрямовану на відновлення довіри населення до правоохоронних органів [61, с. 191].

У контексті адміністративно-правових заходів запобігання не можна обійти увагою і дослідження О. В. Джафарової, яка першою звернула увагу на взаємозв'язок кадрової політики та корупційних проявів у правоохоронних органах. Авторка виокремлює три етапи, на яких особливо загострюються такі ризики: від добору кандидатів і їхнього утримання на посаді до переміщення по

службі [36]. Зазначається, що непрозорість конкурсних комісій, заангажованість уповноважених осіб та відсутність єдиних, чітко формалізованих критеріїв оцінювання створюють атмосферу несправедливості й недовіри в суспільстві. Під час подальшої служби ці ж чинники – суб'єктивні рішення про кар'єрне зростання або звільнення, сприяють поширенню неопублічних домовленостей і зловживань. За такої ситуації кадрові маніпуляції нерідко слугують джерелом корупційних практик, які, поширюючись із ланки в ланку, підривають загальний рівень доброчесності в системі кримінальної юстиції [36].

Теоретико-прикладний інтерес для нашої наукової розвідки становить і дисертаційне дослідження В. О. Лугового на тему: «Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що вчиняються поліцейськими» [98]. У роботі визначено, що особливістю діяльності із запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, в органах Національної поліції є її подвійний характер: з одного боку, Національна поліція є спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції, а з іншого – поліцейські є суб'єктами, на яких поширюються антикорупційні вимоги, обмеження та заборони. Автором аргументовано положення, згідно з яким адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що вчиняються поліцейськими, – це врегульована нормами адміністративного права система антикорупційних вимог, заборон та обмежень, які висуваються до поліцейських, а також сукупність організаційно-правових заходів, спрямованих на їх практичну реалізацію з метою запобігання вчиненню поліцейськими правопорушень, пов'язаних з корупцією, та створення потенційно несприятливих умов для вчинення таких діянь. Констатовано, що передумовою успішної реалізації запланованих заходів запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що вчиняються поліцейськими, застосування превентивних антикорупційних заходів в органах Національної поліції є системна робота з роз'яснення основних положень антикорупційного законодавства, яка реалізовується, передусім, через проведення антикорупційного навчання поліцейських, зокрема під час: первинної

професійної підготовки, підготовки у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, післядипломної освіти, службової підготовки. Зазначено, що спеціальна перевірка як один з інструментів раннього запобігання вчиненню поліцейськими правопорушень, пов'язаних з корупцією, є складовою ширшого поняття, такого як «перевірка кандидата на службу в поліцію» і проводиться з відповідною метою. Водночас, акцентовано увагу на можливості розширення переліку відомостей, що підлягають встановленню під час спеціальної перевірки, зокрема про притягнення особи до дисциплінарної відповідальності, зміну нею громадянства в минулому, відомості про близьких осіб кандидата, які перебувають (перебували) на службі в поліції [98].

З-поміж наукових досліджень, пов'язаних із проблематикою запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються працівниками поліції в Україні, варто виокремити і дисертаційну роботу Р. В. Мельничука на тему: «Адміністративно-правові засади запобігання корупційним ризикам в діяльності Національної поліції України» [114]. Автором, у зазначеному дослідженні сформульовано визначення поняття корупційних ризиків у роботі Національної поліції України, яке охоплює сукупність як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, що формуються у службовій діяльності працівників поліції та створюють умови для виникнення ситуацій, сприятливих до вчинення корупційних правопорушень. Науковцем проведено класифікацію таких умов за ознаками впливу – нормативно-правовими, кадровими, адміністративними та фінансовими, з розмежуванням між внутрішніми та зовнішніми ризиками. Крім цього, у роботі проаналізовано адміністративно-правовий статус Національної поліції України в контексті реалізації антикорупційних функцій. Особливої уваги заслуговує висвітлення діяльності структурних підрозділів поліції, безпосередньо відповідальних за протидію внутрішній корупції, зокрема Департаменту внутрішньої безпеки. Посадові особи цих органів, згідно з дослідженням, володіють широким спектром адміністративно-правових повноважень, що дає змогу ефективно впливати на зниження рівня корупційної вразливості в системі поліції [113].

Науковий інтерес для нашого дослідження становить дисертаційна робота К. І. Кирюхи на тему: «Адміністративно-правове регулювання запобігання корупції в органах Національної поліції України» [55]. Проведеним дослідженням розкрито стан адміністративно-правового регулювання запобігання корупції в органах поліції на етапі адаптації вітчизняного антикорупційного законодавства до вимог ЄС. Аналіз нормативно-правової бази дає можливість стверджувати, що юридична визначеність поняття «корупція» у законодавствах різних зарубіжних країн зумовлена підтримуваною пріоритетністю єдиних підходів закріплених у міжнародно-правових актах. Авторкою було доведено, що для здійснення ефективної протидії корупції та формування комплексного підходу до розробки й впровадження практичних заходів особливу увагу слід приділяти встановленню причин та умов вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень. З цією метою виділено та проаналізовано такі групи факторів: правові, політичні, економічні та соціально-політичні. З урахуванням специфіки діяльності Національної поліції, аналіз причин виникнення та поширення корупції в поліцейському середовищі було проведено виходячи з їх поділу на дві групи: об'єктивні (пов'язані з особливостями професійної діяльності) та суб'єктивні (зумовлені особистісними характеристиками окремого працівника). Запропоновано серед причин суб'єктивного характеру виокремити такі: здатність особи «пливти за течією» та піддаватися сторонньому впливу; відсутність стійких моральних переконань та принципів, що зумовлює неготовність рішуче протидіяти корупції; бажання будь-що залишатися «своїм» у колі співпрацівників; відсутність чіткого розуміння належної поведінки поліцейського з дотримання етичних норм та стандартів доброчесності; неналежний рівень розвитку морально-ділових якостей. Аналіз проявів корупції в діяльності поліції здійснено з урахуванням ідеї їх поділу на зовнішні (прийняття поліцейським від громадян пропозиції вчинення певних дій за винагороду) та внутрішні (корупційні відносини між членами поліцейського колективу, підрозділу, органу). Окремо приділено увагу вивченню корупційних проявів у різних сферах професійної діяльності, а також

з урахуванням способу організації та учинення корупційних правопорушень в результаті чого акцентовано на необхідності впровадження заходів запобігання корупції спрямованих на утвердження норм доброчесності в роботі поліцейських [55].

Отже, проведений аналіз опублікованих дисертацій, монографій і відомчих рекомендацій свідчить, що теоретичний фундамент запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, у яких фігурують працівники правоохоронних органів, не відповідає поточним викликам. Значна частина наукових досліджень була представлена ще в період функціонування міліції й була прив'язана до тодішніх завдань, функцій, повноважень, штатного розпису тощо. Однак, після впровадження нового КПК України, численних змін і доповнень до КУпАП, антикорупційних заходів, утворення Національної поліції України, змінилися нормативно-правові умови, управлінська вертикаль і система дисциплінарної відповідальності, а від так – і сама кримінологічна природа правопорушень. Через це багато попередніх запобіжних моделей, попри їхню методологічну цінність, втратили прикладну актуальність.

Ситуацію ускладнює воєнний стан: розширені повноваження поліції, збільшена дискретність і знижені процедурні гарантії створюють новий спектр корупційних ризиків, який ще майже не відображений у вітчизняній науковій літературі. У зв'язку з чим, стан наукової розробки проблематики запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються працівниками поліції в Україні необхідно визнати незадовільним. Наявний бібліографічний матеріал вимагає оновлення з урахуванням реформи сил безпеки і оборони і складних умов воєнного часу. Подальший науковий пошук повинен інтегрувати кримінологію, інформаційно-аналітичні методи, організаційно-процедурні аспекти, соціально-психологічний інструментарій та інші засоби, пропонуючи універсальні механізми превенції, здатні ефективно функціонувати як у мирний час, так і в особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам

державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина [157]. Тому лише оновлений, міждисциплінарний та емпірично верифікований підхід дозволить наблизити наукові рекомендації до реальних потреб правоохоронної практики.

1.2. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції як об'єкт кримінологічного дослідження

Ефективне функціонування державного апарату й органів місцевого самоврядування, а також належна діяльність підприємств, установ і організацій усіх форм власності – це основа стабільності та поступального розвитку демократичного суспільства. Проте в сучасній Україні ефективність цих процесів суттєво ускладнюється негативними політичними, економічними та соціальними трансформаціями, що супроводжуються підвищенням рівня злочинності. Виникнення й загострення таких явищ – це результат складних історичних процесів, тривалих криз і нерозв'язаних проблем у різних сферах суспільного життя, включаючи правоохоронний сектор. Зростання рівня злочинності, загальна деморалізація частини молоді, розшарування населення за майновими критеріями, поширення правового нігілізму й зневаги до закону створюють додаткові ризики для функціонування державних інститутів. У такій ситуації особливої ваги набувають питання гарантування конституційних прав, свобод та законних інтересів громадян, а також удосконалення механізмів запобігання і припинення дій, що можуть ці права і свободи порушити [24].

Окремої уваги вимагає проблема кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівників поліції. Службові кримінальні діяння, вчинені

співробітниками правоохоронних органів, несуть загрозу не лише конкретним особам, а й підривають довіру до державних інституцій, дискредитують правову систему в цілому та негативно впливають на рівень суспільної безпеки. Саме тому комплексний кримінологічний аналіз таких правопорушень є необхідним для глибокого розуміння їх детермінант, структури, динаміки та латентності. Вивчення кримінальних правопорушень, учинених працівниками поліції у сфері службової діяльності, дозволяє не лише ідентифікувати найбільш небезпечні прояви цього явища, а й розробити теоретичні, правові та організаційні основи запобігання й протидії. З огляду на підвищену соціальну відповідальність поліцейських і значущість їхньої діяльності для забезпечення правопорядку, завдання формування системи профілактики правопорушень у правоохоронній сфері є одним із ключових для сучасної кримінологічної науки та практики [24].

Як було зазначено у попередньому підрозділі дисертаційного дослідження, зміни в галузі правоохоронної діяльності були започатковані з ухвалення Закону України «Про Національну поліцію» 2 липня 2015 року. Це стало початком нового історичного витка у розвитку української правоохоронної системи загалом. У той же час залишаються прогалини в законодавстві, що здійснює регламентування діяльності підрозділів Національної поліції України. Це пов'язано насамперед із недосконалістю нормативно-правових актів, які регламентують повноваження поліцейських та виконання поліцією службових завдань. Так, прийнято Закон України «Про Національну поліцію», але низка нормативно-правових актів, передусім підзаконних, не відповідає даному Закону. Як справедливо зазначено Б. В. Ліщуком, наразі нормативно-правове регулювання діяльності поліції перебуває на початковому етапі, хоча пройшов значний відрізок часу з моменту її створення [97].

Звернемо наразі увагу на ключове у визначенні поліції, зокрема на те, що це центральний орган виконавчої влади. Як зауважує М. А. Самбор, це не випадково. Так поліцію намагаються виокремити в самостійний інститут, що був би позбавлений всякої політичної складової. Адже раніше міліцію очолював Міністр внутрішніх справ України, що поруч з адміністративною складовою

посади був також і політичною фігурою. Відтепер, як вважає дослідник, посада голови Національної поліції повинна стати нічим іншим, як посадою менеджера-професіонала [171, с. 150]. До завдань поліції відноситься надання поліцейських послуг у сфері протидії злочинності(ст. 2), що можна визначити як систему різноманітних видів діяльності й комплексних заходів, що спрямовано на попередження, усунення, нейтралізацію та обмеження (ослаблення) факторів, що детермінують злочинність [60].

Доцільно зауважити, що система поліції складається з центрального органу управління поліцією та територіальних органів поліції. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 13 закону «Про Національну поліцію» до складу поліції відносять: кримінальну поліцію; патрульну поліцію; органи досудового розслідування; поліцію охорони; спеціальну поліцію; поліцію особливого призначення [156].

Попри проведення реформи, в суспільній свідомості поліція нерідко й досі асоціюється з органами внутрішніх справ попередньої моделі. Такий стан речей частково пояснюється інерцією громадської думки, а також сприйняттям поліції як правонаступника міліції з боку окремих представників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Це зумовлює певну плутанину в уявленнях про функції, статус та завдання сучасної поліції, зокрема щодо її місця у системі державної влади та специфіки запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності. Важливо зазначити, що справжня трансформація поліції як центрального органу виконавчої влади вимагає не лише змін законодавства та впровадження нових організаційних стандартів, а й послідовної інформаційної та просвітницької роботи з населенням. Пріоритетом має стати формування у громадян чіткого розуміння суті завдань поліції, її ролі в захисті прав і свобод людини, а також розмежування із застарілими підходами, притаманними міліцейським структурним моделям. Це передбачає не лише оновлення зовнішніх атрибутів (форменого одягу, службових автомобілів чи підвищеної присутності патрулів на вулицях), а й зміну комунікації, прозорості, підзвітності і вдосконалення загального стану дотримання дисципліни та законності в службовій діяльності поліцейськими.

Перехід України до європейських стандартів неможливий без подолання стереотипів і остаточного розриву із рудиментами минулого. Удосконалення законодавчої бази в частині визначення та запобігання правопорушенням у сфері службової діяльності поліцейських повинно бути результатом зваженої, аргументованої законотворчої діяльності, а не поспішних або ситуативних рішень. Дотримання всіх етапів законотворчого процесу є запорукою того, що нормативно-правові акти справді сприятимуть формуванню ефективної та добросчесної поліцейської служби, що відповідатиме очікуванням сучасного українського суспільства. У межах кримінологічного дослідження кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, які вчиняються працівниками поліції, важливо враховувати ці аспекти як фактори, що впливають на якість профілактики, розслідування та подолання службової злочинності.

Однією із умов підвищення ефективності правоохоронної системи країни, зокрема поліції, є поліпшення якості роботи її працівників. Від самого початку існування силових структур суспільство висуває особливі вимоги до осіб, які виконують правоохоронні функції. Зазначені вимоги не обмежуються лише такими важливими характеристиками, як висока освіченість, культура, фізична підготовка. Зростає значення таких факторів, як задоволеність правоохоронців своєю роботою та її результатами, що спонукає їх до постійного підвищення професійної майстерності та освітнього рівня, а також до прагнення до творчості та ініціативи в роботі. Це, в свою чергу, вимагає активного пошуку нових організаційних підходів до службової діяльності та методів управління системою, які б сприяли стимулюванню високоякісної правоохоронної роботи в умовах сучасного розвитку суспільства. Головне – це те, щоб правоохоронець мав високі моральні та вольові якості, які вирізняли б його серед інших завдяки внутрішній повазі до закону. Він повинен свідомо дотримуватися правових норм у своїй щоденній діяльності та поведінці, а також проявляти зацікавленість у реальному забезпеченні прав і свобод громадян своєї країни [61, с. 152–153].

Притягнення працівника поліції до юридичної відповідальності з підстав, визначених законодавством, є своєрідною гарантією забезпечення законності

його діяльності та належного виконання покладених на нього обов'язків. На наш погляд, відповідальність, що застосовується до поліцейського, слугує засобом та методом забезпечення порядку та дисципліни, а характерною рисою юридичної відповідальності є наявність чітко визначених підстав для її застосування. Згідно з ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію» у разі порушення законодавчих норм правоохоронці несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність [156].

Підстави та порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності, а також застосування до поліцейських заохочень визначаються Дисциплінарним статутом Національної поліції України [146]. З числа найбільш тяжких наслідків невиконання або неналежного виконання службових обов'язків є притягнення поліцейського до кримінальної відповідальності. Підставою для цього може бути лише таке невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, що містить ознаки кримінального правопорушення. Притягнення поліцейського до кримінальної відповідальності здійснюється в порядку, визначеному КПК України [79]. Між тим, у ч. 8. ст. 62 Закону України «Про Національну поліцію» [156] зазначено, що у разі затримання поліцейського за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення або обрання щодо нього тримання під вартою як запобіжного заходу його тримають у призначених для цього установах окремо від інших категорій осіб. А в ч. 3 ст. 70 зазначеного нормативно-правового акту визначено, що поліцейський, щодо якого здійснюється кримінальне провадження, може бути відсторонений від посади в порядку, визначеному КПК України [79]. Враховуючи зазначене, доводиться констатувати, що притягнення до відповідальності, а від так і запобігання правопорушенням, що вчиняються поліцейськими – це складна та змістовна робота, що складається з компонентів, пов'язаних з питаннями організації запобігання, а також правового, інформаційного й методичного забезпечення вказаного процесу. Слід зазначити, що принципи запобігання деліктної поведінки мають прикладний характер, проте для їх розкриття необхідно використовувати теоретичний інструментарій, що пов'язано з методологічним підходом до розкриття означеної проблеми, а

також прикладним значенням питання, обумовленого запобіганням правопорушень в системі органів поліції. Так, до кола першочергових принципів запобігання в системі органів Національної поліції належить визнання, забезпечення і захист основних прав і свобод людини та громадянина. Означений принцип, по-перше, має міжгалузеве значення, по-друге, він безпосередньо закріплений у Конституції України, де зазначено, що людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю [72]. Головним суб'єктом забезпечення захисту прав і свобод громадян від криміногенного впливу, безперечно, є держава. Проте в умовах системної корупції наявні в державі засоби використовуються далеко не в повному обсязі. Значна частина громадян нашої країни, усвідомлюючи загальною загрозою корупції, зокрема для себе особисто, ставиться до неї досить толерантно. За такого ставлення суспільства до корупції в органах державної влади й управління ефективно здійснювати заходи щодо запобігання правопорушенням практично неможливо. У зв'язку з цим принцип законності в питаннях запобігання, зокрема, і корупції в системі органів Національної поліції також є одним з ключових. Це підтверджується, передусім, його закріпленням як одного з основних принципів діяльності поліції [156]. Законність як принцип запобігання може виявлятися у низці аспектів.

По-перше, законністю в розглянутому нами випадку можна вважати певну сукупність законів, а також інших нормативно-правових актів, предметом регулювання яких є питання запобігання правопорушенням, зокрема, кримінальним. По-друге, законність розглядається як метод впливу на відповідні суспільні відносини, у нашому випадку – пов'язані із запобіганням кримінальним правопорушенням, що вчиняються поліцейськими. Цілком очевидно, що законність сама по собі не встановлюється і не існує. Режим законності – це результат цілеспрямованої роботи спеціальних державних структур, тому мінімізувати рівень злочинності в системі органів Національної поліції можливо за допомогою реалізації комплексу засобів [98, с. 43].

Службова злочинність є відносно відособленою специфічною частиною

кримінальних діянь, що належить до однієї з найскладніших проблем у кримінологічній науці. Незважаючи на актуальність сучасних проблем професіоналізації злочинності, вона і сьогодні не має завершеного науково-теоретичного визначення. За стереотипами побутового сприйняття кримінальні правопорушення, що вчиняють службові особи, прийнято ототожнювати з корупційними. Проте не кожне кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної із наданням публічних послуг є корупційним. Відповідні поняття є спорідненими, але не тотожними. Загалом, корупційні кримінальні правопорушення є конвенційними, їх існування визнається міжнародним кримінальним правом. Так, у ст. 8 «Криміналізація корупції» Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. (ратифікована Україною із застереженнями і заявами 4 лютого 2004 р.) зазначено необхідність визнання як кримінально каранних таких діянь, коли вони вчиняються навмисно [168, с. 30–34]. Про корупційні дії згадує Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, що прийнята 4 листопада 1999 р. у Страсбурзі та ратифікована Україною 16 березня 2005 р. [195]. Також у Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована Україною із заявами 18 жовтня 2006 р.) зазначається про такі злочинні діяння [68].

Поняття «корупційне кримінальне правопорушення» є широко вживаним у законодавстві багатьох держав світу, у тому числі і тих, правові системи яких є близькими до правової системи України. Вищезазначене свідчить про те, що імплементація відповідного терміну у національне кримінальне законодавство є цілком обґрунтованим і необхідним кроком. Наразі корупційними кримінальними правопорушеннями, відповідно до КК України, вважаються правопорушення, які передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені ст. 210, 354, 364, 364–1, 365–2, 368–369–2. Водночас, пов'язаними з корупцією, відповідно до Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені ст. 366-2, 366-3 КК України [78].

Вивчення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що

вчиняються працівниками поліції як об'єкта кримінологічного дослідження передбачає детальний аналіз, зокрема, кримінально-правової характеристики, яка формується на основі узагальнення ознак кримінальних правопорушень, які мають значення для визначення наявності складу, його правильної кваліфікації, а також для з'ясування інших кримінально-правових питань [77, с. 105–106]. У зв'язку з чим, на нашу думку, слід провести класифікацію цих правопорушень, оскільки, остання завжди відіграє важливу роль у науковому дослідженні. Вона дозволяє встановити ієрархію наукових понять, визначити взаємозв'язки та взаємозалежності між аналізованими об'єктами, а також упорядкувати складові досліджуваних категорій з метою їх оптимального вивчення. За своєю сутністю класифікація (від лат. *classis* – розряд, *facio* – роблю, розкладаю) становить: 1) процес розкладання на класи; 2) визначення системи супідрядних понять (класів об'єктів) як результату такого процесу [122]. Інакше кажучи, це процес штучного поділу досліджуваного об'єкта на складові на підставі однієї або декількох його характерних ознак (властивостей). Класи як результат класифікації становлять сукупність індивідуальних понять, які означені певною єднальною властивістю [122, с. 110]. Вказану властивість називають «ознакою класифікації», або ж «підставою поділу» [122, с. 59; 186, с. 41].

Водночас класифікації притаманна властивість описового інструмента для вивчення взаємного розташування класів з визначеними для них властивостями [20, с. 66–67]. Відразу ж зауважимо, що останніми роками під час досліджень науковці виокремлюють не одну, а відразу декілька підстав для класифікації. Означена тенденція має більше позитивних, аніж негативних наслідків, оскільки дозволяє розширити уявлення про аналізоване явище, більш детально висвітлити всі його характерні риси й сутнісні ознаки, виявити приховані та другорядні зв'язки між складовими, визначити прогалини й перспективні напрями подальшого наукового дослідження тощо.

При цьому, найбільш проблемним питанням під час побудови класифікації окремої категорії кримінальних правопорушень є визначення критеріїв класифікації, оскільки критерій є показником теоретичного та практичного

значення класифікації, тих цілей і завдань, що ставляться перед нею. Як відомо, окремі види кримінальних правопорушень можуть поєднуватись між собою, бути взаємопов'язаними, а запобігання їм, чи так само розслідування, потребує комплексного підходу [165, с. 10]. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції не є винятком з цього правила, оскільки, і в службовій діяльності, учиняють такі кримінальні правопорушення (наприклад, одержання службовою особою неправомірної вигоди), які поєднані та кваліфікуються за сукупністю зі спорідненими (зокрема, службова підробка чи легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом)). Саме тому, на нашу думку, найбільш вдалою, об'ємною, й, водночас, практично значущою буде розробка класифікаційної таблиці кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері службової діяльності працівниками поліції, на ґрунтовному поєднанні кримінально-правових ознак із кримінологічно-значущими.

Враховуючи попередні наукові дослідження та аналіз емпіричної бази, пропонуємо кримінально-правовим класифікаційним критерієм кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері службової діяльності працівниками поліції, насамперед, визначити родовий об'єкт й на основі цього критерію виокремити їх основні групи. У цьому контексті, слухною є позиція О. А. Мартиненка, який зазначає про необхідність врахування того, що під правопорушеннями, які вчиняють працівники правоохоронних органів, слід розуміти передбачені КК України усі суспільно небезпечні винні діяння, вчинені з використанням службового становища (у широкому розумінні), а тому кримінально-правова класифікація правопорушень, учинених працівниками поліції, може бути зведена до їхнього групування відповідно до розділів Особливої частини КК України [107, с. 62].

КК України містить окремий розділ XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», що встановлює кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення які об'єднані законодавцем за спільним об'єктом. Родовим

об'єктом усіх цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини, які забезпечують нормальну, тобто таку, що відповідає вимогам законодавства, діяльність державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, а також суспільні відносини, що забезпечують здійснення регламентованої законодавством професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Безпосереднім об'єктом кожного з цих кримінальних правопорушень є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках апарату управління органів державної влади, місцевого самоврядування, в окремих юридичних особах публічного чи приватного права, а також суспільні відносини, які забезпечують здійснення тих конкретних видів професійної діяльності, що пов'язані з наданням публічних послуг [128].

Насамперед, розглянемо зловживання владою або службовим становищем [148], оскільки, як слушно зазначає П. П. Андрушко, вчинення працівником правоохоронного органу кримінального правопорушення можливо лише у зв'язку зі службовим становищем, що обіймається, тобто перебуванням на певній посаді, використання наданих службових повноважень уможливорює вчинення злочинного зазіхання. Використання службових повноважень таким працівником варто інтерпретувати, як реалізацію будь-яких можливостей, пов'язаних з наявністю наданих прав і покладених обов'язків [1, с. 26–30].

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення (ст. 364 КК України) має три обов'язкові ознаки: діяння – використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, що полягає в певних діях або бездіяльності суб'єкта; наслідки, що виявляються в завданні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб; причинний зв'язок між діянням і наслідками. Відсутність хоча б однієї із ознак свідчить про відсутність складу кримінального правопорушення [78]. Так, зловживання владою є вчинення службовою особою, яка постійно або тимчасово

здійснює функції представника влади умисного діяння з використанням своїх повноважень якими вона наділена на підставі законів та інших нормативно-правових актів, всупереч інтересам служби. Необхідно вказати, що суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний, тобто службова особа, якою є працівник Національної поліції України. Суб'єктивна сторона характеризується щодо діяння – прямим умислом та спеціальною метою – одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, а щодо наслідків, передбачених ч. 1 або ч. 2 ст. 364 КК України, – умислом або необережністю. Метою є уявлення суб'єкта про той бажаний результат, а саме одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи, якого він прагне досягти як шляхом її погодженого переходу, так і без нього, що визначає спрямованість діяння [128].

Однією з форм зловживання владою серед працівників поліції можна визнати випадок, коли *особи з метою збагачення створили організовану групу з надання приватної охорони. У ДБР зазначають, що на початку 2023 року командир батальйону та його заступник вирішили підзаробити та допомогти знайомому бізнесмену, який шукав собі охоронця. Правоохоронці направили одного зі своїх підлеглих охороняти бізнесмена та додатково підшукали йому інших «охоронців», за що отримували щомісяця вісім тисяч доларів. Понад півтора року підлеглий не з'являвся на роботі, охороняв бізнесмена, проте продовжував отримувати зарплату* [21].

Також небезпечним кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняють працівники Національної поліції, є діяння, передбачене ст. 365 КК України, а саме «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» [61]. Це умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб [77, с. 115–117]. Наприклад, *скеровано до суду обвинувальний акт щодо старшого оперуповноваженого сектору кримінальної поліції*

Київського відділення поліції Вінницького відділу поліції Головного управління Національної поліції у Вінницькій області за підозрою у перевищенні своїх службових повноважень, що призвели до смерті людини. Розслідування у кримінальному провадженні здійснювали слідчі територіального управління ДБР, розташованого у місті Хмельницькому. Досудовим розслідуванням встановлено: правоохоронець запропонував громадянину бути понятим під час вилучення бойових припасів. Отримавши відмову, між ними виник конфлікт, в результаті якого, правоохоронець наніс чоловіку удар кулаком в обличчя. Від удару потерпілий впав та вдарився головою об асфальтне покриття. Від отриманих ушкоджень чоловік помер у лікарні, не приходячи до свідомості. Процесуальне керівництво у кримінальному провадженні здійснювала прокуратура Вінницької області. Оперативний супровід – Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України у Вінницькій області [134].

Для притягнення поліцейського до відповідальності за ст. 365 КК України необхідно, щоб дії працівника правоохоронного органу були зумовлені його відповідним службовим становищем і перебували у зв'язку з владними та службовими повноваженнями. За відсутності зв'язку дії винуватого підлягають кваліфікації за статтями, що передбачені іншими розділами Особливої частини КК України. При перевищенні влади або службових повноважень працівник правоохоронного органу вчиняє те чи інше діяння по службі, яке не обумовлено його правами чи повноваженнями. Саме ця риса передусім відрізняє дане кримінальне правопорушення від зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), при вчиненні якого службова особа (у тому числі працівник правоохоронного органу) діє чи утримується від дії в межах своєї компетенції, використовуючи її всупереч інтересам служби. У випадках якщо ж правоохоронець перевищив владу або службові повноваження з метою запобігання шкідливим наслідкам, які є більш значними, ніж фактично заподіяна шкода, та які не можна було відвернути іншими засобами, то відповідно до ст. 39 КК України його дії як вчинені в стані крайньої необхідності не можуть бути визнані злочинними. Питання про відповідальність працівника правоохоронного

органу, який перевищив владу або службові повноваження на підставі наказу чи розпорядження керівника, що призвело до шкідливих наслідків, вирішується з урахуванням вимог ст. 41 КК України, а про відповідальність за перевищення влади або службових повноважень в умовах виправданого ризику – з огляду на положення ст. 42 КК України [78; 15, с. 183; 8, с. 125–126].

Ще одним типовим прикладом зловживання владою працівником поліції є той випадок, коли *поліцейський, з метою одержання неправомірної вигоди для третьої особи, використовуючи своє службове становище, незаконно передав нібито представнику іноземної юридичної особи елітний позашляховик марки «Range Rover», який перебував у міжнародному розшуку Інтерполу як викрадений на території Великої Британії. Вказаний автомобіль затримали співробітники прикордонного загону ПРУ ДПС України в одному з міжнародних пунктів пропуску та передали до відділу поліції Головного управління Національної поліції в Одеській області для подальшого зберігання до отримання офіційних роз'яснень Генерального секретаріату Інтерпол. Досудове розслідування у кримінальному провадженні здійснювали слідчі ТУ ДБР у Миколаєві [161].*

Отже, зважаючи на специфіку сфери досліджуваних суспільних відносин, службову діяльність та поліцейського як об'єкти кримінологічного дослідження варто розглядати у декількох аспектах, зокрема, як середовище криміногенних ризиків (можливість використання посади для вчинення (полегшення вчинення) кримінальних правопорушень), об'єкт злочинних посягань (інтереси служби; функції держави, що дестабілізуються тощо) й поліцейського як особу злочинця й потерпілого (тобто у кримінологічному й віктимологічному аспектах). Така структурно-логічна схема дає можливість вибудувати комплексний науковий підхід до досліджуваної проблематики, у тому числі показавши криміногенну й антикриміногенну ролі кожної зі складових.

Одними із особливостей кримінальних правопорушень учинених у сфері службової діяльності працівниками поліції є їх поєднання з іншими, зокрема, спорідненими, або ще супутніми протиправними діяннями, зокрема, це може

стосуватись, наприклад, несанкціонованих дій з інформацією, що оброблюється в електронно-обчислювальних машинах, або інших автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, особою, яка має право доступу до неї (ст. 361-2, 362 КК України); незаконних дій з наркотичними засобами, прекурсорами, психотропними речовинами або їх аналогами (ст. 307–309 КК України); приховування таких діянь (ст. 396 КК України) тощо [78; 105, с. 122–123].

До прикладу слід навести випадок, як старший дільничний офіцер сектору превенції одного з відділів поліції вносив неправдиві данні до інформаційного порталу Національної поліції на користь порушників правил дорожнього руху. *Правоохоронець, який мав доступ до системи, вносив у неї неправдиві відомості про закриття адміністративних проваджень відносно водіїв, притягнутих до відповідальності за статтею 130 КУпАП (керування у стані сп'яніння), яка крім штрафу передбачає позбавлення прав від 1 до 3 років. Під час слідства встановлено три епізоди «корегування» підозрюваним бази даних. Обвинувальний акт за ч. ч. 1, 3 ст. 362 Кримінального кодексу (несанкціоновані дії з електронною інформацією) скеровано до Вишгородського районного суду. Санкція статті передбачає від 3 до 6 років ув'язнення. Досудове розслідування здійснювалося слідчими територіального управління ДБР, розташованого у столиці, під процесуальним керівництвом Київської міської прокуратури [138].*

Зазначимо про ще одну типову криміногенну ситуацію, за якої судитимуть декількох поліцейських, які у складі організованої групи займались вимаганням данини за «кришування», збутом наркотиків і боєприпасів. *За процесуального керівництва прокуратури було завершено досудове розслідування кримінального провадження стосовно чотирьох поліцейських Управління патрульної поліції в Донецькій області, які обвинувачуються у збуті наркотичних засобів, викраденні осіб, перевищенні влади та вимаганні. Досудовим розслідуванням встановлено, що упродовж квітня-липня 2020 року правоохоронці у складі організованої групи збували психотропні речовини, бойові припаси та застосовували насильство до осіб, які займались виготовленням та збутом*

амфетаміну, протиправно позбавляли їх волі, незаконно проникали до об'єктів приватної власності, вилучали наркотики з метою їх подальшого збуту та вимагали від осіб грошові кошти за не притягнення до кримінальної відповідальності. Дії правопорушників кваліфіковано за: ч. 3 ст. 307 (незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинені організованою групою) КК України; ч. 3 ст. 308 (заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами, шляхом зловживання службовим становищем, вчинені організованою групою); ч. 2 ст. 162 (порушення недоторканності житла службовою особою із застосуванням насильства) КК України; ч. 2 ст. 365 (перевищення влади працівником правоохоронного органу, що супроводжувалося насильством) КК України; ч. 1 ст. 263 (збут бойових припасів) КК України; ч. 3 ст. 368 (вимагання службовою особою неправомірної вигоди, в інтересах того, хто надає неправомірну вигоду) КК України. Наразі обвинувальний акт скеровано до суду для розгляду по суті. Правоохоронцям загрожує до 12 років за гратами [124].

Наступним проявом зловживання владою у поєднанні із вчиненням інших кримінальних правопорушень поліцейськими є, зокрема, така криміногенна ситуація: за даними досудового слідства, поліцейські намагалися приховати вбивство дівчини, яке відбулося у Харкові. Оперуповноважені дізналися про вбивство вже наступного дня, а за кілька днів виявили і труп дівчини. Однак не повідомили слідчого і не ініціювали проведення огляду місця події в рамках кримінального провадження. Також слідством встановлено, що один із поліцейських зустрівся із батьком підозрюваного у вчиненні вбивства, якому розповів про даний інцидент. Крім цього, матеріали допиту одного зі свідків, який безпосередньо вказував на особу вбивці, навмисно, з метою приховування тяжкого злочину, не були долучені до матеріалів кримінального провадження правоохоронцями, які проводили допит ще 5 липня 2019. Дії обвинувачених призвели до зволікання розслідування особливо тяжкого злочину і втрати речових доказів, адже тіло загиблої виявлено слідчим Холодногірського Нацполіції лише на 10 день пошуків. Процесуальне керівництво досудовим

розслідуванням у кримінальному провадженні здійснювала прокуратура Харківської області. Оперативний супровід – Харківське управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України [19].

Крім цього, з метою створення уявного благополуччя в роботі та штучного покращання показників працівники поліції продовжують удаватися до службових підроблень адміністративних протоколів, матеріалів кримінальних проваджень тощо. Показовим прикладом, є випадок, за якого *Тернопільська обласна прокуратура скерувала до суду обвинувальний акт щодо слідчого поліції, який підробив документи. В ході досудового розслідування встановлено, що слідчий одного із відділень поліції Головного управління Національної поліції в області, вчинив службове підроблення шляхом внесення до офіційного документу - протоколу огляду місця події, завідомо неправдивих відомостей про залучення понятого під час проведення слідчої дії. Насправді вказана особа не брала участі у слідчих діях, наголошують у прес-службі прокуратури. Розслідування, що здійснювалось слідчими Територіального управління ДБР, розташованого у Львові під процесуальним керівництвом Тернопільської обласної прокуратури, завершено [126].*

Акцентуємо увагу на тому, що службове підроблення – це майже кожне третє кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності, і майже кожне п'яте – із загального масиву кримінальних проваджень розпочатих за фактом вчинення кримінально-протиправних діянь працівниками Національної поліції. Здебільшого поліцейські учиняють службове підроблення в наступних формах: внесення до автоматизованих баз даних та статистичних обліків неправдивих відомостей про рух матеріалів провадження; складення фіктивних протоколів огляду та вилучення речового доказу; підроблення протоколів про адміністративні правопорушення; незаконна видача дозволів на придбання, зберігання зброї, реалізація добровільно зданої зброї, привласнення вилучених у процесі діяльності коштів та іншого майна; підроблення матеріалів кримінальних проваджень; у тому числі й безпідставна видача довідок за фактом вчинення кримінального провадження для отримання страхового відшкодування

тощо [61, с. 152–153]. Наприклад, двох інспекторів сектору реагування поліції будуть судити за підробку даних. *За інформацією прокуратури, працівники поліції навмисно завищували свої робочі показники, вносили неправдиві дані, а саме інформацію про свідка та надані ним пояснення. Дані свідка стосувались протоколу про адміністративне правопорушення ст. 130 Кодекс України про адміністративні правопорушення, а саме керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння. Поліцейських Черкаського відділу поліції Головного управління Національної поліції судитимуть за ч. 1 ст. 366 Кримінального кодексу України [139].*

Проте, О. М. Ігнатов акцентує увагу на тому, що доцільно класифікувати кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів, також і за детермінуючими підставами, що виявляється через мотивацію та дії винного. Дотримуючись концепції, згідно з якої рушійною силою деструктивної поведінки (детермінуючими підставами) є агресія, експансія та обман, що в реальному прояві виступають як окремо, так і в сполученні один з одним, на думку дослідника, варто за доцільне поділити весь масив злочинних посягань, на три основні групи: 1) кримінальні правопорушення, мотивація яких пов'язана з агресією (переважно кримінально-протиправні діяння, що вчиняють працівники правоохоронного органу у сфері сімейно-побутових відносин); 2) кримінальні правопорушення, мотивація яких пов'язана з експансією (переважно злочинні діяння, що вчиняють працівники правоохоронного органу поза сферою сімейно-побутових відносин та не пов'язані зі службовою діяльністю); 3) кримінальні правопорушення, мотивація яких пов'язана із заволодінням довірою (переважно правопорушення, що вчиняють працівники правоохоронного органу у зв'язку зі службовою діяльністю) [53, с. 98]. Також, на переконання дослідника можливо класифікувати кримінальні правопорушення, згідно із диференціацією суб'єкта кримінального правопорушення (працівника правоохоронного органу). Залежно від приналежності працівника до підрозділу, змінюється специфіка виконуваних ним службових функцій, а отже, і зміст службових повноважень та компетенцій,

якими працівники володіють відповідно до службового становища. Так, одні особи можуть вчинити певні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, інші, навпаки, – ні. Водночас використання службових повноважень, що передбачені службовим становищем, крім того, буде обумовлювати не тільки характер кримінального правопорушення, але і тяжкість наслідків [54, с. 212].

Враховуючи вищевикладене, на нашу думку, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції можна поділити й на інші групи: перша пов'язана із загальнопрофесійними аспектами діяльності (зокрема, це стосується кримінальних правопорушень передбачених ст. 364, 365, 367 КК України); друга група пов'язана з отриманням матеріальної вигоди (наприклад, ст. 366, 368, 369, 369-2 КК України). Водночас, згідно з результатами проведеного опитування громадської думки, найчастіше серед кримінальних правопорушень, до яких, на думку респондентів, схильні працівники поліції, називалися саме корупційні діяння. Зокрема, 26% опитаних вказали на зловживання службовим становищем, інші 20% – на отримання неправомірної вигоди та перевищення влади чи службових повноважень. Ще 17% респондентів згадали про випадки службової недбалості, 14% – про незаконне збагачення, 10% – зловживання впливом, 6% – провокацію підкупу, а 5% – службове підроблення. Такі дані свідчать про те, що в суспільній свідомості найбільш розповсюдженими видами кримінальних правопорушень, які можуть бути учинені працівниками поліції залишаються саме корупційні різних видів. Поряд із цим, за оцінками оперативних співробітників підрозділів внутрішньої безпеки, основними мотивами учинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліцейськими виступають прагнення покращити власний матеріальний стан (саме на цю причину вказали 48% респондентів); бажання реалізувати психологічні потреби, такі як самовираження або професійне просування (29%); а також орієнтація на споживання чи «розкішне життя», що зазначили близько 18% опитаних (додаток Б).

У цьому контексті, необхідно вказати на те, що вчинення кримінального правопорушення у сфері службової діяльності, що має ознаки корупції,

працівниками поліції тягне за собою низку кримінально-правових наслідків. Наприклад, поліцейський визнаний, винним у корупційному кримінальному правопорушенні, не підлягає звільненню від відповідальності на підставах, передбачених ст. 45–48 КК України: ані у зв'язку з дійовим каяттям, ані внаслідок примирення з потерпілим, передачі на поруки чи зміни обстановки. Окрім цього, при призначенні покарання суд не має права застосовувати більш м'яке покарання, ніж визначено законом (ст. 69 КК України), навіть за наявності пом'якшуючих обставин. По-третє, працівник поліції, засуджений за корупційне кримінальне правопорушення, не може бути звільнений й від відбування покарання на підставі ч. 4 ст. 74 КК України, навіть якщо його поведінка та ставлення до праці після учинення правопорушення були зразковими і не становлять суспільної небезпеки на момент розгляду справи. По-четверте, зняття судимості до закінчення строків, передбачених ст. 89 КК України, не допускається щодо осіб, засуджених за умисні тяжкі, особливо тяжкі злочини, а також за корупційні кримінальні правопорушення (ч. 2 ст. 91 КК України). З огляду на це, необхідно відзначити, що кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції, розглядаються як такі, що становлять підвищену суспільну небезпеку, і щодо яких передбачено суттєві обмеження можливостей звільнення від відповідальності та пом'якшення покарання [78].

Поряд із цим, вчинення працівником поліції корупційного кримінального правопорушення тягне за собою низку й додаткових правових наслідків. По-перше, відповідно до ст. 96-1 КК України, за такі кримінальні правопорушення може бути застосована спеціальна конфіскація. Цей захід передбачає примусове та безоплатне вилучення у власність держави грошей, цінностей (у тому числі коштів, розміщених на банківських рахунках чи в інших фінансових установах), а також іншого майна, у тому числі майна третіх осіб, якщо воно отримане або використане в результаті корупційних дій чи призначалося для їхнього здійснення. Окрім цього, законодавство передбачає можливість застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, у діяльності

яких вчинено корупційне кримінальне правопорушення. Згідно з ч. 1 ст. 96-3 КК України, підставою для цього є: 1) вчинення уповноваженою особою від імені чи в інтересах юридичної особи одного із кримінальних правопорушень, визначених, зокрема, у ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. 369, 369-2 КК України; 2) невиконання юридичною особою покладених на неї обов'язків щодо запобігання корупції, якщо таке невиконання призвело до вчинення корупційного кримінального правопорушення зазначених категорій [78].

Таким чином, кримінально-правовим та кримінологічним критерієм для виділення групи кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції, є охоронювана сфера суспільних відносин та тлумачення поняття «службова особа». Дане поняття детально регламентує примітка 1–2 до ст. 364 КК України. Зокрема, службовими особами у ст. 364, 368, 368-2, 369 КК України є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [78].

Окрім цього, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції, можна згрупувати залежно й від інших кримінально-правових та кримінологічних критеріїв:

1. За предметом злочинного посягання: а) кримінальні правопорушення, що мають безпосередній предмет злочинного посягання, який з кримінологічної точки зору може бути охарактеризований як конкретна річ матеріального світу, на яку спрямоване посягання. Наприклад, це: а) документ (ч. 1 ст. 366 КК

України – предметом є документи, у тому числі офіційні та завідомо неправдиві); б) відомості (ч. 1 ст. 366 КК України – предметом є завідомо неправдиві відомості); неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову (примітка до ст. 368-2 КК України). Неправомірна вигода є предметом злочинного посягання у ст. ст. 365-2, 368-2, 368-3, 369-2 КК України);

2. Залежно від характеру злочинних дій: а) вчинюються як шляхом дії, так і бездіяльності (ст. ст. 364, 364-1, 369-2 КК України); б) вчинюються шляхом дії (ст. ст. 365, 365-2, 366, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 370 КК України).

3. Залежно від спрямованості злочинних дій: а) кримінальні правопорушення, що порушують основні права та інтереси громадян, державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб (ст. ст. 364, 364-1, 365 КК України); б) кримінальні правопорушення, що спрямовані на отримання неправомірної вигоди у різноманітних формах (ст. ст. 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370 КК України); в) кримінальні правопорушення, які порушують встановлений правовий, організаційний порядок здійснення та надання публічних послуг (ст. 365-2 КК України); г) кримінальні правопорушення, що полягають у внесенні службовою особою до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, складання і видача завідомо неправдивих документів (ст. 366 КК України); д) кримінальні правопорушення, що полягають у невиконанні або неналежному виконанні службових обов'язків (ст. 367 КК України);

4. За формою співучасті: а) суб'єктом кримінального правопорушення є виключно службова особа (ст. ст. 366, 367, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369 КК України); б) кримінальні правопорушення, що вчинюються у співучасті із службовою особою (група осіб за попередньою змовою; організована група; злочинна організація) (ст. ст. 364, 364-1, 365, 365-2 КК України).

5. За особою потерпілого: а) шкода заподіюється основним правам та інтересам громадян, державним чи громадським інтересам юридичних осіб

(тобто, відсутня конкретна фізична особа – потерпілий від злочину);
б) потерпілим є конкретна фізична особа (ч. 2 ст. 365-2 КК України).

Наведена класифікація не є вичерпною, однак, може бути використана для формування більш повного уявлення про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції.

Отже, у контексті реалізації євроінтеграційного курсу України особливого значення набуває питання оптимізації діяльності органів Національної поліції України, що відповідає сучасним стандартам захисту прав і свобод людини. Ефективність таких трансформацій значною мірою залежить від розбудови чіткої системи запобігання кримінальним правопорушенням у поліцейському середовищі, адже такі протиправні діяння не лише завдають шкоди окремим громадянам, а й підривають авторитет правоохоронної системи в цілому. З'ясовано, що кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції, становлять суспільно небезпечні діяння, які посягають на нормальне функціонування суспільства і правоохоронних органів та передбачені розділом XVII Особливої частини КК України. Їхніми суб'єктами виступають громадяни України, які склали Присягу поліцейського, займають відповідні посади й мають спеціальні звання поліції, а протиправні дії вчиняються саме під час виконання службових обов'язків. З огляду на характер службових функцій, ці діяння було поділено на дві основні групи: пов'язані із загальнопрофесійними аспектами службової діяльності (зокрема, ст. 364, 365, 367 КК України) та такі, що мають виключно корупційну природу (наприклад, ст. 366, 368, 369, 369-2 КК України). Залежно від посади змінюються і функції та повноваження, що, своєю чергою, впливає на характер можливих зловживань і потенційну суспільну небезпеку їхніх наслідків. Так, використання службового статусу не лише обумовлює тип правопорушення, а й визначає ступінь шкоди, заподіяної як окремим громадянам, так і суспільству і правоохоронній системі.

Однією з ключових передумов поширення таких діянь є недостатньо чітка регламентація службових повноважень для різних категорій поліцейських, що створює умови для зловживань і ускладнює їх своєчасне виявлення. Додаткову

складність становить високий рівень латентності цих правопорушень, що часто зумовлений приховуванням фактів протиправної поведінки як виконавцями, так і їхніми керівниками чи в окремих випадках потерпілими. Акцентовано увагу на взаємозв'язку кримінальних правопорушень у сфері службової поліцейської діяльності із вчиненням інших кримінальних правопорушень, які можуть бути спричинені або супроводжуватися інтересами третіх осіб. Підтримання належної дисципліни та дотримання законності серед особового складу поліції передбачає орієнтацію на впровадження превентивних механізмів: здійснення комплексу заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та припинення корупційних та інших кримінальних проявів у діяльності поліцейських.

1.3. Міжнародно-правові засади та зарубіжний досвід запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються поліцейськими

У контексті військової агресії проти України, створення терористичних угруповань та значного зростання кількості засобів ураження, спостерігається підвищення рівня кримінальних правопорушень, учинених організованими групами та злочинними організаціями. Це включає використання вогнепальної зброї та вибухівки, а також неконкурентні методи у фінансово-господарській діяльності. Взаємозв'язок правоохоронних органів з корупцією та кримінальними елементами створює нові загрози і виклики, особливо на фоні активізації співпраці українського злочинного світу з організованими угрупованнями з інших країн. Проблеми зміцнення правопорядку та запобігання кримінальним правопорушенням залишаються одними з найактуальніших у суспільстві. Не випадково, протягом своєї історії людство намагалось всіма можливими способами боротися з проявами, що суперечать загальноприйнятим нормам моралі, співіснування, громадської безпеки та порядку. З виникненням держави запобігання злочинності та забезпечення дотримання громадянами встановлених норм поведінки стали одними з її основних функцій. Відтак,

почали формуватися обов'язкові для виконання правові норми та приписи в різних сферах людських взаємин, а також визначалися дії, які вважалися суспільно небезпечними і засуджувалися громадськістю [23].

Важливим етапом для поглиблення процесів розбудови правової держави, її подальшого цивілізованого розвитку є закріплення в Конституції України пріоритету прав і свобод людини, гарантії їх реалізації, охорони та захисту. Визначивши їх як найвищу соціальну цінність [72], наша держава приєдналася до європейського і світового бачення цієї загальної проблеми, створила відповідні передумови для її вирішення у всіх сферах взаємин особи і суспільства, громадянина і держави. Водночас, слушною є думка І. Чемериса про те, що потреба у використанні та врахуванні досвіду зарубіжних країн у галузі боротьби з корупцією в публічно-правовому секторі обумовлена наступним: ключові закони функціонування апарату державних чиновників є універсальними як за своєю суттю, так і будовою, а також в багатьох аспектах жодним чином не залежать від специфіки держав [196, с. 117]. Захист прав і свобод людини державою, зазначає В. В. Бардачов, здійснюється цілою системою спеціальних правоохоронних органів, наділених компетенцією охорони урегульованих правом суспільних відносин, покликаних забезпечувати правопорядок і внутрішню безпеку в суспільстві, вживати до правопорушників різноманітні форми виховання, переконання і примусу [11, с. 168–169].

Для успішного виконання завдань, покладених на владні структури, дуже важливо покращити їхню діяльність, розробити та впровадити ефективні заходи, які гарантуватимуть дотримання нормативно-правових вимог з боку органів державної влади та їх службових осіб. Особливу увагу слід приділити питанням поглибленню гуманізму та зміцненню законності в правоохоронній сфері. Закон має бути єдиним засобом для діяльності правоохоронних структур, виконання їхніх функцій, а також для внутрішньої та зовнішньої взаємодії для боротьби з антигромадськими проявами. Це підкреслює його важливу роль у забезпеченні правопорядку і є передумовою для формування громадянського суспільства та правової держави.

Поряд із цим, загальна політика держав у сфері запобігання злочинності, включаючи західні країни, аж до першої половини ХХ ст. була доволі жорсткою і мала яскраво виражений каральний характер, спираючись у цілому на державну репресію, залякування громадян жорсткістю кримінальних покарань, у структурі яких переважало позбавлення волі, допускались довічне ув'язнення і смертна кара. Натомість профілактичним (некаральним) напрямом правоохоронної діяльності відводилась у той період другорядна роль. Однак поступове пом'якшення починаючи із 70-х рр. ХХ ст. державної правозастосовної практики у США й низці європейських країн сприяло розширенню некаральних напрямів кримінологічної профілактики, особливе місце в якій посіла стратегія зменшення можливостей учинення кримінальних правопорушень.

Перегляд основних підходів правоохоронної діяльності спочатку в США, Великій Британії, а згодом у Німеччині, Франції та інших європейських країнах відбувся внаслідок несприйняття підходу щодо «ліквідації» злочинності. Як відомо, такі положення були своєрідними мантрами радянської кримінологічної теорії і практики, які відповідали на той час комуністичній ідеології. Однак ученим-кримінологам, соціологам, психологам та іншим фахівцям вдалось раніше зрозуміти хибність таких поглядів, оскільки «знищити», «ліквідувати», «нейтралізувати» чи іншим чином повністю усунути злочинність неможливо. Ця мета прямо суперечить людській природі й деструктивно спрямованій активності більшої частини членів суспільства. Тому слід погодитись із слушною думкою науковців, що мета діяльності із запобігання злочинності полягає саме в комплексному забезпеченні безпеки і надійному захисті охоронюваних цінностей і благ від злочинних посягань. Указана мета може бути досягнута через обмеження дії багатьох криміногенних чинників [92, с. 420; 93]. При цьому цілком можливо контролювати поведінку громадян, тримаючи злочинність у такий спосіб у прийнятних межах, відносно безпечних для суспільства, його членів, сталого розвитку різних сфер розвитку держави [64, с. 8].

Кримінологічна наука використовує специфічний міждисциплінарний підхід для дослідження протиправної поведінки, яка часто призводить до

кримінальних правопорушень. Злочинність впливає на всі сфери життя суспільства і його розвиток. Криминологія, як самостійна наука, узагальнює досягнення інших галузей. Світові тенденції, які спостерігаються в Україні, виявляються у розриві між багатими і бідними, майновій нерівності, конфліктах у суспільстві та недовірі до влади. Криминологічна теорія та практичні рекомендації для удосконалення української кримінальної юстиції повинні ґрунтуватися на виявленні та нейтралізації криминогенних чинників. Сучасне кримінальне законодавство постійно змінюється, але не завжди враховує попередній досвід та не аналізує помилки. Кримінально-правова політика має орієнтуватись на міжнародні стандарти та досвід протидії злочинності для успішної роботи.

У світлі міжнародних стандартів, слід звернутись у першу чергу до рекомендацій ООН. Такий орган є загальновізнаним центром координації міжнародного співробітництва держав і міжнародних організацій у протидії злочинності. Особливу роль у координаційній діяльності, формуванні міжнародно-правової бази боротьби зі злочинністю, виробленні міжнародних стандартів у цій сфері відіграють Конгреси ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, які розробляють концептуальні положення, що спрямовані на удосконалення національного законодавства та розширення співпраці правоохоронних органів різних країн у сфері протидії злочинності. Не став винятком і XIII Конгрес ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, що проходив з 12 по 19 квітня 2015 р. у столиці Катару місті Доха. Основним результатом форуму стала Дохінська декларація про включення питань попередження злочинності та кримінального правосуддя до більш широкого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному і міжнародному рівнях, а також участі громадськості [206].

У цій декларації глави держав і урядів, міністри і представники держав-членів ООН заявили про взяття на себе зобов'язання застосовувати всеосяжні і комплексні підходи до протидії злочинності, насиллю, корупції і тероризму у

всіх його формах і проявах, приймати всеохоплюючі та інклюзивні національні стратегії і програми у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя, які повною мірою враховують корінні причини злочинності, а також умови, що сприяють її виникненню. У Декларації підкреслено, що освіта для всіх дітей і молоді, включаючи викорінення неграмотності, як і підвищення інформованості суспільства, є необхідною умовою попередження злочинності і корупції та сприяння створенню культури законслухняності, яка підтримує верховенство права і права людини за поваги культурної самобутності. Задля вказаної мети пропонується вжити ряд заходів, у тому числі включити питання попередження злочинності, кримінального правосуддя та інші аспекти верховенства права у внутрішні системи освіти кожної з держав-учасників [206].

Учасники Конгресу держав висловили бажання збільшувати потенціал національних систем кримінального правосуддя шляхом оновлення і зміцнення внутрішнього законодавства, вживати ефективні заходи на національному і міжнародному рівнях для запобігання терористичним групам отримання вигод від виплати викупу, розширювати співпрацю для протидії загрози, що створюють іноземні бойовики-терористи, запобігати поїздкам іноземних бойовиків-терористів з держав-членів ООН, через них або до них, запобігати фінансуванню, мобілізації, вербуванню і організації іноземних бойовиків-терористів; підсилити зусилля для того, щоб будь-яка особа, яка бере участь у фінансуванні, плануванні, підготовці або вчиненні терористичних актів або підтримці їх, була притягнута до відповідальності згідно з міжнародним правом та внутрішнім законодавством.

У декларації заявлено про зобов'язання учасників вживати ефективних законодавчих, адміністративних і судових заходів для запобігання, кримінального переслідування та покарання за всі форми катувань та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність види поводження і покарання. Наголошено, що викорінення безкарності має пріоритетне значення. Демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, супроводжуються складними процесами реформування політичних, економічних і правових

відносин. Сучасні тенденції розвитку правоохоронних органів свідчать про безсумнівний пріоритет людського фактора і показують, що поряд з удосконаленням структури технічної модернізації правоохоронної системи все більша увага концентрується на підвищенні якості кадрів, розвитку нових форм правоохоронної роботи і управління цим процесом, вдосконаленні системи стимулювання і оцінки діяльності співробітників, як одного з вирішальних факторів спонукання працівника до ініціативи, самовдосконалення, професійного зростання. Тому одним з пріоритетних напрямів діяльності в системі кримінальної юстиції була і залишається робота з кадрами.

У контексті аналізу зарубіжного досвіду запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються поліцейськими варто зосередити увагу на запобіганні корупції, як основного чинника, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Антикорупційні та інші заходи в зарубіжних країнах здебільшого подібні між собою. Зазначене пояснюється як процесами інтеграції законодавства, активною міжурядовою координацією заходів протидії правопорушенням з ознаками корупції, так й обміном досвіду проведення конкретних антикорупційних заходів. Це стосується передусім країн-членів Євросоюзу, хоча в кожній країні все ж таки залишаються специфічні риси, з огляду на особливості їх розвитку, правові традиції, ментальність і ступінь активності громадян [174, с. 75–76].

Ураховуючи актуальність забезпечення захисту системи правоохоронних органів від корупції, на 71-й сесії Генеральної асамблеї Інтерполу, яка проходила у Камеруні, прийнято Загальні стандарти боротьби з корупцією у поліцейських підрозділах і службах, спрямованих на забезпечення чесності, непідкупності та етичної поведінки працівників поліції при виконанні ними функцій з охорони правопорядку, сприяння розробленню у кожній країні-члені Інтерполу заходів, необхідних для попередження, виявлення, покарання та викорінення корупції у поліції, а також притягнення корумпованих працівників поліції до відповідальності [140, с. 47–61].

Іншим міжнародним нормативно-правовим актом антикорупційного

спрямування вважається Декларація про державну службу, прийнята Парламентською асамблеєю Ради Європи 1979 р. (резолуція № 690). У ній викладено правила проходження державної служби. Визначено чіткий порядок виконання наказу та порядку віддання розпоряджень від керівників підлеглим, а також етичні положення, яких мають дотримуватися працівники відомств різних країн, зокрема: державний службовець повинен діяти чесно, неупереджено з почуттям особистої гідності, утримуватись від корупції та рішуче протидіяти їй; державний службовець повинен виконувати вказівки, які віддані належним чином його вищим начальником, але він повинен утримуватись від виконання вказівок, якщо йому відомо або має бути відомо про те, що вони незаконні; жодні кримінальні та адміністративні заходи покарання не можуть бути застосовані до державного службовця, який відмовився виконувати незаконний наказ; державний службовець повинен нести особисту відповідальність за свої дії, а також за незаконні дії або бездіяльність, учинені за його вказівкою; повинна існувати можливість встановлення керівника, який відповідатиме за дії або бездіяльність того чи іншого працівника [140, с. 47–61].

До прикладу, у Словаччині низкою наказів Міністра внутрішніх справ і Президента поліції затверджено перелік видів діяльності, якими заборонено займатися працівникам правоохоронних органів. У ФРН запроваджено «Антикорупційний кодекс», у якому чітко прописані сфери діяльності працівника правоохоронного органу, в яких високі ризики корупції, наведено ознаки корупційної поведінки та визначено порядок дій у разі спокуси до вчинення корупційного діяння. Важливу роль у боротьбі з корупцією у ФРН відіграє Федеральне кримінальне відомство. Цей поліцейський орган розробляє стратегію, тактику та методику боротьби з корупцією й організованою злочинністю, здійснює координацію зусиль німецької поліції. Привертає увагу такий факт [174, с. 87–88; 173]. Крім Федерального кримінального відомства, завдання виявлення та попередження фактів корупції серед правоохоронців Німеччини покладається на найбільш досвідчених керівників, які мають право проводити службову перевірку інформації про корупцію, яка надходить з різних

джерел, у тому числі анонімних. Кількість таких керівників обмежена і береться у відношенні один на 700 працівників. Матеріали перевірок після їх завершення доповідаються першому керівникові для вжиття заходів. У разі підтвердження у діях державного службовця корупційного кримінального правопорушення матеріали направляються до прокуратури для відповідного реагування, а саму особу звільняють з державної служби [69, с. 4-5].

Необхідно додати, що ефективність використання негласних засобів підтверджена правоохоронними відомствами багатьох зарубіжних країн, таких як: Республіка Аргентина, США, Великобританія, Португалія, Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, у т.ч. країни пострадянського простору: Республіка Грузія, Латвійська Республіка, Республіка Молдова, Республіка Казахстан тощо. І як вірно зауважено, безперечним досягненням КПК України є прийняття усталених стандартів роботи правоохоронних органів країн розвинутої демократії, серед яких США, Великобританія, ФРН, де досудове розслідування злочинів здійснюється із використанням гласних і негласних методів роботи, а процесуалізація оперативно-розшукової діяльності, своєю чергою, є наслідком пошуків законодавчого вирішення проблем розбудови ефективного механізму протидії злочинності. За оцінками науковців, імплементація міжнародно-правових норм є одним із головних чинників сучасної еволюції національних систем організації правоохоронної діяльності [58]. Вплив міжнародного права на національні системи нормативного регулювання розшукової діяльності відбувається або шляхом трансформації національного законодавства відповідно до вимог міжнародного права, або прямим застосуванням міжнародних правових норм. Прикладом першого підходу є численні зміни вітчизняного конституційного, кримінального і кримінально-процесуального законодавства, спрямовані на дотримання таких принципів, як додержання при розслідуванні кримінальних правопорушень невід'ємних прав і свобод людини, забезпечення судового контролю тощо [56].

Слушною для ознайомлення є практика німецького кримінального процесу з використанням як доказів повідомлень секретних джерел оперативно-

розшукової діяльності про вияви корупції. Таке використання можливе двома способами: по-перше, шляхом допиту працівника про те, що йому відомо зі слів викривача, який залишається для суду анонімним; по-друге, шляхом допиту самого інформатора без розкриття учасникам процесу його особи. Водночас для змагального типу процесу обидва ці способи неприйнятні, оскільки перший з них порушує принцип безпосередності, а другий – принцип рівності сторін [119, с. 31; 141, с. 272].

Натомість, суворі заходи боротьби з корупцією у правоохоронних органах США, були спричинені скандалами, що відбувалися за безпосередньої участі працівників правоохоронних органів. За висновками американських дослідників, однією з найважчих перепон у боротьбі з корупцією є широко розповсюджений «кодекс мовчання». За висновками американських дослідників, згаданий вище та широко розповсюджений на державній службі «кодекс мовчання» (у нашій інтерпретації – «кругова порука») є однією із найважчих перепон у боротьбі з корупцією в органах державної влади. Дослідження виявили, що 75% державних службовців відмовляються давати показання в суді, якщо стануть свідками отримання хабаря іншими посадовцями. Подібне явище, як відомо, існувало в діяльності працівників міліції нашої країни, що підтверджується результатами опитування колишніх працівників міліції (59,7% опитаних працівників міліції молодшого начальницького складу, 42,2% середнього та 32,7% старшого начальницького складу не доповіли б керівництву про відомий їм факт зловживання свого колеги, а ще 24,2, 41,2 та 33,5% працівників відповідних категорій не визначилися з відповіддю на це запитання) [174, с. 81–82].

Працівники державних органів США, які визнані винуватими у вчиненні кримінальних правопорушень, несуть відповідальність, передбачену кримінально-правовими нормами. Додатковим видом покарання є позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та конфіскація майна [169]. У США створено систему протидії та контролю корупції серед поліцейських. Її суть полягає в тому, що поліцейські відомства з особливою увагою ставляться до питання свого кадрового забезпечення. Для кандидатів на

службу всіх рівнів встановлено високі моральні стандарти та досить жорсткі правила поведінки й дисципліни. Запроваджено суворий добір кандидатів на службу, який передбачає перевірку на детекторі брехні. У Федеральному бюро розслідувань, одним із головних завдань якого є боротьба з корупцією, практикується постійне переміщення співробітників з однієї ділянки на іншу, щоб зменшити можливість зрощування з місцевими органами та організованою злочинністю [174, с. 82; 162, с. 186].

Необхідно також звернути увагу на ще одну антикорупційну ініціативу, реалізовану у США – створення спеціалізованого видання під назвою «Національний бюлетень негідної поведінки». У ньому поряд із фактами жорстокого поводження та бездіяльності щодо запобігання правопорушенням публікується інформація про випадки корупції серед державних службовців. Цей підхід міг би бути корисним і для нашої країни. Пропонується запровадити у відомчих медіа постійну рубрику, присвячену висвітленню випадків зловживань та корупційних правопорушень, учинених службовими (посадовими) особами, з аналізом їх наслідків і відповідальності.

Слід додати, що у США порядок використання спецслужбами оперативно-технічних засобів визначено законом «Про контроль за діяльністю іноземних розвідок» від 25 жовтня 1978 року, статутом ФБР, затвердженим 1908 року, а також правилами кримінального судочинства різних штатів. Наприклад, відповідно до правил кримінального судочинства Пенсильванії, копії та записи відомостей, отриманих унаслідок використання техніки, долучають до справи і представляють обвинуваченому та його захиснику для ознайомлення [178, с. 322].

Країною з низьким рівнем корупції у сфері службової діяльності вважається Велика Британія. На відміну від традиційних для цієї країни правових принципів, антикорупційні закони зобов'язують службових осіб доводити свою невинуватість стосовно корупційних правопорушень (тобто у правовій системі «колиски демократії» Великої Британії щодо корупційних діянь закріплено принцип презумпції винуватості). З метою протидії корупції у країні створено

автономні підрозділи, головним завданням яких є пошук та притягнення до відповідальності державних службовців, винних у вчиненні корупційних правопорушень. Для викриття та доказування корупційних діянь спеціальні підрозділи внутрішньої безпеки вживають різноманітних заходів та застосовують методи, зокрема, проводять таємні операції, опитування, збирають відомості як від постійних інформаторів, так і з інших джерел, які надають повідомлення у конфіденційній формі. У процесі слідства вирішується питання про початок кримінального переслідування або притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності [129, с. 119]. Ці спеціалізовані підрозділи (аналог вітчизняних підрозділів внутрішньої безпеки), що займаються винятково справами, пов'язаними з корупційними правопорушеннями, мають найвищий рівень матеріального забезпечення та фінансування. Ефективність їх діяльності визначається результативністю розгляду кримінальних проваджень, а також кількістю державних службовців, притягнутих до відповідальності за корупційні правопорушення. Завдяки антикорупційній «стратегії профілактики» у Великій Британії системно вивчаються потенційні кандидати на посади до органів державної влади, створюючи системи захисту інформації та обмеження доступу до них сторонніх осіб. Водночас значна увага приділяється етичному вихованню як одному з компонентів запобігання виявам корупції серед державних службовців [87, с. 143; 162, с. 186].

Поряд із цим, особливість британської поліцейської системи полягає в тому, що всі працівники британської поліції наділені відповідними правами запобігання та розслідування злочинів. Правила поліцейського запобігання та розслідування не знають такого розмежування, як слідчі дії та оперативно-розшукові заходи (у Великій Британії використовують такий термін, як «секретні докази»), тому особливих правил використання результатів негласних заходів поліції в подальшому доведенні немає. Також процесуальне законодавством Великої Британії передбачає здійснення огляду та виїмки кореспонденції, зняття інформації з телефону, електронної пошти, комп'ютера тощо [204; 205].

У зазначеній країні створено спеціальний судовий орган – Трибунал

слідчих повноважень (Investigatory Powers Tribunal, IPT) для розгляду скарг про будь-які претензії, пов'язані з обмеженням прав і свобод особи з боку слідчих, правоохоронних органів чи служби безпеки. Британці зазначають, що переваги IPT в тому, що вони можуть розглядати скарги, позови чи інші претензії на фактичні та ймовірні (наприклад, особа зазначає, що за нею ведуть спостереження) обмеження прав і свобод людини, навіть якщо їх продовжують проводити в законний спосіб або з порушенням чи незаконний спосіб (наявне право надавати відповідні розпорядження для правоохоронних органів). Поміж недоліків слід зауважити, що особу, котра скаржиться, IPT можуть не викликати на слухання, тобто немає автоматичного права бути присутнім під час розгляду, а причини такого рішення не пояснюють (нормативно не закріплено вимогу IPT повідомляти причини не виклику) [32, с. 41].

Водночас, у США та Великій Британії розвинута мережа громадських об'єднань, які уповноважені здійснювати нагляд за розслідуванням діянь з ознаками корупції в органах державної влади. На нашу думку, необхідно звернути увагу на досвід цих країн у здійсненні контролю за поведінкою державних службовців з боку громадських об'єднань та відповідного реагування в разі вчинення ними службових зловживань чи інших протиправних діянь. Зазначимо, що питання ефективності системи громадського контролю у нашій країні, сприяння громадян у викритті корупційних діянь та протидії проявам корупції, а також формування у суспільній свідомості непримиренності до подібних фактів, досліджувала О. Д. Макареєва. За висновками авторки, роль громадських інститутів в Україні дуже слабка, хоча нині в Україні існує близько 200 неурядових організацій антикорупційного спрямування [103, с. 25–32].

Варто додати, що створення свого часу в системі МВС України постійно діючих мобільних груп з моніторингу дотримання прав і свобод людини в діяльності органів державної влади (наказ МВС України від 31 червня 2006 р. № 894) стало помітним кроком у реалізації ідеї громадського контролю над державними органами. Але діяльність таких груп, впроваджена з ініціативи керівництва МВС України, за відсутності належного законодавчого закріплення

призводила до того, що «на місцях» не завжди підтримувалась, а відтак, у кожному конкретному регіоні робота залежала від ставлення місцевого керівництва органу, яке або сприяє роботі мобільної групи, або навпаки [11, с. 172].

Якщо взяти в загальному, то діяльність громадських об'єднань, у тому числі й антикорупційного спрямування буде сприйматися належним чином лише в разі їх реальної незалежності від зовнішнього впливу. У випадку одержання певною правозахисною організацією інформації щодо правопорушень з ознаками корупції така інформація має бути передана до певного правоохоронного органу, який за підсумками внутрішнього розслідування повинен проінформувати представників цієї організації. Якщо суб'єкт боротьби з корупцією не вжив усіх можливих заходів, спрямованих на притягнення порушника до відповідальності, то таку інформацію про правопорушення з ознаками корупції необхідно оприлюднювати в медіа [174, с. 86–87; 170, с. 5].

З урахуванням вищевикладеного, а також з метою імплементації кращих зарубіжних практик та впливу термінів виконання Стратегії розвитку органів системи МВС України (розраховувалась до 2020 року) актуальним вважається фундаментальна розробка відповідного принципово нового документу на найближчі 5–10 років і подальшу перспективу з розробленням додаткових цільових заходів щодо удосконалення діяльності не тільки МВС України, але і безпосередньо Національної поліції України.

Висновки до розділу 1

1. Проведений аналіз наукових розробок дозволив зробити висновок, що проблема запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються працівниками Національної поліції України, наразі не отримала належного теоретичного осмислення у контексті сучасних викликів і завдань. Значна частина наукових праць, монографій і дисертаційних досліджень зосереджена на

правових положеннях та організаційних аспектах, які були розроблені ще за часів функціонування міліції та до запровадження сучасних законодавчих змін. І хоча ці розробки мають безумовну методологічну цінність, їхня актуальність суттєво знизилася після створення Національної поліції й прийняття численних змін до КПК та КУпАП. Особливе занепокоєння викликає відсутність наукових досліджень, спрямованих на вивчення впливу воєнного стану на кримінологічну ситуацію всередині правоохоронних органів. Нові умови службової діяльності, що характеризуються зростанням кількості складних, конфліктних ситуацій, необхідністю ухвалення швидких і нетипових рішень, а також розширенням меж службових повноважень поліцейських, сприяють посиленню ризиків вчинення правопорушень, включаючи корупцію. Відповідно, виникла нагальна потреба в системному оновленні наукових підходів і розробленні нових запобіжних стратегій, концепцій, планів та програм, які б враховували специфіку діяльності поліції під час воєнного стану та відповідали міжнародним стандартам. Нині ж сучасний стан наукової розробленості проблематики оцінено як недостатній для практичних потреб системи запобігання кримінальним правопорушенням у поліції, що визначив пріоритетні напрями подальшого дослідження.

2. Систематизація кримінологічних підходів до визначення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України дозволила визначити зазначені діяння, як окремий, специфічний і комплексний об'єкт кримінологічного аналізу, що має істотне значення для практики запобігання. Встановлено, що службова злочинність серед працівників поліції характеризується високим ступенем суспільної небезпеки, адже такі кримінальні правопорушення безпосередньо підривають авторитет правоохоронних органів та знижують рівень довіри громадян до державних інститутів. Особливістю зазначених злочинних проявів є їхній безпосередній зв'язок зі службовими повноваженнями поліцейських як спеціальних суб'єктів, що володіють особливими професійними знаннями та владними функціями, а також високий ступінь латентності, що спричиняється умисним приховуванням фактів як безпосередніми порушниками, так і їхнім

керівництвом чи навіть потерпілими особами. Встановлено, що залежно від посади працівника поліції змінюється кримінологічна характеристика учинених кримінальних правопорушень, що свідчить про необхідність диференційованого підходу до їх аналізу та профілактики. Запропоновано класифікацію таких правопорушень з поділом на дві групи: ті, що пов'язані із загальнопрофесійною діяльністю (зловживання владою або службовим становищем, перевищення повноважень, службова підробка та недбалість) та ті, які мають суто корупційних характер (зокрема, отримання неправомірної вигоди, зловживання впливом тощо). Особистий досвід роботи щодо безпосереднього виявлення, припинення й розслідування кримінальних правопорушень, учинених у сфері службової діяльності працівниками поліції, здобутий в Державному бюро розслідувань, підтверджує актуальність та об'єктивність зроблених висновків.

3. Міжнародний досвід і зарубіжна практика свідчить про те, що ефективно запобігання злочинним проявам у правоохоронному секторі передбачає не лише наявність антикорупційного і галузевого законодавства, а й впровадження організаційно-управлінських, етичних і кадрових механізмів, орієнтованих на мінімізацію зловживань на всіх рівнях службової діяльності. Підтвердженням цього є існування спеціальних етичних кодексів поліцейської поведінки, програм професійної підготовки, а також інститутів незалежного контролю за діями співробітників поліції, що функціонують у США, Канаді, Великій Британії, Франції, Італії, Нідерландах, Німеччині та інших державах. Особливої уваги заслуговують програми, в яких реалізовано принципи відкритості, прозорості та підзвітності правоохоронної системи перед суспільством. Зокрема, інститути цивільного нагляду (поліцейські омбудсмени, незалежні комісії, громадські ради) та механізми повідомлення про неправомірні дії (*whistleblowerpolicies*) є дієвими інструментами зменшення рівня поліцейської корупції. Успішність зарубіжних практик значною мірою пояснюється системністю та інтеграційним підходом, що передбачає комплексне поєднання кримінологічних досліджень, кримінального права, психології, організаційної поведінки та менеджменту. У цьому контексті міжнародний досвід є цінним орієнтиром для формування

антикорупційних стратегій, особливо у сфері запобігання кримінальним правопорушенням у органах та підрозділах поліції, де поєднуються публічна влада, високий ступінь дискреції та специфічні службові функції. Застосування вивчених підходів в Україні сприятиме не лише підвищенню ефективності запобіжної діяльності, а й формуванню належного рівня довіри суспільства до Національної поліції як до інституції з високими стандартами професіоналізму й доброчесності.

РОЗДІЛ 2.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

2.1. Сучасний стан та тенденції кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції

Злочинність, як соціальна, філософська, психологічна та кримінологічна категорія завжди привертала до себе увагу суспільства. Її вивченням, спробами проникнути у глибинні процеси, що спонукають до злочинної поведінки, не одне десятиліття приймалися представники різних філософських шкіл, соціологічних напрямів, правових поглядів та переконань і, навіть, релігійних конфесій. Така увага до цієї проблеми продиктована її надзвичайною значимістю і складністю, намаганням людства подолати це небезпечне явище. О. М. Литвин влучно писав: «Злочин є найхарактернішим і безсумнівним для всіх обов'язковим симптомом громадського розладу чи невлаштованості» [90]. З цього можна зробити висновок, що злочинність є постійним супутником суспільного буття.

На переконання В. І. Тимошенко, злочинність породжується соціальними явищами і процесами та проявляється в масштабі всього суспільства. Головною, і суттєвою ознакою злочинності є сукупність кримінальних правопорушень, їх повторюваність [179, с. 36]. Одночасно, ряд авторів досліджують цю проблему в рамках кримінологічно-традиційного напрямку, зокрема – це сукупність проявів протиправної поведінки, яку заборонено під загрозою кримінального покарання. Виділяючи за допомогою закону ту масу різноманітних актів людської поведінки, які відбуваються у певній державі чи регіоні протягом певного часу та які оцінюються як злочинні, водночас визначається злочинність загалом та позначаються її основні характеристики. Для уточнення останніх істотне

значення має дослідження еволюції злочинності та її географії (О. Г. Кулик [86], О. М. Литвак [90], Ю. В. Орлов [136], І. К. Туркевич [189], О. Г. Фролова [193] та ін.). Представники другого напрямку, який можна назвати соціально-практичним чи діяльним, розглядають це негативне явище, як злочинну активність певної групи (членів) суспільства (теорія кримінальної активності) (А. П. Закалюк [46]), або як форму соціальної адаптації (І. П. Рущенко [167]).

У свою чергу, кримінологічна характеристика є такою сукупністю даних (достатньою інформацією) про певний вид (групу) кримінальних правопорушень або конкретне кримінальне протиправне діяння, використовуваною для запобігання останнім [37]. На переконання вчених-кримінологів, кримінологічна характеристика – це вихідний етап організації процесу розробки та реалізації заходів запобігання кримінальним правопорушенням. Якщо розглядати останню як цілісну систему, то кримінологічна характеристика є однією з її складових частин, а іншою є розробка та реалізація запобіжних заходів [83].

Конкретний зміст кримінологічної характеристики полягає у виявленні всіх ознак, які складають у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру. На погляд І. М. Даньшина, термін «кримінологічна характеристика» охоплює рівень, коефіцієнти, структуру та динаміку кримінальних правопорушень, опис особистості тих, хто їх вчиняє, мотиви й цілі їх злочинної поведінки; містить достатню інформацію про певний вид (групу) злочинних діянь. [81, с. 8–9]. На переконання В. І. Тимошенко та В. І. Шакуна зазвичай виділяють три складові кримінологічної характеристики: ознаки кримінального правопорушення; дані, що всебічно пояснюють кримінологічну ситуацію вчинення кримінальних правопорушень даного виду; ознаки, що визначають специфіку діяльності з попередження кримінальних правопорушень [181, с. 151].

У зв'язку з чим, у процесі пізнання стану та тенденції кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції з'являється можливість отримати фактичні дані про це явище, тобто її відображення в системі певних показників: загальна кількість вчинених кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, кількісні

та якісні характеристики діянь, вчинених у процесі виконання службових обов'язків і поза службою, число виявлених злочинців тощо. Щодо категорії стану як елемента кримінологічної характеристики розуміється кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили на певній території [31, с. 54]; «рівень злочинності» – визначена в абсолютних числах загальна кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, вчинених на певній території (країна, місто, район) за певний проміжок часу [46, с. 156]; структура – розкриває її склад, поширеність та співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх вчинення у конкретних умовах простору (території) та часу, за визначальних ознак злочинних діянь та осіб, які їх вчиняють; динаміка – відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду [46, с. 169].

Визначальними при вивченні тенденцій кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, які вчиняються працівниками Національної поліції України, є кілька груп статистичних показників. Серед них варто виокремити: дані щодо кількості кримінальних правопорушень, які передбачені розділом XV Особливої частини КК України [78], а також інші кримінальні правопорушення, пов'язані із проявами службових зловживань; показники адміністративних правопорушень, визначених главою 13-А Кодексу України про адміністративні правопорушення [62]; 3) результати опитування працівників правоохоронних органів та представників громадськості.

Водночас, аналізуючи ці статистичні дані, необхідно враховувати низку методологічних застережень, що стосуються їхньої точності, об'єктивності та повноти. Передусім варто зазначити, що кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності працівників поліції характеризуються широким колом складів кримінальних правопорушень, що суттєво ускладнює процес їх узагальненого вивчення та аналізу. Саме тому основними джерелами інформації для комплексного дослідження виступають офіційні звіти та узагальнення практики Верховного Суду, ДБР, Офісу Генерального прокурора, а також наукові статті, аналітичні огляди та публікації у медіа. Крім того, важливим

аспектом складності дослідження кримінальних правопорушень цієї категорії є їхня багаторівнева структура та різноплановість причин, що обумовлюють злочинну поведінку правоохоронців. Серйозною перешкодою є й недостатній рівень уваги науковців до аналізованої проблематики, що породжує численні підходи та інтерпретації практиків та вчених щодо класифікації та оцінки конкретних видів кримінальних правопорушень.

Якщо взяти до розгляду в загальному кримінальні правопорушення у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то слід констатувати, що після трирічного періоду зниження з 16856 у 2013 р. до 14820 у 2016 р. (–10,6%) чисельність посягань зазначеної спрямованості в наступні три роки збільшилася до 20069 у 2019 р. (+35,4% до рівня 2016 р.). У 2020–2021 рр. вона скоротилася на 5,3% та 3,5% до 18330. У 2022 р. виявлення кримінальних правопорушень зазначеної спрямованості скоротилося одразу у 1,6 рази та було встановлено 11617 таких вчинків. Відсоток цих діянь серед усіх облікованих кримінальних правопорушень збільшився за період аналізу з 2,9% до 5,7% у 2021 р., а в 2022 році знизився до 3,2% [74]. В цілому, динаміка кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, є хвилеподібною: від стрімкого падіння (2013-2014 рр.), до стрімкого зростання (2015-го та 2024 р.), що обумовлено певними суспільно-політичними процесами, у тому числі, пов'язаними зі частковим скасуванням, відновленням і тимчасовим «призупиненням» підстав кримінальної відповідальності за вчинення окремих кримінальних правопорушень.

У розрізі дослідження кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції важливо враховувати й динаміку показників кримінальних правопорушень, що мають ознаки порушення правосуддя та супутніх процесуальних правопорушень, які нерідко є наслідком корупційних практик або супроводжуються ними. Упродовж 2014–2024 років кількісні показники кримінальних правопорушень проти правосуддя демонстрували як періоди зростання, так і зниження, хоча загальні коливання були порівняно незначними. Так, у 2014 р. відбулося зменшення їх

кількості до 8 640 випадків (-15,9%), у 2015 р. спостерігалось зростання до 9 693 (+12,2%), у 2016–2017 рр. – знову спад до 8 589 (-11,4%). У наступні роки ці показники зросли до 10 310 (+20,0%). У 2020 р. кількість таких правопорушень скоротилася до 8 325 (-19,3%), у 2021 р. – ще знизилася на 13,5% до 7 198, а у 2022 р. – на 49,5%, склавши 3 636 випадків. Відносно загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень питома вага цього виду злочинів у середньому становила близько 2%, а в 2022 р. – лише 1%. Серед цих правопорушень у 2022 році 59,4% становили злочини (2 159 випадків), а 40,6% – кримінальні проступки (1 477 випадків). У попередні роки частка злочинів була суттєво вищою – 76,9% та 63,9% відповідно [74, с. 154–155].

Протягом 2023–2024 років спостерігалось подальше зниження показників практично за всіма видами кримінальних правопорушень цієї категорії, причому темпи скорочення були доволі значними. Наприклад, кількість встановлених фактів незаконних дій щодо майна, яке перебуває під арештом, заставою або підлягає конфіскації (ст. 388 КК України), скоротилася до 183 випадків (-45,2%), хоча у 2014–2016 рр. спостерігалось їх зростання на 27,3% (з 686 до 873), а у 2017–2021 рр. – зменшення у 2,6 рази (до 334 випадків). Аналогічна тенденція зафіксована щодо втручання в діяльність судових органів (ст. 376 КК України) – у 2024 р. зафіксовано 64 випадки (-47,5%), тоді як у 2014–2018 рр. цей показник зріс у десять разів – із 21 до 202 випадків, а у 2019–2024 рр. скоротився на 32% до 165 випадків [74].

Водночас, особливої уваги потребують й окремі категорії кримінальних правопорушень, що мають безпосередній зв'язок із правопорушеннями у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції, оскільки стосуються порушення прав підозрюваних, потерпілих чи інших учасників кримінального провадження. До них відносяться: завідомо незаконні затримання, приводи, арешти та утримання під вартою (ст. 371 КК України), кількість яких у 2024 р. знизилася до 94 випадків (-46,8%); притягнення завідомо невинної особи до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України) – 128 випадків (-62,5%); примушування до надання свідчень (ст. 373 КК України) – 18

випадків (-83,3%); порушення права на захист (ст. 374 КК України) – 54 випадки (-51,9%); постановлення завідомо неправосудних рішень суддями (ст. 375 КК України) – лише 4 випадки (-25%). Варто підкреслити, що до 2019 року кількість цих правопорушень демонструвала стале зростання, проте впродовж останніх чотирьох років спостерігається тенденція до зниження [74, с. 154–155].

Варто додати, що діяльність правоохоронних органів як елементу усього державного механізму характеризується специфічною владною природою. Саме через надання цим органам широких управлінських повноважень щодо реалізації державної політики у сфері запобігання злочинності, охорони прав і свобод громадян, забезпечення публічного порядку й громадської безпеки створюються передумови для виникнення значних корупційних ризиків [40]. Відповідно до проведеного аналізу Н. П. Матюхіною, факти корупції серед правоохоронців частіше трапляються в тих підрозділах, де відсутній належний контроль за діяльністю підлеглих [110, с. 110]. Також, авторка наголошує на існуванні двох типових корупційних схем, зокрема перша – організована за принципом «знизу-догори». За цією схемою зв'язків нижчі за посадою службовці державних органів одержують неправомірну вигоду й діляться нею зі своїми керівниками як безпосередньо, так і опосередковано, зокрема через систему купівлі посад. До того ж така система передбачає невтручання керівника в діяльність підлеглих. Підґрунтям корупції у правоохоронних органах за такої схеми є наявність у службовців нижньої ланки владних та контролюючих повноважень над бізнесовими підприємствами, у тому числі над тими, які діють у нелегальний (напівлегальний) спосіб. Вище керівництво зазвичай не втручається у діяльність своїх підлеглих. Сутність другої схеми полягає у тому, що корумпований керівник «купує» у своїх підлеглих мовчання, підтримку, а також їх сприяння [110, с. 111].

На підставі аналізу загальної структури органів Національної поліції України, емпіричних даних, отриманих під час дослідження, та враховуючи науково-публіцистичні підходи до вивчення службової злочинності, доцільно

запропонувати наступну кримінологічну характеристику злочинності серед працівників Національної поліції за структурним принципом:

1. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності учинені на найвищому рівні. До прикладу, варто навести випадок як *начальник одного з управлінь центрального апарату Національної поліції України вимагав дві тисячі доларів хабаря за інформацію про місце розташування викраденого автомобіля. Вказаний посадовець за надання відповіді на офіційний запит щодо наявності транспортного засобу у розшуку та встановлення його місця знаходження, за попередньою змовою з посередником, вимагав та одержав від власника викраденого транспортного засобу неправомірну вигоду у розмірі 2 тисячі доларів США [143].*

2. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності учинені на середньому рівні (на рівні департаментів та обласних управлінь поліції, зокрема, на цьому рівні формується специфічний корупційний контекст, що передбачає не тільки пряме отримання неправомірної вигоди, але й непрямі форми тиску на нижчі рівні). Типовим прикладом, є випадок як *співробітники прокуратури міста Києва спільно теруправлінням ДБР, розташованого у місті Києві, та ДВБ Національної поліції України викрили на хабарництві слідчого Печерського управління поліції Головного управління Національної поліції в м. Києві. Правоохоронець вимагав та одержав неправомірну вигоду у сумі 35 000 грн за повернення техпаспорта на мотоцикл, раніше вилученого в межах кримінального провадження щодо виготовлення та використання підробленого документу, яке він розслідував. Слідчого затримали одразу після одержання ним неправомірної вигоди. Предмет хабаря вилучено в службовому кабінеті правоохоронця [190].*

3. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності учинені на низовому рівні (місцеві територіальні органи поліції). Найбільш поширеними та чисельними є правопорушення учинені саме на місцевому рівні. Відповідно до даних дослідження (опитано 30 представників громадськості), 56% респондентів зазначили, що регулярно стикаються з фактами вимагання та отримання

неправомірної вигоди працівниками місцевих територіальних підрозділів поліції. До основних суб'єктів таких кримінальних правопорушень належать патрульні, дільничні офіцери поліції, слідчі, дізнавачі, оперативні працівники, а також керівники місцевих відділень поліції. Найчастіше неправомірна вигода пов'язана з ухиленням від відповідальності, відмовою внесення відомостей до ЄРДР (близько 32% випадків), зміною кваліфікації діяння (27%) та закриттям проваджень за неформальними домовленостями (близько 41%) (додатки Б, В).

Наприклад, Департамент внутрішньої безпеки поліції повідомив про затримання вісьмох офіцерів кримінальної поліції та їхнього спільника – колишнього поліцейського, який нині є військовим. Їх підозрюють у створенні злочинної схеми на блокпосту у Вишневому (Київська область), де вони вимагали хабарі від водіїв, що ухиляються від мобілізації. Колишній поліцейський, а нині військовий розкрив подробиці схеми. За його словами, на блокпосту у Вишневому поліцейські зупиняли водіїв і пропонували два варіанти: за 20 000 грн: ухилянта доставляли до Бучанського Територіального центру комплектування та соціальної підтримки, де йому виписували повістку, але відпускали, а за 50 000 грн: водія відпускали на місці без жодних наслідків. Стверджує, що інформацію про схему він отримав від нещодавно мобілізованих бійців бригади. Гроші вимагали перераховувати на банківську картку, що ускладнювало відстеження готівки [125].

Проте, якщо розглядати кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, вчинені працівниками поліції за територіальним розподілом, то можна виділити низку закономірностей та особливостей залежно від специфіки регіону, чисельності населення та рівня економічного розвитку. Так, найвищий рівень службової злочинності серед поліцейських зафіксовано у двох областях України: Київській (приблизно 22% від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності) та Одеській (18%). Київська область, зокрема м. Київ, демонструє високу криміногенність у цій сфері, зумовлену значною концентрацією центральних органів державної влади, високим рівнем економічної активності, а також наявністю фінансових потоків

та широкого спектру політичних впливів. Особливо це проявляється у період воєнного стану, коли посилюється загальний рівень напруження та збільшується частота втручання службових осіб поліції у процес прийняття рішень. Одеська область, у свою чергу, характеризується високими ризиками корупції через наявність стратегічних транспортних і логістичних коридорів, морських портів та активних зовнішньоекономічних зв'язків. На цьому фоні значна частина кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, концентрується навколо митного контролю, транспортної інфраструктури та розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із економічною діяльністю (додатки Б, В).

Середній рівень службової злочинності зафіксовано в Закарпатській, Чернігівській, Сумській, Харківській та Черкаській областях (загалом близько 35–40% усіх зареєстрованих випадків). Аналізуючи ці регіони, слід зауважити, що вони мають певну спільну рису – розташування на прикордонних територіях або на територіях зі значним економічним потенціалом. Наприклад, Харківська область вирізняється наявністю великих міст, таких як Харків, де концентрація бізнесу та населення зумовлює підвищений ризик, особливо пов'язаних з незаконним захистом бізнес-інтересів, перешкоджанням підприємницькій діяльності та зловживанням владними повноваженнями. Закарпаття, своєю чергою, характеризується специфікою транскордонних злочинних схем, які впливають на структуру кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності серед працівників поліції, зокрема сприяння контрабанді, нелегальній міграції тощо (додатки Б, В).

Низький рівень службової злочинності характерний для Волинської, Івано-Франківської та Житомирської областей, які сумарно становлять приблизно 15% за загальною кількістю таких правопорушень. Це можна пояснити порівняно нижчим економічним потенціалом, меншими обсягами фінансових потоків, меншою щільністю населення та загалом нижчими рівнями урбанізації. Разом із тим, навіть на цьому рівні спостерігаються випадки кримінальних

правопорушень у сфері службової діяльності, що свідчить про їхню стійкість до географічних і соціально-економічних умов (додатки Б, В).

Загальний аналіз інформації, отриманої від правоохоронних органів, та результати соціологічних досліджень, зокрема опитувань, у яких взяли участь правоохоронці та представники громадськості, дозволяють констатувати такі висновки: а) кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності працівників поліції мають загальнонаціональний характер і не знають чітких географічних меж, про що свідчать відповіді 82% опитаних респондентів; б) найбільша кількість таких кримінальних правопорушень (за відповідями 79% опитаних правоохоронців та 85% представників громадськості) концентрується у великих містах із високим рівнем економічного розвитку, густотою населення та інтенсивними соціально-економічними процесами; в) окрему увагу необхідно приділяти м. Києву, що підтвердили 90% респондентів. Саме у столиці наявні всі основні передумови високого рівня службової злочинності, починаючи від концентрації владних інститутів, великої кількості правоохоронних структур, фінансових потоків і завершуючи потужними політичними та бізнесовими групами, які нерідко втручаються у діяльність правоохоронних органів, стимулюючи відповідні кримінальні правопорушення.

Відомо, що реальний рівень злочинності у кілька разів перевищує офіційні статистичні показники, які оприлюднюються правоохоронними органами та стають доступними для суспільства. Особливо високий ступінь латентності є характерним для кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції, оскільки специфіка таких кримінальних правопорушень значною мірою ускладнює їх виявлення та реєстрацію.

Поняття латентності злочинності у кримінології визначається як наявність значної частини кримінальних правопорушень, які з різних причин не потрапляють до офіційних статистичних звітів, залишаючись невиявленими або незареєстрованими належним чином [84, с. 64]. Зокрема, за твердженням О. С. Новакова, службова злочинність в Україні традиційно займає незначну частку серед інших видів кримінальних правопорушень (у межах 0,5–1,8% від загальної

кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень) [133, с. 102]. Проте на переконання науковця такі офіційні цифри не дають уявлення про реальний стан справ через надзвичайно високий рівень латентності.

Причинами високої латентності правопорушень, вчинених поліцейськими, виступають різноманітні фактори. Передусім, значну роль відіграють спеціальні знання, якими володіють правоохоронці, зокрема, у галузі оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, кримінального права та процесуального законодавства [59, с. 69]. Наприклад, 84% опитаних співробітників внутрішньої безпеки поліції підтвердили, що саме ці знання дозволяють службовим особам ефективно приховувати сліди злочинної діяльності. Також важливим є фактор, пов'язаний із потерпілими, які самі порушили закон і остерігаються покарання за власні незаконні діяння (21,9%). Варто зауважити, що безвідповідальність і пасивність керівництва поліції, які часто не реагують на порушення підлеглих або навіть приховують їх, мотивуючи це нібито «інтересами службової діяльності», ще більше сприяють поглибленню латентності. Подібну думку висловили близько 14,2% опитаних працівників правоохоронних органів (додатки Б, В).

Водночас, згідно з проведеним анонімним опитуванням населення щодо готовності повідомляти про факти зловживання у правоохоронних органах, було встановлено, що близько 17% опитаних громадян зазначили, що навіть за наявності необхідності передачі неправомірної вигоди правоохоронцям для позитивного вирішення питань, вони не звертатимуться із заявами чи повідомленнями до компетентних органів. Особливо ця тенденція актуалізується у випадках, коли ініціаторами передачі є самі громадяни, які таким чином сподіваються пришвидшити вирішення своїх справ або уникнути відповідальності (додатки Б, В).

Фактично, значна частина суспільства, яка могла б виконати важливу роль викривачів корупційних схем у поліції, свідомо займає пасивну позицію. Причинами такого ставлення громадян є, по-перше, низький рівень довіри до ефективності правоохоронних органів щодо притягнення корупціонерів до

відповідальності. По-друге, опитані громадяни побоюються потенційних негативних наслідків, які можуть виникнути після повідомлення про корупцію, зокрема переслідування з боку самих правоохоронців чи інших зацікавлених осіб. Звідси слідує, що на суб'єктивному рівні оцінки громадянами корупції у поліції фактично збігаються з аналогічними оцінками щодо корупції у митних органах, які вже традиційно вважаються суспільством одними з найбільш корумпованих. Це свідчить про значний рівень недовіри до правоохоронної системи та вимагає комплексних заходів з відновлення довіри громадян та заохочення до співпраці у сфері викриття та попередження корупційних кримінальних правопорушень.

Поряд із цим, для формування більш реального та об'єктивного стану злочинності серед працівників Національної поліції необхідні кардинальні зміни у практиці збору, обробки та аналізу статистичних даних. Зокрема, доцільно переглянути традиційні підходи до кількісного оцінювання кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, здійснюючи більш змістовний порівняльний аналіз показників щодо кількості особового складу, регіональної специфіки, характеру службових завдань та інших чинників, що дозволить визначити реальну поширеність кримінальних правопорушень у певних підрозділах поліції. Крім того, потребує уточнення і класифікація кримінальних правопорушень. Доцільно запровадити додаткові підкатегорії, які б чіткіше відображали особливості та умови їх вчинення.

У зв'язку з чим слід констатувати, що проведений розподіл кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції за рівнями та регіонами дозволяє не лише систематизувати кримінологічну інформацію, але й визначити конкретні цілі профілактики таких кримінальних правопорушень із врахуванням особливостей кожного рівня та регіону. Водночас, класифікація кримінальних правопорушень, що вчиняються працівниками Національної поліції, що враховує не лише структурну ієрархію (вертикаль) та географію, але й часові характеристики проявів, дозволяє ще глибше зрозуміти механізми і динаміку злочинних діянь.

Епізодичні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності характеризуються як разові незаконні дії працівників поліції, зумовлені переважно конкретними, ситуативними факторами, а не усталеними схемами чи тривалими домовленостями. За результатами опитування правоохоронців, 28% зазначили, що саме у таких ситуативних умовах виникають випадки зловживань службовим становищем. Переважно побідні ситуації провокуються діями самих громадян – потерпілих чи підозрюваних, які прагнуть швидко «вирішити питання» шляхом надання неправомірної вигоди (додатки Б, В).

Разом із тим, значно більш серйозною кримінологічною загрозою виступає систематична злочинна діяльність у правоохоронних органах, яка відзначається регулярністю та сталістю. За даними того ж опитування, понад 60% респондентів відзначили, що систематичні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності є особливо небезпечними через їх глибоку інтеграцію у професійну діяльність окремих правоохоронців. До таких діянь причетні не лише окремі патрульні, але й слідчі, прокурори, оперативні працівники, які іноді діють спільно з адвокатами. Недобросовісні працівники правоохоронних органів не тільки користуються вигідними ситуаціями, а навмисно створюють криміногенні умови та механізми: ухвалюють «платні» процесуальні рішення, займаються фальсифікацією доказів, маніпулюють матеріалами кримінальних проваджень, штучно затягують слідство або, навпаки, активізують слідчі чи розшукові дії для тиску на осіб, які фігурують у провадженнях. За оцінками опитаних, у таких випадках нерідко формується навіть певний «тарифний перелік послуг»: закриття кримінальних проваджень, перекваліфікація діянь, створення умов для успішного оскарження вироків.

Показовим прикладом подібної системної корупційної практики стала діяльність керівника слідчого відділення та одного зі слідчих Чернігівського відділу поліції. За матеріалами Служби безпеки України, встановлено, що ці посадові особи систематично вимагали хабарі від учасників кримінальних проваджень, обіцяючи сприяння у прийнятті позитивних процесуальних рішень або поверненні вилученого майна. Співробітники СБУ задокументували факт

отримання неправомірної вигоди у сумі 600 доларів США від місцевого жителя за зняття арешту з майна, раніше вилученого у рамках кримінального провадження. Поліцейських було затримано на місці отримання другої частини, яку вони отримували вже у гривневому еквіваленті [192]. Подібні випадки є демонстрацією того, як системна корупція може укорінюватися у практику діяльності правоохоронних органів, створюючи значні загрози для верховенства права, суспільної безпеки та довіри громадян.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу можна констатувати, що сучасна система органів та підрозділів Національної поліції характеризується високою вразливістю до кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Виявлені порушення мають комплексний і багатоаспектний характер, проявляючись на різних рівнях функціонування правоохоронних структур – від найвищих керівних ланок до рядових співробітників поліції. На інституційному рівні встановлено існування злочинних схем, пов'язаних із політичним впливом, лобіюванням кадрових призначень та неформальними домовленостями щодо втручання в діяльність правоохоронних органів. На рівні обласних управлінь та середньої ланки переважають прояви системних зловживань у сфері оперативної та слідчої діяльності, зокрема маніпулювання доказовою базою, затягування процесів розслідування або прийняття незаконних процесуальних рішень. На низовому рівні фіксуються переважно ситуаційні правопорушення, пов'язані з отриманням неправомірної вигоди від громадян за ухилення від відповідальності чи сприяння у позитивному вирішенні питань. Кримінологічна характеристика злочинності серед працівників поліції дозволила виділити чітку типологію таких правопорушень залежно від регулярності їх вчинення: епізодичні, ситуативні кримінальні правопорушення, які складають приблизно третину всіх випадків, та систематичні, що являють собою усталену, регулярну злочинну діяльність з чітко визначеними корупційними механізмами й тарифними схемами. Доведено також, що географічна поширеність кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності серед поліцейських охоплює всю територію України, проте має виразну концентрацію в економічно активних та густонаселених регіонах.

2.2. Причини та умови, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками Національної поліції

Упродовж останніх декількох років було вжито чимало інституційних, законодавчих і організаційних заходів, спрямованих на протидію та подолання службової злочинності [131, с. 19]. Незважаючи на такі зусилля, проблема активного зростання кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, особливо в правоохоронних органах, залишається гострою й системною. Правоохоронна діяльність у сучасних умовах продовжує перебувати у зоні підвищених ризиків, а виявлені випадки зловживань підкреслюють складність ситуації, зокрема, в органах та підрозділах поліції. Причини й умови цього, мають комплексний характер та охоплюють як об'єктивні, так і суб'єктивні аспекти: від недоліків державної політики й економічної нестабільності до особистісних якостей поліцейських та внутрішньо-організаційних проблем.

Вивчення цих детермінант набуває особливої актуальності в контексті забезпечення верховенства права, підвищення ефективності правоохоронної системи й формування суспільної довіри до інститутів державної влади. Саме ґрунтовний аналіз причин і умов службової злочинності дозволяє визначити найуразливіші місця у системі, обґрунтувати напрями реформування та підготувати ефективні превентивні стратегії. Усунення цих негативних чинників не лише знижує рівень повторюваності злочинних діянь, а й створює передумови для побудови прозорого, підзвітного та справедливого функціонування правоохоронних органів. Водночас, розуміння й дослідження комплексу причин та умов, що впливають на службову злочинність, має важливе значення для напрацювання нових підходів до організації професійної підготовки, мотивації й правосвідомості поліцейських. Адже лише системний, міждисциплінарний підхід до аналізу причинно-наслідкових зв'язків та формування механізмів запобігання здатен забезпечити якісне оновлення правоохоронної системи України в умовах сучасних викликів і трансформацій.

Термін «детермінація» походить від латинського «*determinate*», що означає визначати, відокремлювати, відмежовувати. Загальнофілософське поняття детермінізму відображає залежність певних речей у їх існуванні, а також їх трансформацію під впливом певних чинників, тобто будь-яких інших явищ (подій, процесів тощо). Таке відношення детермінації пов'язане з уявленням про закономірний характер існування і зміни дійсності, адже саме поняття закономірності підтверджує ту думку, що все наявне і все, що виникає у світі, зумовлено деякими стійкими й діючими чинниками [84, с. 39].

У зв'язку з розвитком наук, цей термін еволюціонував та дещо змінив свій первинний зміст. У сучасному розумінні детермінізм – це вчення про загальну зумовленість явищ. Це визнають усі. Як визнають і те, що вихідними принципами детермінізму є зв'язок і взаємодія. Звертаючи увагу на комплексний характер причин та умов, що впливають на формування та поширення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, доцільно наголосити на їхній взаємозалежності та багатоплановості. Так, соціально-економічні, політичні чи організаційно-правові передумови, які формують сприятливий ґрунт для корупції, нерідко самі виникають під впливом корупційних практик. Наприклад, недостатній рівень економічного розвитку не лише підсилює корупційні настрої серед працівників поліції, а й може бути наслідком масштабної корупції у державних інституціях. Схожим чином політична нестабільність, сприяючи поширенню корупції, часто водночас і генерується корупційними процесами, які підривають легітимність та ефективність державного управління. Важливо усвідомлювати, що фактори ризику не мають універсального впливу: значною мірою їхня роль у формуванні службової злочинності опосередковується особистісними рисами індивіда, його морально-психологічними характеристиками, професійною підготовкою та життєвим досвідом. Одні й ті самі соціальні, економічні чи політичні умови можуть бути абсолютно нейтральними для одних осіб, але для інших – стати каталізатором формування злочинної мотивації. Саме індивідуальне сприйняття, ступінь адаптації до умов, рівень правової культури й добросовісності визначають,

чи стануть певні обставини передумовою, причиною та умовою для вчинення кримінального правопорушення [82].

Належність детермінанти до тієї чи іншої сфери визначається її сутністю, яка відповідає основному змісту суспільних відносин. За природою виникнення: індивідуальні або антропологічні, що безпосередньо пов'язані з особистістю злочинця; фізичні – пов'язані з впливом природних явищ, клімату, температури тощо; соціально-економічні, що пов'язані з впливом на процес прийняття рішення таких обставин, як багатство і бідність, політичний режим, можливість реалізувати законні інтереси тощо. Залежно від зв'язку з волею суб'єкта – об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні причини і умови існують незалежно від волі і свідомості людей (історично зумовлений рівень розвитку суспільства, економіки; стихійні лиха й інші явища природи тощо). Суб'єктивні причини та умови злочинності залежать від діяльності людей, вони є здебільшого результатом недоліків цієї діяльності, помилок та упущень [180, с. 273].

Серед системних детермінант, як об'єктивного так і суб'єктивного характерів, які впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції є нестабільність та фрагментарність законодавства. Часта зміна нормативно-правових актів, наявність суперечливих або надмірно складних положень створюють умови для неоднозначного тлумачення та застосування правових норм [117, с. 167]. У результаті виникає невизначеність у діях службових осіб, що може провокувати зловживання владою, перевищення службових повноважень, а також інші прояви службової злочинності. Законодавча нестабільність не лише ускладнює правозастосування, а й формує корупційно вразливе середовище в правоохоронних органах. Ще одним істотним чинником є поширення правового нігілізму, що виражається у знеціненні ролі закону як гаранта справедливості та правопорядку. Серед працівників поліції, а також загалом серед суб'єктів владних повноважень і населення, відзначається тенденція до невіри в ефективність правової системи та правосуддя. Зазначене призводить до легітимізації протиправної поведінки, толерування корупційних проявів, а також зниження рівня правової культури. У

таких умовах службові правопорушення можуть сприйматися як «нормальна» практика або як засіб досягнення цілей, що підвищує ризики службових зловживань і ускладнює їхню профілактику.

Актуальні проблеми нормативного регулювання, зокрема, були відзначені й у ключових стратегічних документах, таких як Антикорупційна стратегія України на 2021–2025 роки. Зазначається, що часті, спонтанні та несистемні зміни у законодавстві, а також недостатня якість проектів нормативних актів призводять до зниження ефективності антикорупційних механізмів та створюють додаткові корупційні ризики у діяльності осіб уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування. Відсутність чіткої і послідовної політики зумовлює, що антикорупційні ініціативи нерідко мають формальний характер і не враховують особливостей правозастосування на практиці [149]. Крім цього, досвід останніх років демонструє, що існуючі підходи до протидії корупції, зокрема у правоохоронних органах, є малоефективними. Причина полягає у розриві між теоретичними деклараціями та реальними практичними кроками: відсутність стратегічного, довгострокового планування, недостатня координація дій між органами, а також неврахування сучасних тенденцій і специфіки розвитку службової злочинності [166].

Політичні. Серед ключових політичних чинників, що визначають ризики вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції, слід виокремити кілька системних аспектів. Передусім, ідеться про політичну нестабільність, яка проявляється у нестійкості функціонування основних політичних інститутів, певній заангажованості політичної системи, а також у дисбалансі між компетенціями різних гілок влади. Подібна структурна розбалансованість державного управління безпосередньо впливає на спроможність органів влади ефективно реалізовувати функції контролю та запобігання кримінальним правопорушенням. Окремо необхідно відзначити, що порушення системності у сфері державного антикорупційного контролю призводить до ігнорування або формального підходу до проведення щорічних оцінок рівня корупції, які мають здійснюватися відповідно до

національної методики, орієнтованої на стандарти ООН. Як наслідок, основні проблеми та типові прояви службової злочинності, а також результати судового розгляду таких кримінальних правопорушень нерідко залишаються поза увагою суспільства, що створює підґрунтя для зловживання владними повноваженнями і ухвалення неправомірних рішень. Варто звернути увагу і на недостатній рівень парламентського та громадського контролю за діяльністю органів виконавчої і судової влади. Щорічні затримки з оприлюдненням Національної доповіді щодо виконання державних антикорупційних програм, відсутність регулярних парламентських слухань, а також формальний підхід до виконання вимог Закону України «Про запобігання корупції» у сфері реалізації антикорупційної політики додатково ускладнюють ситуацію [35, с. 319].

Особливого значення набуває проблема відсутності політичної волі. Її недостатність відчувається як у площині загальної профілактики кримінальних правопорушень, так і щодо службової злочинності зокрема. Своєю чергою, це виявляється у фрагментарному законодавчому регулюванні, недосконалих механізмах реалізації антикорупційної політики та стратегічного планування [112, с. 374]. Відсутність послідовної політичної волі у вищого керівництва держави суттєво знижує ефективність боротьби зі злочинністю. У таких умовах навіть найпрогресивніше законодавство і діяльність спеціалізованих інституцій ризикують залишитися лише декларативними засобами та методами, не здатними запобігати реальним проявам злочинності.

Залежність органів поліції від політичної системи суспільства залишається одним із чинників, що створюють певні умови для вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Розпочата ще в 2015 році реформа Національної поліції України, ініційована з метою забезпечення прозорості, підзвітності та підвищення довіри суспільства, на жаль, не досягла своєї кінцевої мети. Реальні трансформації торкнулися переважно лише підрозділів превенції, зокрема, патрульної поліції, особливого призначення та певних допоміжних органів та підрозділів, залишивши поза належною увагою центральну ланку в структурі – органи кримінальної поліції та досудового розслідування.

Відсутність системних змін у цих основних органах та підрозділах фактично консервує низку проблем, що роками формувалися у практиці вітчизняного правозастосування. Нині діяльність органів досудового розслідування поліції нерідко опиняється у зоні політичних впливів, де ухвалення рішень залежить не лише від законодавчих вимог чи доказової бази, а й від політичної доцільності, побажань вищого керівництва чи навіть тиску з боку окремих впливових осіб. Означуване породжує небезпечні тенденції, зокрема: використання кримінальних проваджень як інструменту політичного тиску на опонентів, вибірковість у реєстрації кримінальних проваджень щодо певного кола осіб, свідоме затягування або гальмування розслідувань у резонансних провадженнях, а також формування неформальної «вертикалі» впливу, коли керівні посади обіймають особи, лояльні до певних політичних структур. Окрім того, неефективність механізмів зовнішнього контролю та відсутність реальної незалежності органів досудового розслідування створюють додаткове підґрунтя для різного роду службових зловживань. Все це підриває принцип верховенства права, нівелює основи правової державності та призводить до втрати довіри громадян до поліції як правоохоронної інституції.

Вирішення усіх перелічених із політичним підтекстом проблем потребує комплексного та системного підходу, спрямованого на забезпечення реальної інституційної незалежності органів досудового розслідування. Йдеться, зокрема, про необхідність нормативно-правового закріплення прозорості та конкурентної процедури призначення керівництва правоохоронного органу, впровадження ефективних механізмів громадського та парламентського контролю, чіткого розмежування повноважень, а також створення надійних запобіжників, які б унеможливили політичний вплив на прийняття процесуальних рішень. Без усунення політичної залежності та завершення розпочатої реформи саме в частині кримінальної поліції і органів досудового розслідування неможливо досягти сталого зниження рівня службової злочинності, підвищити ефективність запобігання правопорушенням та забезпечити справжню підзвітність поліції перед суспільством. Саме інституційна автономія, чіткі процедури призначення

і ротації кадрів, а також гарантована невідконтрольність політичним силам мають стати фундаментом для нової генерації, здатної відповідати сучасним викликам і стандартам правової держави.

Військові. Збройна агресія російської федерації проти України, розпочата 14 квітня 2014, а також подальша повномасштабна війна, що триває з 24 лютого 2022 рр. не лише зумовили тимчасову втрату окремих територій, руйнацію інфраструктури, численні людські, економічні й екологічні втрати, а й істотно вплинули на ускладнення криміногенної ситуації в державі. В умовах воєнного стану працівники поліції, як представники центрального органу виконавчої влади, несуть підвищену відповідальність за забезпечення прав і свобод людини, підтримання публічної безпеки, охорону порядку та протидію злочинності. Проте саме у період збройного конфлікту та різного роду надзвичайних ситуацій їхня діяльність ускладнюється додатковими ризиками та чинниками, які можуть виступати детермінантами службової злочинності [22].

Військовий стан, масова мобілізація, нагальна потреба в адаптації до нових умов функціонування органів поліції, посилення навантаження на особовий склад, виконання невластивих завдань та екстремальні обставини призводять до зростання психологічного й емоційного напруження серед поліцейських. Часто доводиться працювати у надзвичайно складних умовах, зокрема, з дефіцитом часу, інформації, ресурсів, за відсутності належного відпочинку, нерегулярного режиму праці та сну [183].

Системні фізичні, психоемоційні й інтелектуальні перевантаження в умовах постійної загрози життю, відповідальності за прийняття рішень у ризикованих ситуаціях підвищують імовірність професійних деформацій, що, своєю чергою, можуть зумовлювати відхилення від службової дисципліни, а іноді – і вчинення протиправних дій. Окремо слід наголосити на трансформації правового середовища в період воєнного стану. В умовах надзвичайних викликів та підвищеної суспільної напруги від поліцейських вимагається суворе дотримання законності та нормативної регламентації службових дій, хоча фактично виникає низка ситуацій, у яких нормативні обмеження вступають у

конфлікт із реальними воєнного часу. З одного боку, правові норми мають виступати бар'єром для службових зловживань, запобігати перевищенню повноважень та протидіяти корупційним практикам. З іншого – у складних чи надзвичайних ситуаціях працівники поліції можуть піддаватися спокусі використати дискреційні повноваження, виходячи з власних мотивів, що створює додаткові ризики виникнення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності [91, с. 280]. Досвід воєнних років також свідчить про появу нових видів загроз, зокрема: посилення агресивної поведінки, ескалацію конфліктів у побуті та колективах, збільшення рівня насильства, відчуженість від звичного соціального середовища, зміну системи цінностей та кола спілкування. Не менш важливими детермінантами є проблеми у сімейному житті, підвищене відчуття тривоги та стресу, великі обсяги відповідальності за долю підлеглих та громадян, відсутність чітких алгоритмів реагування на позаштатні ситуації [22].

Сукупність зазначених факторів, зокрема, від психологічної напруги й організаційних дисбалансів до загального зниження соціального контролю в умовах війни формує складне середовище, в якому підвищується ризик вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції. Відтак, ефективна профілактика таких явищ вимагає не лише удосконалення нормативного забезпечення та внутрішнього контролю, а й глибокої адаптації професійної підготовки кадрів до специфіки роботи у воєнний час, а також розробки спеціальних психологічних і соціальних заходів підтримки особового складу.

Соціально-економічні. Серед комплексу причин і умов, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції, соціально-економічні посідають особливе місце, оскільки відображають структурні трансформації суспільства й формують загальне підґрунтя для поширення девіантної та корупційної поведінки. В умовах, коли держава перебуває у стані соціально-економічних потрясінь, викликаних не лише зміною економічної системи, а й впливом зовнішньої агресії, питання стабільності й прозорості функціонування органів публічної влади, зокрема

поліції, набувають принципового значення. Незважаючи на реалізацію численних державних програм, спрямованих на забезпечення економічної стабільності, підвищення ефективності бюджетної політики, удосконалення системи оплати праці й соціального захисту службовців, вітчизняна економіка залишається вразливою [100, с. 191]. Особливо це проявляється у періоди воєнного стану, коли зростає навантаження на державний бюджет, а доходи працівників поліції залишаються на рівні, який нерідко не відповідає складності, ризикованості й відповідальності їхньої праці. У таких умовах матеріальна невизначеність та соціальна нестабільність виступають потужними каталізаторами службових зловживань, оскільки поліцейські, опинившись перед вибором між етичними стандартами й потребами, можуть схилитися до пошуку альтернативних, іноді протиправних джерел доходу [7, с. 255].

Ще однією ключовою соціально-економічною проблемою є посилення поляризації суспільства за рівнем доходів, що обумовлює формування гострих соціальних розривів між окремими групами населення. Як свідчать результати досліджень, понад 63% опитаних нами респондентів вважають рівень соціальної справедливості у державі низьким. Саме така ситуація провокує недовіру до державних інституцій, включаючи поліцію, й підживлює переконання, що доступ до правосуддя й правопорядку може бути забезпечено переважно через неформальні чи корупційні механізми (додатки Б, В).

Соціально-економічна напруженість також сприяє зростанню ризику залучення працівників поліції до різних видів незаконної діяльності, зокрема, від прикриття незаконної підприємницької діяльності до лобювання інтересів окремих фінансово-промислових та інших груп. У зв'язку з чим, слабкість системи матеріального стимулювання, відсутність перспективи службового зростання та низький рівень довіри до державних гарантій підштовхують окремих співробітників до використання службового становища для особистого збагачення або вирішення побутових проблем [194, с. 208]. Окремо варто наголосити на тому, що навіть незначне зниження рівня доходів, несвоєчасна виплата заробітної плати, або скорочення соціальних гарантій може провокувати

відтік кваліфікованих кадрів та одночасно підвищувати ризик виникнення службових правопорушень серед тих, хто залишився працювати у системі. Усунення цих дисбалансів можливе лише шляхом комплексного реформування економічної політики, забезпечення соціальної справедливості, підвищення рівня оплати праці та створення дієвих механізмів соціального захисту для всіх категорій працівників поліції, що в перспективі сприятиме підвищенню легітимності й ефективності правоохоронної системи загалом.

Фінансово-організаційні. Попри позитивні зміни у сфері матеріального й технічного забезпечення правоохоронних органів України, питання належного фінансування залишається однією з найгостріших проблем у функціонуванні органів Національної поліції України й впливає на якість виконання службових завдань, організації роботи та загальну ефективність діяльності поліцейських.

Особливо критичною є ситуація із матеріально-технічним забезпеченням оперативників, слідчих і дізнавачів, які, виконуючи свої процесуальні та оперативно-розшукові функції, несуть підвищену відповідальність за прийняті рішення та здійснювані заходи. Сьогодні заробітна плата цих поліцейських не відповідає ані рівню покладених на них завдань, ані інтенсивності службового навантаження, що в сукупності створює передумови для вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. У межах наукового дисертаційного дослідження О. В. Ткаченко, проведеного із застосуванням опитування та анкетування працівників, на той час ще органів внутрішніх справ, було виявлено важливу тенденцію щодо чинників, які впливають на формування корупційної поведінки у такій професійній спільноті. Результати дослідження однозначно вказують, що рівень грошового забезпечення та наявність належних соціальних гарантій виступають одним із ключових запобіжників, здатних стримувати працівників правоохоронних органів від вчинення правопорушень із ознаками корупції [187, с. 57]. У своїй роботі дослідник підкреслив, що ефективний вплив заробітної плати на зниження рівня корупційних проявів можливий лише за умови запровадження комплексу додаткових превентивних заходів. Серед таких заходів науковець називає підвищення юридичної відповідальності за корупційні

правопорушення, впровадження громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, прозорість процедур прийняття управлінських рішень посадовими особами, а також забезпечення повної реалізації соціальних гарантій для працівників (зокрема, якісного медичного обслуговування, соціального страхування, можливості навчання дітей у відомчих освітніх закладах тощо). Окрім цього, до ефективних механізмів стримування корупційної активності віднесено зростання матеріального забезпечення зі збільшенням трудового стажу в органах внутрішніх справ, належний рівень пенсійного забезпечення та встановлення реальних ризиків втрати соціальних пільг і переваг у разі притягнення до відповідальності за корупційні діяння [187, с. 58].

Сьогодні, дефіцит фінансових ресурсів поєднується з кадровими втратами: оптимізація штату призвела до суттєвого збільшення навантаження на кожного поліцейського. На практиці це означає, що на одного слідчого або дізнавача може припадати від кількох десятків до понад сотні кримінальних проваджень, що робить неможливим належну перевірку доказів, якісний процесуальний супровід і забезпечення об'єктивності досудового розслідування. Окремої уваги потребує й наявна практика залучення оперативних працівників, слідчих до виконання функцій, які не є характерними для їхніх посадових обов'язків. Зокрема, досить поширеним явищем залишається залучення цих фахівців до заходів із забезпечення охорони громадського порядку під час масових заходів, публічних подій, виборчих процесів тощо. Такий підхід призводить до суттєвого відволікання слідчих і оперативників від основної діяльності – досудового розслідування кримінальних правопорушень, збору доказової інформації, оперативного забезпечення тощо. Поряд із цим, виконання невластивих функцій посилює емоційне й професійне вигорання співробітників. У таких умовах фінансово-організаційні проблеми набувають не лише соціально-економічного, а й професійно-етичного виміру. У цьому контексті, варто додати, що високий рівень стресу, психологічний тиск, необхідність працювати понаднормово та відсутність належної мотивації спонукають правоохоронців до пошуку «альтернативних» шляхів вирішення матеріальних питань, серед яких

зловживання службовим становищем, отримання неправомірної вигоди, службова недбалість тощо. В результаті формується замкнене коло, у якому низький рівень оплати праці та перевантаження обумовлюють не лише якість, а й морально-етичний клімат у колективах, що негативно впливає на імідж поліції загалом. Важливим чинником профілактики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є перегляд підходів до оплати службової діяльності поліцейських. Підвищення заробітної плати має розглядатися як стратегічний захід для підвищення привабливості служби в поліції, зміцнення дисципліни, і створення певної мотивації до професійного зростання та дотримання етичних стандартів. Окрім того, належне фінансове забезпечення відкриває можливість залучення до поліції нових кваліфікованих кадрів, що особливо важливо у сучасних умовах дефіциту фахових спеціалістів у правоохоронній системі.

Водночас, на рівні територіальних органів та підрозділів спостерігається значна матеріально-технічна залежність поліцейських від органів місцевої влади, що створює сприятливе підґрунтя для формування стосунків із потенційними корупційними ризиками, зокрема, конфліктами інтересів. Так, органи місцевого самоврядування, зокрема депутати місцевих рад і посадові особи виконавчих органів, наділені повноваженнями у сфері розподілу фінансових ресурсів, зокрема щодо виділення коштів для забезпечення матеріальних потреб громади в частині впровадження безпекових заходів, у тому числі й пов'язаних із виділенням службового житла, закупівлі спеціалізованої техніки, проведення ремонтних робіт та облаштування адміністративних приміщень [175]. Матеріальна підтримка з боку місцевих бюджетів потенційно може компенсуватися певною лояльністю або, у гіршому разі, бездіяльністю поліції у випадках, коли йдеться про діяльність представників місцевої влади чи пов'язаних із ними суб'єктів. Це проявляється, зокрема, у зволіканні з реєстрацією кримінальних проваджень або неналежному реагуванні на правопорушення, учинені посадовими особами органів місцевого самоврядування, навіть у випадках наявності для цього законних підстав. Такий стан справ руйнує інституційну незалежність поліції, посилює ризики

зловживань і є несумісним із принципами верховенства права. Фактична асиметрія у стосунках між органами поліції та місцевою владою призводить до втрати неупередженості у виконанні службових обов'язків, зниження довіри громадян до правоохоронних органів, а також до виникнення «тіньових» механізмів прийняття управлінських рішень. Вирішення проблеми потребує системного підходу до впровадження прозорих процедур фінансування поліції на місцевому рівні, запровадження чітких регламентів щодо взаємодії правоохоронних органів і органів місцевого самоврядування [118]. Важливо також створити законодавчі запобіжники, які б унеможливили використання матеріальної підтримки з боку місцевих органів влади як інструмента тиску на поліцію або засобу впливу правоохоронні рішення.

Водночас, вивчення причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліцейськими, неможливе без ґрунтовного аналізу ефективності системи фінансового контролю, насамперед електронного декларування. Згідно з результатами опитування, проведеного серед правоохоронців, понад 68% респондентів вказали на регулярні труднощі, пов'язані із заповненням та поданням електронних декларацій. З-поміж основних проблем найчастіше згадуються системні технічні збої роботи Єдиного державного реєстру декларацій: близько 42% опитаних скаржаться на «зависання» системи, ще 35% фіксують недоступність електронних ключів, а у 28% випадків відзначалося незбереження змін у поданих деклараціях або втрата доступу до персонального кабінету у вирішальні моменти. Крім суто технічних перешкод, поліцейські відзначають і труднощі зі сприйняттям і заповненням самої декларації. Близько 61% опитаних вказують, що інтерфейс електронної форми є надмірно складним і перевантаженим деталями, а структура документу не завжди є зрозумілою навіть фахівцям з юридичною освітою. Для належного заповнення декларації багато хто змушений звертатися до численних сторінок роз'яснень і навіть залучати додаткові консультації з юристами: потребу в таких консультаціях підтвердили понад 22% опитаних. Значна частина працівників поліції (понад 73%) зазначила, що підготовка й подання декларацій потребує

витрат великої кількості часу, що відволікає від виконання основних службових обов'язків (додатки Б, В).

До речі, в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 рр. теж зазначалось, що значна частина суб'єктів декларування постійно стикається із низьким рівнем поінформованості щодо порядку та вимог до декларування, частими збоями реєстру та недосконалістю чинної нормативно-правової бази (проблема 2.4.2), що сукупно створює додаткові ризики порушення антикорупційного законодавства, ускладнює контроль за доходами посадових осіб та знижує ефективність системи запобігання службовим правопорушенням [149].

Результати нашого дослідження показали, що значна частка поліцейських (приблизно 47%) припускаються різноманітних помилок під час заповнення декларацій. Зокрема, у 31% випадків респонденти невірно зазначили категорію своєї посади, що може вплинути на подальший порядок перевірки декларації та визначення рівня відповідальності за можливі порушення. Ще 24% працівників поліції некоректно вказали, що їхня посада віднесена до переліку посад з підвищеним корупційним ризиком, хоча фактично це не відповідає офіційним положенням. Додатково було зафіксовано, що у понад 19% випадків працівники не відображали або неточно зазначали окремі відомості щодо об'єктів власності чи доходів членів сім'ї, що також може бути підставою для перевірки з боку відповідних контролюючих органів. Ще близько 14% респондентів зізналися, що через складність інтерфейсу й заплутаність інструкцій змушені звертатися за сторонньою допомогою або переносити частину полів на наступний день, що призводить до помилок або затримок у подачі. Важливо підкреслити, що лише 39% опитаних впевнені у власній спроможності правильно та самостійно заповнювати електронну декларацію без додаткових консультацій або роз'яснень. Такі дані свідчать про недостатню підготовку, недостатню кількість тренінгів або роз'яснювальної роботи щодо коректного внесення інформації в електронні декларації. В умовах, коли навіть технічна помилка чи неточність може призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності, питання

підвищення рівня цифрової грамотності, доступності інструкцій та навчання у сфері фінансового контролю набуває особливого значення (додатки Б, В).

Варто додати, що у сучасних умовах фінансово-організаційні й технічні фактори відіграють важливу роль у формуванні середовища, що може сприяти або, навпаки, стримувати вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції. Особливої уваги заслуговують питання цифровізації правоохоронної діяльності, які останніми роками набули актуальності у зв'язку із реформуванням сектора безпеки. Водночас, незважаючи на наявність позитивних тенденцій, зокрема впровадження інформаційно-комунікаційної системи розслідування [79], загальний рівень цифровізації у повсякденній діяльності поліції залишається недостатнім, а інтеграція електронних сервісів – фрагментарною. Суттєвим недоліком є відсутність уніфікованої автоматизованої системи обліку речових доказів та процесуальних документів. Це створює можливості для маніпуляцій, зокрема приховування або підміни доказів, що особливо ризиковано у справах, пов'язаних із корупцією чи іншими складними правопорушеннями. Наявність ручного, нецентралізованого обліку, а також відсутність наскрізної фіксації всіх процесуальних рішень призводить до ситуацій, коли окремі особи можуть навмисне зловживати дискреційними повноваженнями, або затримувати чи взагалі уникати внесення важливої інформації до офіційних реєстрів. Зазначене породжує латентність кримінальних правопорушень у сфер службової діяльності і ускладнює контроль [118; 202].

Необхідно акцентувати увагу й на тому, що особливо гостро проблеми недосконалості електронних сервісів проявляються на практиці під час спроби громадян отримати талон про реєстрацію повідомлення про вчинене (або про таке, що готується) кримінальне або адміністративне правопорушення. У багатьох відділах та відділеннях поліції досі спостерігаються затримки у видачі талонів, а в окремих випадках громадяни стикаються з необґрунтованою відмовою у їхньому отриманні чи навмисним створенням перешкод – від втрати заяв до банального «зникнення» талонів. Така ж ситуація спостерігається і під

час продовження або отримання дозволів на зброю, коли технічні неполадки, неналежна інтеграція між відомчими базами даних, а іноді й свідоме затягування розгляду документів використовуються як засіб створення тиску на заявника або навіть для отримання неправомірної вигоди. За результатами проведених опитувань і моніторингу громадських організацій, понад 32% респондентів відзначили наявність затримок або відмов у реєстрації заяв, а 17% стикалися з вимогою додаткових, не передбачених законом документів при отриманні дозволу на зброю. Не менш значущою є проблема низького рівня цифрової грамотності серед поліцейських: за даними внутрішніх аудитів, лише близько 42% співробітників у змозі самостійно користуватися всіма можливостями електронних систем без допомоги консультантів або інструктажу, що призводить до численних помилок у процесуальній роботі, затримок у передачі інформації та втрати доказової бази (додатки Б, В).

Таким чином, сучасний стан цифровізації правоохоронної системи, попри проголошені завдання з підвищення прозорості, підзвітності та ефективності, залишається недосконалим і потребує цілеспрямованої державної підтримки, уніфікації стандартів, регулярного навчання, вдосконалення технічної інфраструктури та запровадження систем зовнішнього моніторингу й контролю якості надання поліцейських послуг громадянам. У цьому контексті, слід додати, що суттєвим чинником, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції, виступає й відсутність автоматизованої системи розподілу кримінальних проваджень. Така ситуація фактично залишає можливість для так званого «ручного керування». На відміну від судової системи, де механізм автоматичного розподілу справ є усталеною практикою та законодавчо закріплений як один із ключових гарантій неупередженості судочинства, в органах досудового розслідування до цього часу зберігається тенденція до цілеспрямованого призначення слідчих (дознавачів) на окремі кримінальні провадження. Відсутність прозорих процедур формування слідчих груп дозволяє керівництву органів поліції свідомо передавати «резонансні» провадження певним працівникам, які вважаються «надійними»

або підконтрольними, що суттєво підвищує ризики зловживання службовим становищем. Зазначене ставить під загрозу об'єктивність та неупередженість досудового розслідування, зокрема у справах, де фігурують особи з політичним або економічним впливом. Крім того, така практика створює умови для усунення від участі у провадженні слідчих, які можуть займати принципову позицію, тим самим сприяючи маніпуляціям у межах внутрішньої політики органу досудового розслідування [202; 116]. У підсумку, відсутність автоматизованого розподілу проваджень не лише породжує передумови для зловживань, а й підриває довіру до правоохоронної системи, оскільки формує у суспільства переконання у залежності розслідування від суб'єктивних рішень керівництва, а не від вимог закону та принципів справедливості.

Процесуальні. Першопричина вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції пов'язана з неправомірною відмовою у прийнятті заяви про кримінальне правопорушення (або про таке, що готується), або у визнанні особи потерпілим. Попри те, що ч. 4 ст. 214 КПК України прямо забороняє відмову в прийнятті та реєстрації заяв чи повідомлень про вчинення кримінального правопорушення, на практиці така відмова може мати місце, зокрема, через дискреційні повноваження слідчого або прокурора. Згідно з ч. 5 ст. 55 КПК України, у разі наявності достатніх і очевидних підстав вважати, що особі не було завдано шкоди, слідчий чи прокурор має право винести мотивовану постанову про відмову у визнанні її потерпілим [79]. Зазначена постанова може бути оскаржена до слідчого судді, однак її наявність створює потенціал для корупційного впливу. Існує кілька чинників, які можуть сприяти реалізації таких ризиків: а) конфлікт інтересів у посадової особи, яка розглядає заяву (наприклад, особа, яка фігурує в заяві як можливий правопорушник, може бути родичем чи знайомим слідчого, або у слідчого виникає зацікавленість у неправомірному збагаченні – вимаганні неправомірної вигоди за початок кримінального переслідування); б) вплив обліково-статистичної системи правоохоронних органів (коли провадження з самого початку виглядає як безперспективне щодо встановлення особи винного або

доведення обставин справи, його реєстрація може сприйматися як «погіршення статистичних показників» ефективності роботи органу досудового розслідування, у зв'язку з чим, мотивація до відмови в реєстрації провадження чи у визнанні потерпілого може бути пов'язана з намаганням уникнути дисциплінарних стягнень); в) недоліки у правовому регулюванні (нечіткість процедури прийняття, реєстрації заяв про кримінальні правопорушення, а також недосконалість підзаконних актів, що регулюють ці процеси, створюють простір для маніпуляцій і прийняття упереджених або неправомірних рішень. Усі ці чинники формують сприятливий ґрунт для реалізації корупційних практик, які підривають права потерпілих та заявників на доступ до правосуддя, а також негативно впливають на довіру до правоохоронної системи в цілому [197, с. 329].

Водночас, значна частина ризиків вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками органів досудового розслідування поліції концентрується саме у процесі прийняття рішень щодо тимчасово вилученого або арештованого майна. Особливу вразливість у цьому контексті становить слідчий та процесуальний керівник, який наділений широкими дискреційними повноваженнями щодо вирішення питання про повернення такого майна його власнику або ж про збереження його у статусі речового доказу. Процесуальні повноваження, у разі відсутності контролю, можуть стати об'єктом неправомірного зовнішнього або внутрішнього впливу. Йдеться як про тиск з боку зацікавлених осіб – власників майна, адвокатів, третіх сторін, так і про можливі корупційні пропозиції, спрямовані на отримання відповідного процесуального рішення на користь тієї чи іншої сторони. Такий стан речей створює сприятливе середовище для виникнення корупційних практик, зокрема шляхом отримання неправомірної вигоди в обмін на винесення рішення про повернення арештованого або вилученого майна, яке може мати значну матеріальну вартість [197]. Крім того, нечіткість у законодавчому регулюванні механізмів повернення майна, відсутність прозорої процедури оскарження таких рішень, а також неефективна система внутрішнього контролю лише посилюють ризики зловживання владними повноваженнями з боку слідчих та керівників

органів досудового розслідування і територіальних органів поліції.

Кадрові. В умовах сьогодення кадрова політика у сфері добору кандидатів на службу в Національній поліції України стикається з рядом системних недоліків, що безпосередньо впливають на якість особового складу. Одним із основних викликів є потрапляння на службу осіб, які не відповідають сучасним вимогам до поліцейського (як з точки зору професійної підготовки, так і з погляду морально-психологічних якостей). Першочергову увагу слід приділити не лише недосконалому функціонуванню кадрового апарату, а й загальному зниженню рівня освіти населення та втраті престижу поліцейської служби. Зниження привабливості професії поліцейського стало чинником, який зумовлює хронічну нестачу кадрів та неможливість утримати молодих фахівців на службі. Як наслідок, зменшується і кількість вступників до закладів вищої освіти системи МВС України, що створює дефіцит якісного кадрового резерву для оновлення органів поліції. Ще однією актуальною проблемою є майже відсутність конкуренції на вакантні посади, що є відображенням негативного сприйняття поліції в суспільстві та результатом соціальної дезорганізації правоохоронної системи. За таких умов кадрові підрозділи змушені часто приймати на службу кандидатів без належної уваги до їхніх особистісних та професійних характеристик. Як зазначає О. С. Новаков, якщо ще нещодавно центри психологічної діагностики ефективно відсівали осіб із психологічними патологіями чи крайніми проявами девіантної поведінки, то нині нерідко трапляються факти прийому працівників, які не відповідають мінімальним професійним і морально-психологічним вимогам [133, с. 80]. Наслідком такого підходу стає підвищення рівня дисциплінарних проступків та кримінальних правопорушень як серед поліцейських, так і серед курсантів чи слухачів навчальних закладів МВС України, зокрема, як у процесі навчання, так і під час проходження практики в підрозділах поліції [199, с. 85].

Окремої уваги заслуговує і проблема проведення первинної діагностики кандидатів на службу. Недосконалість існуючих методик, обмеженість ресурсів, а також відсутність належної науково-методичної бази ускладнюють своєчасне

виявлення осіб із потенційно ризиковими схильностями. Підбір кадрів здійснюється без урахування сучасних викликів, а процедурні та організаційні недоліки залишаються значною прогалиною у кадровій роботі. Як слушно відзначає О. В. Негодченко, тільки науково обґрунтована концепція відбору, підготовки та перепідготовки персоналу може стати основою для формування якісного кадрового потенціалу, здатного ефективно протидіяти сучасним загрозам у сфері службової діяльності [130, с. 137–138]. З огляду на це, нагальною є потреба в розробці й впровадженні нових підходів до кадрового відбору, що передбачають не лише посилення професійного і психологічного тестування, а й формування сучасної моделі кадрової політики у правоохоронних органах.

Недоліки професійної підготовки та виховання. Аналіз криміногенних чинників цієї групи, засвідчує, що саме дефіцит професійної культури й низький рівень спеціальних знань часто виступають каталізаторами правопорушень у сфері службової діяльності. Сучасна професійна культура поліцейського має включати не лише знання нормативно-правових актів і специфіку практичної діяльності, а й глибоко інтегровані моральні орієнтири, почуття відповідальності перед суспільством, стійкі стандарти службових відносин, дотримання етичних норм та готовність діяти відповідно до стандартів публічної служби. Недостатній рівень професійної культури проявляється у таких ключових аспектах, як відсутність належної мотивації, ослаблення почуття моральної й юридичної відповідальності, відсутність сформованого позитивного стереотипу поведінки, нерозвинена культура службових та позаслужбових стосунків, а також недостатня підготовленість до виконання професійних обов'язків [6; 104; 133; 172].

Окрему стурбованість викликає рівень базової та спеціальної освіти майбутніх поліцейських, зокрема, випускників закладів вищої освіти системи МВС України, який в непоодиноких випадках не відповідає сучасним вимогам правоохоронної діяльності. Особливо це стосується фахових знань у сфері права, а також умінь, які необхідні для якісної практичної роботи. Водночас, на етапі

адаптації молодих співробітників поліції у підрозділах спостерігаються суттєві прорахунки: наставниками нерідко призначаються особи без належного досвіду, зокрема, з дисциплінарними стягненнями, а процес стажування випускників організовується формально, без закріплення професійних компетентностей. Як показують результати нашого дослідження, вже на етапі випуску із вищих навчальних закладів МВС України 24% молодих фахівців не вважають службу в поліції найкращим варіантом працевлаштування, 17% переконані, що робота в поліції не виправдає їхніх очікувань, а близько 1% відверто негативно ставляться до обраної професії ще до початку служби (додатки Б, В).

Зазначені тенденції свідчать про необхідність суттєвого реформування системи професійної підготовки та виховання у поліції – впровадження сучасних стандартів, підвищення мотивації до набуття практичних навичок, посилення уваги до морально-психологічного відбору, а також реального наставництва з боку досвідчених працівників. Тільки так можливо забезпечити формування висококваліфікованого, відповідального та етично стійкого особового складу.

Поряд із цим, *морально-психологічні* причини та умови, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції, формуються на перетині соціальних, економічних, політичних та особистісних чинників. Одним із елементів цієї проблеми є поступове викривлення моральних засад і професійних етичних стандартів, що традиційно слугували запобіжником протиправній поведінці в правоохоронних органах [111]. Слід вказати і на негативні риси особистості керівника і стилю управління колективом. Зазначений фактор має велике криміногенне значення в силу того, що керівник підрозділу не лише здійснює контроль за діяльністю та дотриманням законності підлеглих йому працівників, визначає мету і завдання конкретного працівника, а також способи і засоби їхнього досягнення. Він також стежить за формуванням і станом морально-психологічного клімату в колективі. Однак, деякі керівники не тільки не стежать за стабільністю позитивного морально-психологічного клімату в колективах, але й особистим прикладом розкладають його і провокують вчинення підлеглими різних протиправних дій

[53, с. 98]. Як слушно зауважує М. І. Ануфрієв, законність і правопорядок залежать значною мірою від того, як самі керівники виконують вимоги законів; якщо керівник на словах закликає дотримуватись законності, а сам у своїй діяльності їх порушує, ефект його наказів буде мати зворотнє значення [4, с. 106]. Найчастіше негативні особистісні характеристики керівника знаходять своє відображення в стилі управління. Саме в ньому відображується власна концепція керівника, його особистість, досвід, кругозір, характер; це його почерк, ділові манери й ділова професійна грамотність. В стилі управління виявляється єдність професійних, організаційних, ідейно-політичних, моральних та інших якостей керівника [6, с. 96–97].

Однак, зміна суспільних цінностей, зростання прагматичних настроїв і акцент на матеріальній вигоді витісняють у свідомості частини працівників поліції, у тому числі й керівників, ідеали служіння державі та громадянам, що загострюється в умовах соціально-економічної та політичної нестабільності [73], яку до того ж посилив воєнний стан. Зазначений процес відбувається паралельно зі зростанням рівня суспільної толерантності до різноманітних проявів корупції. За даними соціологічних досліджень, понад 61% респондентів визнають, що корупційна поведінка стала «повсякденною реальністю», а 49% готові виправдати неправомірні дії службовців за умови, що це дозволяє їм досягти бажаного результату. Подібна деформація суспільної свідомості, коли порушення норм права не сприймається як щось однозначно негативне, а навпаки, виправдовується ефективністю або «необхідністю», формує ментальну готовність до компромісів із законом навіть у тих сферах, де дотримання етики мало б бути безумовною цінністю [117, с. 149–150]. Психологічна атмосфера в суспільстві, у свою чергу, безпосередньо впливає на самих правоохоронців. Їхнє повсякденне професійне середовище характеризується високим рівнем стресу, необхідністю приймати швидкі й відповідальні рішення, а також відсутністю належної психологічної підтримки. В умовах воєнного стану ці чинники ще більше загострюються: посилюється тиск з боку керівництва та суспільства, частішають випадки емоційного вигорання та нервово-психічного виснаження,

що підвищує схильність до моральних компромісів і девіантної поведінки. Як показує аналіз опитувань, близько 36% поліцейських вказують на те, що відчують регулярний психологічний дискомфорт через невідповідність між офіційними стандартами професії та реальною практикою взаємодії з колегами й громадськістю (додатки Б, В).

Низька антикорупційна культура серед населення значно ускладнює процес формування в суспільстві нетерпимості до службової злочинності [108, с. 362]. Нерідко громадяни не лише не сприяють викриттю неправомірних дій, а й, навпаки, демонструють готовність пристосовуватися до корупційних механізмів вирішення проблем, що додатково демотивує поліцейських дотримуватися стандартів доброчесності. Положення Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки лише підтверджують ці тенденції: в документі зазначено, що відсутність сталого суспільного запиту на доброчесну поведінку публічних службовців і занижена етична планка створюють умови для збереження статус-кво у сфері корупції. Водночас інформаційна ізоляваність громадян щодо реального стану справ у протидії корупції, що згадується як одна із ключових проблем стратегії, лише поглиблює це явище [149].

Таким чином, морально-психологічні причини та умови, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліцейськими, мають багаторівневу структуру: від певних деформацій етичних орієнтирів і професійних стандартів до суто індивідуальних особливостей емоційної стійкості, критичного мислення та саморефлексії. Особливо це актуально в умовах воєнного стану, коли зростає психологічне навантаження на особовий склад, а суспільна пасивність і толерантність до корупції суттєво послаблюють ефективність превентивних та контрольних механізмів у правоохоронній сфері. Саме тому питання підвищення моральної культури, психологічної компетентності та формування громадянської нетерпимості до службової злочинності мають стати центральними напрямками подальшої профілактики правопорушень у Національній поліції України.

Узагальнення проаналізованих вище причин та умов, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції, дозволяє дійти висновку, що жоден із чинників не діє ізольовано, а їхня сукупна взаємодія створює стійке підґрунтя для виникнення та відтворення службової злочинності в правоохоронних органах. Детермінанти такого явища мають багатокomпонентний характер і включають політичну нестабільність, непослідовність у проведенні реформ, соціально-економічну поляризацію населення, недосконалість фінансового та матеріально-технічного забезпечення, організаційно-управлінські недоліки, морально-психологічні й ціннісні деформації у професійному середовищі поліцейських тощо. В умовах воєнного стану та системних суспільних трансформацій зазначені фактори лише посилюються, а ризики злочинної поведінки стають більш вираженими через надмірне навантаження на особовий склад, підвищену відповідальність, психологічний тиск, а також обмеженість ресурсів для якісного виконання службових обов'язків. Особливої уваги набуває проблема незавершеності реформи поліції, збереження політичного впливу на діяльність органів розслідування, наявність неправомірних практик вирішення питань службового характеру (переміщення по службі, підвищення та ін.). Крім того, значний вплив на формування мотивації до вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності справляють недоліки у системі фінансового контролю, проблеми цифровізації процесів, низький рівень антикорупційної культури та толерантність суспільства до корупційних проявів, що було підтверджено і в ході проведених соціологічних опитувань. У зв'язку з чим, для ефективного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівниками поліції необхідне не часткове реагування на окремі проблеми, а впровадження цілісної, системної стратегії, програми та плану запобігання, заснованих на міждисциплінарному підході. Вказані кримінологічні документи повинні враховувати особливості прояву причинно-умовних комплексів на інституційному, організаційному, соціальному та індивідуально-психологічному рівнях, а також спиратися на сучасні наукові підходи до аналізу та управління ризиками службової злочинності.

2.3. Кримінологічна оцінка та характеристика працівників Національної поліції, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності

Особливу увагу науковців привертає не лише аналіз причин та умов, що зумовлюють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, але і сама кримінальна поведінка представників правоохоронних органів. Це питання набуває особливої гостроти в контексті реформування сил безпеки, підвищення стандартів доброчесності та посилення суспільного контролю над діяльністю поліції. Вивчення характеристики працівника поліції, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, має важливе значення для розвитку кримінологічної науки та вдосконалення профілактичної роботи. Кримінальні правопорушення, вчинені такими особами, які наділені владними повноваженнями та мають доступ до інформації й інших ресурсів, посягають не лише на окремі правовідносини, а й на основи публічної безпеки, підриваючи довіру до державних інститутів та нівелюючи принцип справедливості. В умовах зростання вимог до правоохоронців та динаміки суспільних трансформацій дана проблематика потребує постійної уваги та поглибленого міждисциплінарного дослідження. Саме тому, у межах цього підрозділу дисертаційного дослідження планується здійснити аналіз основних кримінологічних особливостей поведінки працівників поліції, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, з метою формування науково обґрунтованих підходів до запобігання цьому небезпечному явищу.

Поведінка виступає своєрідним показником рівня соціалізації індивіда, тобто відповідності вчинків існуючим у певний період часу у визначеному середовищі нормам, звичаям, традиціям тощо. Визначення особистості як носія соціальних, морально-психологічних якостей, індивідуальних ознак і соціальних функцій, реалізованих у суспільстві, є предметом дослідження багатьох наук, зокрема, філософії, соціології, психології тощо. Однак, з погляду кримінології, об'єктом вивчення виступає специфічний різновид особистості – злочинець [102,

с. 194]. Відхилення у поведінці (девіації – від лат. *deviatio*) переважно мають негативний зміст і зумовлені неспроможністю або відсутністю бажання у особи засвоювати позитивний соціальний досвід, адаптуватися до загальноприйнятих норм поведінки, навіть якщо ці норми їй відомі та нею усвідомлені. З часом аморальний чи антисоціальний спосіб життя, що не відповідає суспільним очікуванням, набуває сталості й трансформується у стійку життєву позицію. У подібних випадках у науці зазначають про явні порушення соціалізації, що проявляється у розладах психічних процесів і виступають базовою причиною делінквентної (протиправної) та аутоагресивної поведінки [29].

Загалом, проблема дослідження особи злочинця залишається складною, багатогранною й дискусійною, оскільки навколо цього питання тривають наукові суперечки й постійно виникають різного роду тлумачення. На думку А. П. Закалюка, «особистість злочинця» необхідно розглядати як сукупність соціально-типових характеристик, що сформувалися внаслідок несприятливого соціального розвитку та проявляються у формах поведінки, які є соціально неприйнятними і, в крайньому вияві, суспільно небезпечними. Саме такі риси визначають криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо впливаючи на вчинення кримінального правопорушення [46, с. 239]. Науковець підкреслює важливість розмежування термінів «особа» і «особистість». Під поняттям «особистість» мається на увазі соціальний аспект індивіда, у той час як «особа» відображає його індивідуальність у контексті суспільних відносин. Окрім соціальних рис, особа має й інші властивості, які також впливають на її поведінку та мотивацію, тому ці поняття не слід ототожнювати – навіть у кримінологічних дослідженнях [102, с. 195; 46, с. 253].

Кожний злочинець має як загальні індивідуальні риси (стать, вік, освіта тощо), так і специфічні характеристики, що відображають рівень та характер його суспільної небезпечності. Сукупність цих ознак формує структуру особи злочинця, яка охоплює соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні й кримінально-правові характеристики. Їх встановлення переслідує низку важливих цілей. З одного боку, це дозволяє оцінити рівень суспільної

небезпеки учинених особою діянь, забезпечити індивідуалізацію кримінальної відповідальності, а також оптимізувати заходи щодо виправлення і ресоціалізації особи та оцінити ефективність призначеного покарання. З іншого боку, аналіз цих характеристик сприяє виявленню справжніх причин і умов, що сприяють учиненню кримінальних правопорушень, а також дозволяє окреслити й реалізувати дієві профілактичні заходи щодо їх усунення. На слушну думку В. І. Тимошенка, якщо особа-злочинець має певний набір специфічних якостей, що стали одним із чинників учинення кримінального правопорушення, то відповідні властивості мають бути притаманні особі ще до вчинення протиправного діяння та бути доступними для аналізу з боку криминологів, а не виводитись з факту самого злочинного діяння [180, с. 139].

Водночас, попри неодноразові спроби сформулювати універсальне, загальноприйняте серед криминологів і представників суміжних наук визначення поняття «особа злочинця», це завдання залишається нереалізованим. Причина полягає у винятковій індивідуальності кожної людини та її поведінки, а також у впливі різноманітних психологічних та емоційних факторів, що можуть призвести до учинення кримінального правопорушення навіть особою, яка не має схильності до злочинної діяльності. Саме тому виділити перелік рис, які б однозначно вирізняли злочинця від законослухняного громадянина, надзвичайно складно [49, с. 85; 81, с. 43]. У цьому контексті не можна повністю погодитися з підходом А. Ф. Зелінського, який вважає за доцільне використовувати термін «особу злочинця» лише стосовно осіб, які систематично займаються злочинною діяльністю, що відображається в ступені їх суспільної небезпеки через конкретні факти злочинної діяльності. Водночас щодо інших осіб, котрі лише одноразово вчинили кримінальне правопорушення, доцільніше вести мову про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, а не про «особу» як стійкий тип [48].

Зміст особистості розкривається через конкретизацію суспільних відносин у внутрішньому світі людини, ціннісних орієнтаціях, переконаннях, соціальних якостях. Особистість формується під впливом системи суспільних зв'язків і цінностей, які відображаються у її свідомості та поведінці. Виходячи з багатьох

трактувань, А. П. Закалюк пропонує розглядати структуру особи злочинця як комплекс кількох блоків ознак: а) пов'язані із соціальними характеристиками: ознаки, що відображають процес соціалізації (освіта, вид діяльності, звички, риси, набуті в сім'ї, спосіб проведення вільного часу тощо); ознаки соціального статусу та виконуваних ролей (соціальна позиція, приналежність до певних соціальних груп та інше); безпосередні характеристики спрямованості особистості (потреби, інтереси, система цінностей); б) психофізіологічні риси (тип реакцій, адаптація, моторика, особливості темпераменту); фізичне здоров'я (загальний стан, наявність фізичних вад чи хронічних захворювань); психічний стан (наявність патологій, що виключають осудність, або аномалій у межах осудності); індивідуальні психологічні якості (риса характеру, в тому числі негативні, вольові й суспільно небезпечні характеристики) [46].

Своєю чергою, О. М. Джужа вважає, що вивчення особи злочинця має здійснюватися на трьох рівнях: по-перше, на індивідуальному коли аналізуються особливості конкретного правопорушника; по-друге, на груповому, який дозволяє визначити риси злочинців, притаманні певній підсистемі кримінальних правопорушень; і, нарешті, на загальному рівні, що охоплює типові характеристики осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення в цілому [38, с. 20]. За слушним переконанням С. А. Шалгунової, особа злочинця, як і будь-який інший індивід, характеризується цілою низкою ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, життєва орієнтація), соціальних (трудова діяльність, сімейно-побутові відносини) та психологічних (емоційна сфера, особливості темпераменту, вольові якості тощо). Зазначені характеристики знаходять своє відображення у специфічних індивідуальних властивостях злочинця та у його стосунках із потерпілими [200, с. 128–129].

З огляду на різноманіття теоретичних підходів, важливо враховувати особливості тієї категорії злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, зокрема у лавах Національної поліції. Оскільки поліцейські наділені значним рівнем суспільної довіри та виконують специфічні завдання з охорони правопорядку, будь-які прояви службової злочинності з

їхнього боку мають певний кримінологічний резонанс. Саме тому, аналізуючи структуру особи злочинця цієї категорії, доцільно застосовувати цілісний підхід, який поєднує соціально-демографічні характеристики, кримінально-правові ознаки та морально-психологічні властивості. Такий міждисциплінарний аналіз дозволяє не лише ідентифікувати типові риси осіб, схильних до протиправної поведінки у сфері службової діяльності, але й формувати науково обґрунтовані стратегії профілактики правопорушенням у поліцейському середовищі.

Соціально-демографічні. У 2022 році спостерігалось подальше зменшення кількості осіб, викритих у вчиненні кримінальних правопорушень, що є продовженням стійкої тенденції, яка розпочалася ще у 2014 році. Згідно з офіційними статистичними даними, протягом звітного періоду було встановлено 74 314 таких осіб, що на 25% менше порівняно з аналогічним показником попереднього року та майже вдвічі менше, ніж у 2013 році [76; 74]. Аналіз структури осіб, які учиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності серед працівників поліції, демонструє чітке домінування чоловіків. Середній відсоток поліцейських чоловічої статі, причетних до кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, становить близько 91%, тоді як жінки-поліцейські складають у середньому лише 9% від загальної кількості. Означуваний гендерний розподіл залишається відносно стабільним протягом останнього десятиліття, а незначні коливання у співвідношенні між чоловіками і жінками не впливають на загальну динаміку. Подібні тенденції пояснюються низкою факторів, зокрема структурою кадрового складу поліції, специфікою службових функцій й соціально-психологічними ознаками та властивостями, притаманними професійній діяльності правоохоронців (додатки Б, В).

Аналізуючи характеристику осіб-поліцейських, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, варто зазначити, що абсолютна більшість таких правопорушень учиняється громадянами України (відповідно до нормативних вимог, до лав Національної поліції можуть бути прийняті лише громадяни України, що й зумовлює відповідний розподіл серед засуджених осіб). Щодо вікових характеристик, кримінологічний аналіз свідчить про

переважання серед злочинців осіб середнього віку. Основну частку становлять колишні поліцейські у віці від 21 до 42 років (близько 73% від загальної кількості викритих злочинців цієї категорії). Найменша частка правопорушень припадає на працівників найстарших вікових груп (від 55 до 65 років), що становить лише 2–3% загальної кількості. На наше переконання це, з одного боку, пояснюється особливостями професійної та соціальної активності у цьому віці, а з іншого – законодавчо встановленим граничним віком проходження служби в поліції, який обмежує перебування на посаді та, відповідно, зменшує ймовірність залучення до протиправної діяльності у старших вікових категоріях (додатки Б, В).

На момент вчинення кримінального правопорушення 72% поліцейських перебували у шлюбі, що свідчить про відносну стабільність їхнього сімейного стану. Серед засуджених 16% були неодруженими або незаміжними, ще близько 12% не надали інформацію про сімейний статус. Щодо наявності дітей: у 81% осіб була щонайменше одна дитина, при цьому у 56% – одна дитина, у 41% – двоє дітей, і лише у 3% – троє чи більше. Отримані дані свідчать, що переважна більшість поліцейських мали сформований соціальний і сімейний статус, що, з одного боку, мало б стримувати від учинення правопорушення, а з іншого – могло стати додатковим фактором ризику за умови матеріальних труднощів, побутових проблем чи прагнення забезпечити більш високий рівень добробуту для своєї родини (додатки Б, В).

Щодо освітнього рівня, абсолютна більшість поліцейських, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, мали вищу освіту (понад 76%). Це суттєво перевищує аналогічний показник серед загальної злочинності, де частка осіб з вищою освітою становить лише 15–25%. Високий рівень кваліфікації зумовлює специфіку злочинної діяльності в органах поліції – вона зазвичай пов'язана з попередньою підготовкою, ретельним плануванням, розвиненими комунікативними навичками та постійним контролем над ситуацією (додатки Б, В). Так, злочинна активність у цій категорії значною мірою корелює із професійним досвідом, освітнім та інтелектуальним потенціалом злочинців, що потребує врахування у процесі профілактики.

Розподіл працівників поліції, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, за характером зайнятості на момент вчинення кримінального правопорушення є ключовим для поглибленого кримінологічного аналізу. Це дозволяє не лише визначити соціальний статус, а й оцінити, наскільки професійне положення та службові обов'язки впливають на формування мотивів та можливостей до вчинення протиправних дій. Так, абсолютна більшість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, перебували на той час у працездатному віці та займали активні позиції в системі органів Національної поліції України (100%). До основних посад, які найчастіше фігурували в матеріалах кримінальних проваджень, належать: дільничні офіцери поліції (громади), працівники органів досудового розслідування, кримінальної поліції, інспектори патрульної служби. Окремо виділено керівників структурних підрозділів різних рівнів, включаючи начальників та заступників начальників управлінь, відділів і відділень, а також начальників та заступників начальників територіальних органів поліції (додатки Б, В).

Особливий кримінологічний інтерес становить аналіз трудового стажу працівників поліції, які були притягнуті до відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Ретельний розгляд цього аспекту дає змогу визначити, наскільки набуті професійні навички, досвід, а також знання специфіки проходження служби впливають на формування злочинної поведінки у зазначеній категорії працівників. Згідно з узагальненими статистичними даними, лише 5% засуджених мали стаж роботи в органах поліції менше одного року, тоді як близько 15% відпрацювали від 1 до 3 років, ще 25% – від 3 до 6 років. Найчисельнішу групу склали особи з досвідом служби понад 6 років, їх частка становила майже 35%. Варто також відзначити, що щодо 20% засуджених, через неповноту даних, встановити точну тривалість трудового стажу не вдалося. Відповідний розподіл свідчить, що більшість поліцейських, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, мали достатній досвід роботи у правоохоронних органах, володіли знаннями щодо

порядку документообігу, а також тонкощами службової діяльності, що й забезпечувало «перевертням» у погонах можливість реалізовувати протиправні схеми, уникати виявлення правопорушень і ускладнювати розкриття злочинних діянь (додатки Б, В).

Варто додати, що аналіз фінансової документації та декларацій про доходи засуджених поліцейських демонструє, що рівень їх офіційних доходів був порівняно невисоким. Виявлені факти також свідчать, що середня заробітна плата у згаданих категоріях посад суттєво відставала від середньої заробітної плати по країні або ж не відповідала складності й відповідальності виконуваних службових обов'язків. Водночас, такі матеріальні обмеження часто створюють додатковий ризик формування корупційних спонукань або мотивів до зловживання службовим становищем, особливо в умовах тиску соціальних та побутових проблем. Слід враховувати, що саме службові можливості, доступ до ресурсів, владних повноважень і впливу на прийняття рішень у поєднанні з об'єктивними матеріальними труднощами можуть сприяти формуванню схильності до протиправної поведінки серед поліцейських.

Кримінально-правові. Вивчення судимостей, повторності правопорушень, та специфіки притягнення до відповідальності дає змогу глибше усвідомити фактори, що сприяють рецидиву, а також оцінити ефективність системи контролю й профілактики у поліцейських колективах. Саме ці аспекти стануть предметом подальшого дослідження. Аналіз мотивів та кримінально-правових аспектів поведінки поліцейських, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, свідчить, що рішення про протиправні дії у більшості випадків було не імпульсивним, а обдуманим та зваженим. Зокрема, за результатами дослідження, понад 74% осіб, притягнутих до відповідальності, свідомо планували вчинення кримінального правопорушення, що вказує на наявність сформованого наміру та чітке усвідомлення можливих наслідків. Близько 23% осіб характеризуються підвищеною готовністю до порушення закону, що проявляється у повторюваній схильності до протиправної поведінки за певних умов. Натомість раптове, спонтанне прийняття рішення про вчинення

кримінального правопорушення без істотного впливу ситуаційних чинників зустрічалося лише у 8% випадків (додатки Б, В).

Формування наміру щодо протиправної поведінки відбувалося як під впливом оточення (29% випадків), так і самостійно, без зовнішнього впливу (16%). Це свідчить про важливість мікросоціальних зв'язків, авторитету групи та колективної атмосфери у поліцейських підрозділах, а також про наявність особистісних чинників, що впливають на прийняття рішення про вчинення кримінального правопорушення (додатки Б, В).

Тривалість злочинної діяльності у більшості засуджених не перевищувала одного року – така динаміка зафіксована у 51% випадків. При цьому кожен другий поліцейський (45%) обмежився одним епізодом протиправної поведінки, ще 25% учинили два епізоди, а 30% – три і більше. Серед тих, чия злочинна активність тривала понад рік, 16% здійснювали протиправні дії протягом двох-трьох років, тоді як триваліша злочинна кар'єра (понад три роки) зустрічалася у 4% засуджених (додатки Б, В).

Для поліцейських, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, не є характерним рецидив. Зазначене пояснюється, передусім, вимогами до кадрової забезпечення в правоохоронних органах, а також регулярними перевітками та наявністю законодавчих обмежень щодо можливості працевлаштування у поліції для раніше засуджених осіб. Однак в будь-якому випадку, характер планування та здійснення кримінальних правопорушень працівниками поліції, а також динаміка злочинної поведінки та низький рівень рецидиву в цій категорії, свідчать про необхідність постійного вдосконалення системи профілактики, службового контролю та оцінювання професійної доброчесності поліцейських. При цьому, не варто ігнорувати той факт, що рецидивісти залишаються соціально небезпечною категорією, здатною суттєво впливати на загальний рівень кримінальної загрози у державі [76, с. 70].

Проте, однією з характерних особливостей кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, які вчиняються працівниками поліції, є їхній груповий характер. Аналіз слідчо-судової практики і матеріалів кримінальних

проваджень свідчить, що понад 62% кримінальних правопорушень цієї категорії вчиняються не одноосібно, а за участю двох і більше співучасників (додаток Б).

У розрізі цього, необхідно зазначити, що дослідниками організованої злочинності приділялася увага структурній побудові злочинних угруповань, наголошувалося на наявності загальної схеми, що може корегуватися певними особливостями, наводилися приклади існування спільнот, у яких ватажок прямо пов'язаний з членам групи, та таких, що складаються з кількох спільнот, які діють у різних містах та регіонах [102, с. 34], підкреслювалася залежність рівня організованості та віддалення організаційних, управлінських функцій від безпосередньо виконавських [109, с. 12], при характеристиці шляхів діяльності злочинних угруповань вказувалося на організацію в них такої структури управління злочинною діяльністю, яка звільняє його керівників від необхідності безпосередньої організації конкретних діянь чи від участі у їх вчиненні [135, с. 27], гіпотетична модель злочинного угруповання подавалася у вигляді своєрідної піраміди, яка включала функціональні групи виконавців, забезпечення та безпеки, а також елітарну групу, яка здійснює управлінські, організаційні та ідеологічні функції [135, с. 32–36]. Мова також велася про складний механізм організованої злочинності, який поглинає в себе злочинні групи, перетворюючи їх на свої структурні елементи [203, с. 51].

У контексті нашого дослідження, у 41% випадків фіксуються типові для поліцейських малочисельні групи з двох-трьох осіб, які, користуючись службовим становищем і взаємною довірою, спільно реалізують злочинний умисел. Близько 17% епізодів стосуються діяльності більш організованих груп, чисельність яких перевищує чотири особи, а дії відзначаються розподілом ролей і попереднім плануванням. Групова злочинна активність часто виявляється у спільному зловживанні владою, службових підставах для покривання або фальсифікації матеріалів проваджень, незаконному отриманні матеріальних вигод чи передачі конфіденційної інформації. У подібних випадках важливою особливістю є наявність стійких неформальних відносин між учасниками, що забезпечують підвищену латентність діянь, ускладнюють їхнє розкриття та

притягнення винних до відповідальності. Варто наголосити на тому, що співучасть у вчиненні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності є не лише результатом особистих домовленостей, а й відображенням негативного мікроклімату, що може складатися у колективі, особливо за тривалої спільної роботи, коли формуються відносини взаємної підтримки і солідарності. До того ж у 13% виявлених випадків організовані групи з числа поліцейських взаємодіяли із зовнішніми учасниками, – цивільними особами, зокрема, представниками державних органів та установ, що свідчить про поширеність міжструктурних корупційних зв'язків (додаток Б).

Після успішного вчинення кримінального правопорушення поліцейськими нерідко простежується тенденція до подальшої консолідації організованої групи, формування у ній стійких внутрішніх зв'язків та неформальної ієрархії. Така згуртованість учасників після реалізації злочинного умислу не лише підвищує психологічну стійкість колективу перед зовнішніми загрозами, але й сприяє розвитку складних функціональних ролей усередині, зокрема, з'являються «лідери» та «ватажки», «організатори», «посередники» тощо. В таких умовах тривалого співробітництва та взаємної відповідальності відбувається посилення групової лояльності, а відтак – і готовності учасників до нових протиправних дій або приховування вже вчинених. Водночас, за останні роки простежується помітне зниження рівня виявлення саме групових кримінальних правопорушень у поліцейському середовищі. Так, порівняно з попередніми періодами, кількість встановлених і документовано розкритих випадків знизилася приблизно на 24%. Одним із ключових чинників такої тенденції виступає зниження оперативної активності серед співробітників правоохоронних органів у напрямі виявлення всіх співучасників кримінальних правопорушень, особливо коли мова йде про складні, багатепоізодні корупційні схеми. Важливо також зазначити, що групова діяльність має підвищений рівень латентності порівняно з індивідуальною. В умовах спільної протиправної активності зростають можливості для ефективного приховування слідів кримінального правопорушення, підготовки узгоджених версій, забезпечення фальсифікації доказів, а також використання

наявних корупційних зв'язків для уникнення відповідальності чи впливу на перебіг розслідування. Саме ці фактори суттєво знижують рівень розкриття групових правопорушень серед поліцейських та ускладнюють ефективну боротьбу з такими проявами у правоохоронному середовищі.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що поліцейські, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, у більшості випадків не схильні визнавати свою провину. Згідно з опрацьованими даними, лише 16% обвинувачених у повному обсязі визнавали власну вину, тоді як 23% частково визнавали свою участь у кримінальному правопорушенні – у таких випадках переважно визнавався сам факт дії, але заперечувався її кримінальний характер чи умисел. Близько 13% поліцейських декларували визнання провини під час досудового розслідування, однак згодом відмовлялися від своїх показань у суді, зазвичай мотивуючи це здійснюваним тиском. До того ж приблизно 30% осіб послідовно заперечували власну причетність на всіх етапах кримінального процесу. Особливу увагу привертає той факт, що щире каяття та активне сприяння органам досудового розслідування у розкритті кримінальних правопорушень спостерігалось лише у 15% випадків. Це може свідчити як про специфіку захисту, так і про недостатній рівень довіри до об'єктивності слідства й суду. При цьому, аналізуючи призначення покарань у цій категорії справ, можна зробити висновок про порівняно м'яку судову практику щодо працівників поліції, засуджених за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. Так, лише для приблизно половини таких осіб було застосовано реальне позбавлення волі як основний вид покарання, тоді як інші отримували умовне покарання, штрафи або обмеження волі, і то, через значний проміжок часу. Означувана тенденція, ймовірно, зумовлена як особливостями правового статусу обвинувачених, так і впливом суб'єктивних факторів при розгляді справ у судах (додаток Б).

Морально-психологічні. Морально-психологічні ознаки поліцейських, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, знаходять своє відображення у системі їх ставлень, як до держави, суспільства, службового

колективу, так і до виконання обов'язків, власної особистості, почуття честі і гідності. Відповідні взаємини, установки й пріоритети визначають мотиваційну основу поведінки та впливають на вибір того чи іншого варіанту дій.

Дані, отримані із джерел правоохоронних і судових органів, дозволяють стверджувати, що серед основних мотивів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліції домінують прагнення отримати матеріальну вигоду та інші корисливі стимули, хоча не слід виключати й випадки учинення злочинних дій із мотивів помсти чи ненависті. Водночас, судова практика рідко деталізує ці мотиви, обмежуючись стандартними формулюваннями на кшталт «з корисливих мотивів», не розкриваючи глибини спонукальних чинників. Однак аналіз матеріалів дає підстави виділити значну варіативність корисливих інтересів – від епізодичного отримання вигоди до складних схем організованої взаємодії між корумпованими службовими особами та представниками комерційних, владних чи кримінальних структур. Означувані форми співучасті базуються на взаємній вигоді, обміні послугами, незаконному сприянні або «прикритті» правопорушень на користь колег чи зовнішніх учасників. Не менш важливим чинником виступає й вплив вищого керівництва та посадових осіб, які інколи сприяють збереженню корупційних практик задля отримання системної неправомірної вигоди, формування сприятливої звітності чи утримання позитивного іміджу підрозділу. При цьому, згідно з анкетуванням, приблизно 17% поліцейських мали чітке уявлення про мінімальний «пори́г» вигоди, яка виправдовувала для них ризик вчинення кримінального правопорушення, а ще 10% вважали, що перевищення певного рівня матеріального збитку є недопустимим і може призвести до негативних наслідків (додаток В).

Таким чином, мотивація до вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності у поліції залишається складним багатовимірним явищем, де матеріальні, соціальні й корпоративні спонукальні чинники тісно переплітаються із системою внутрішньої організаційної культури, характером взаємовідносин у колективі та особливостями функціонування правоохоронної системи загалом. Варто зауважити, що більшість поліцейських, які притягуються

до кримінальної відповідальності, зазвичай характеризуються позитивно як за місцем попередньої роботи, так і за місцем проживання та на території вчинення кримінального правопорушення. Проте аналіз судових матеріалів дозволяє стверджувати, що подібні характеристики часто мають формальний характер і, зазвичай, не відображають реальної сутності особи, обмежуючись загальними, стереотипними судженнями. На відміну від злочинців загальнокримінального спрямування, ці особи здебільшого не виявляють схильності до зловживання алкоголем, не вживають наркотики, не є учасниками порушень громадського порядку й рідко фігурують у хроніці дрібних адміністративних правопорушень.

Психологічна характеристика поліцейських, схильних до вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, часто вирізняється такими особистісними якостями, як егоцентризм, прагматизм, прояви цинізму й байдужість до загальнонаціональних інтересів. Водночас ці люди, як правило, вміють підтримувати позитивний імідж у службовому й соціальному оточенні, виглядають доброзичливими, мають розвинуті навички міжособистісного спілкування, широкий спектр ділових контактів і демонструють значну активність у професійній сфері. Важливо підкреслити, що подібні особи часто відзначаються високою ініціативністю та вмінням адаптуватися до змін, проте в оцінці суспільних подій інколи виявляють інфантильність і поверховість. Прагнення до особистого збагачення, завищена самооцінка та уявлення про власну «винятковість» часто супроводжуються бажанням продемонструвати свою сміливість, рішучість і організаторські здібності. У багатьох випадках такі установки поєднуються з амбітністю, самовпевненістю і бажанням виділитися у службовому колективі. Втім, детальніший аналіз поведінки поліцейських, що вчиняють кримінальні правопорушення, дозволяє виявити й інші негативні риси характеру, зокрема схильність до догоджання, пристосуванства, а іноді й недостатню стійкість до моральних і службових викликів, що вказує на певні деформації вольової сфери особистості. Зазначені риси, поряд із прагненням уникати відповідальності за будь-яку ціну, стають додатковими факторами, що впливають на схильність до протиправної поведінки у службовому середовищі.

Отримані емпіричні дані, аналіз практики розслідування та судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень, дозволяє провести розгорнуту класифікацію поліцейських схильних до вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. З огляду на сучасну структуру Національної поліції України, можна виділити такі основні групи:

1. *Оперативні працівники (27%).* Представники кримінальної поліції у більшості випадках залучаються до різного роду правопорушень, пов'язаних із зловживанням службовим становищем, перевищенні службових повноважень, отриманням неправомірної вигоди, фальсифікацією матеріалів провадження, незаконним втручанням у приватне життя особи тощо. Наприклад, *слідчі ДБР за сприяння ДВБ Національної поліції повідомили про підозру двом працівникам оперативного підрозділу одного з районних управлінь поліції Києва, які побили громадянина під час/ затримання. Розслідування було розпочато за зверненням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Так, 14 лютого 2020 року оперуповноважені поліції затримували громадянина, який підозрювався у вчиненні крадіжок. Для цього вони без необхідності розбили вікна в його автівці.*

Незважаючи на те, що чоловік не чинив опір, поліцейські надягли кайданки та вдарили його ломом-цвяходером по руці та голові, застосували газовий балончик.

Потерпілого били по різних частинах тіла, внаслідок чого він отримав синці та садна, а також рвану рану голови. Попри те, що через давність події значну кількість слідів злочину було знищено, працівникам ДБР вдалося зібрати докази та встановити всі обставини кримінального правопорушення [34]. Для таких підозрюваних осіб характерні високий рівень комунікабельності, ініціативність, орієнтація на результат, але й схильність до ризику, адаптивність до «сірих зон» службової діяльності. Зазвичай ці працівники добре обізнані із службовими та правовими аспектами, що сприяє приховуванню кримінальних правопорушень.

2. *Слідчі та дізнавачі (19%).* Зазначена категорія осіб найчастіше фігурує в кримінальних провадженнях, які, зазвичай, пов'язані із службовою недбалістю,

підробкою документів, фальсифікацією (або ще навмисною втратою) доказів, «закриттям» кримінальних проваджень та в цілому пов'язаних із отриманням неправомірної вигоди за ухвалення процесуальних рішень. Наприклад, *слідчого відділу Луцького відділу поліції головного управління Національної поліції у Волинській області викрили «на гарячому» – під час одержання від громадянина неправомірної вигоди у розмірі 200 доларів США. Так звану «винагороду» правоохоронець вимагав за закриття кримінального провадження* [99]. Подібні випадки нерідко виникають у ситуаціях, коли і сам потерпілий чи підозрюваний намагаються швидко «вирішити питання» і часова слабкість контролю та наявність дискреційних повноважень служить ідеальним полем для різного роду зловживання. Подібний характер мала також діяльність *керівника слідчого відділення та слідчого Чернігівського міського відділу поліції. Оперативники Служби безпеки встановили, що керівник спільно з підлеглим систематично вимагали неправомірну вигоди від фігурантів кримінальних проваджень за сприяння у вирішенні питань під час проведення процесуальних заходів у ході досудових розслідувань. Співробітники СБУ задокументували факт вимагання зловмисниками шестисот доларів від мешканця обласного центру. За вказану суму поліцейські обіцяли повернути раніше вилучене у межах кримінального провадження майно, на яке накладено арешт. Оперативники затримали слідчих поблизу місця роботи після одержання другої половини хабаря у гривневому еквіваленті* [192]. Типовими рисами зазначених осіб є достатній рівень правових знань, аналітичність, схильність до формалізму та, водночас, до прийняття компромісних рішень під тиском обставин чи вказівки керівництва.

3. Патрульні поліцейські (22%). Кримінальні правопорушення учинені цією категорією осіб переважно пов'язані із перевищенням влади чи службових повноважень, незаконними затриманнями, вимаганням неправомірної вигоди під час регулювання дорожнього руху або патрулювання. Типовим прикладом цього є випадок як *інспектор відділу реагування патрульної поліції одного з райвідділів поліції в Дніпропетровській області створив організовану групу, до якої залучив колегу по службі та колишнього працівника органів МВС України. Підозрювані*

з липня по листопад 2023 року систематичні отримували побори з водіїв транспортних засобів. Як повідомили в Офісі Генерального прокурора України, вони зупиняли автомобілі на блокпостах та ретельно обирали осіб, на яких можна нажитися. Зазвичай їх «жертвами» ставали військовослужбовці, водії таксі, державні службовці та особи, для яких притягнення до адміністративної відповідальності може мати негативні наслідки у подальшій професійній діяльності. Кермувальникам пропонували пройти тест на стан сп'яніння. Разом з тим патрульні використовували драгер, що не перебував на балансі поліції та завжди показував перевищення допустимої норми. Надалі правоохоронці за хабар пропонували водіям уникнути складання адміністративного протоколу. Гроші брали безпосередньо в службових автомобілях та приміщеннях, або вимагали перевести на банківський рахунок експравоохоронця. В послідуючому він підтверджував надходження коштів, знімав готівку та передавав її для подальшого розподілення між всіма учасниками групи [47]. Основні риси таких осіб: схильність до імпульсивних рішень, орієнтація на швидкий результат, прагнення до матеріальних стимулів при невисоких офіційних доходах.

Водночас, доцільно здійснювати класифікацію поліцейських, причетних до протиправної діяльності, не лише за належністю до структурних підрозділів, а й за професійними навичками, рівнем залучення у злочинну діяльність, роллю у кримінальних схемах тощо. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти механізми формування кримінальних груп у поліції та виявити ключові вразливості службового середовища.

Керівники (близько 12–15%). Зазначену групу формують службові особи, які володіють не лише організаційними та управлінськими навичками, а й високим рівнем економічної, юридичної й психологічної підготовки. Особи з числа начальницького складу мають, як правило, повну вищу освіту, значний досвід роботи, знання законодавства, а також вміння застосовувати заходи конспірації для прикриття злочинної діяльності як власної, так і підлеглих. Вони здатні організувати незаконні схеми, використовуючи службові повноваження, впливові зв'язки у владних, банківських, комерційних і правоохоронних

структурах. Часто саме від рішень і поведінки керівників залежить стійкість, організованість і латентність організованої групи.

Виконавці та допоміжний персонал (55–60%). До цієї категорії належать службові особи, які безпосередньо реалізують злочинний умисел або виконують допоміжні функції у межах злочинної схеми (наприклад, чергові, патрульні, слідчі). Їхня роль часто полягає у підготовці документів, зборі й передачі інформації, забезпеченні матеріальної підтримки чи вирішенні організаційних питань. Зазначені особи мають достатній рівень фахової підготовки та досвід у службовій діяльності, однак переважно підпорядковані ініціативі лідерів. Часто їх залучення до протиправної діяльності обумовлено як прямими наказами, так і корпоративною солідарністю чи внутрішнім тиском колективу.

Зовнішні сприяючі суб'єкти (до 15%). Сюди можна віднести осіб, які не є працівниками поліції, однак впливають на формування й функціонування злочинних схем у правоохоронних органах. Це можуть бути представники інших правоохоронних структур, співробітники органів місцевого самоврядування, депутати, чиновники, працівники банків чи підприємств, а також особи, які виконують роль посередників між поліцією та бізнесом або криміналітетом. Їхня участь забезпечує прикриття, координацію, фінансову підтримку чи захист інтересів організованої групи на вищих рівнях. Нерідко саме такі суб'єкти виступають ініціаторами, або посередниками, використовуючи наявні особисті та професійні зв'язки. Необхідно додати, що все частіше на практиці фіксуються випадки, коли головним інструментом захисту підозрюваних чи обвинувачених у кримінальному провадженні стають не правові знання і майстерність адвоката, а система особистих контактів та неформальних зв'язків у правоохоронних органах і судах. Особливо виразно ця тенденція проявляється серед адвокатів, які мають досвід попередньої служби в поліції, прокуратурі чи судовій системі. Наприклад, *за даними слідства, адвокат намагався за 5 тисяч доларів США домовитися з прокурором Хмельницької спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Західного регіону про укладення угоди про визнання винуватості для підозрюваного, яка передбачала покарання без позбавлення волі. Прокурор*

невідкладно повідомив про таку пропозицію керівництво і надалі діяв спільно з іншими правоохоронцями з метою документування злочину. Під час передачі частини обіцяної суми в 1,5 тисяч доларів США адвоката затримано в службовому кабінеті прокурора. Затриманому було повідомлено про підозру та обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою з правом внесення застави»[137]. У цьому контексті звернемо увагу на те, що адвокатський корпус за останні роки значно поповнився колишніми співробітниками правоохоронних органів, зокрема, міліції. Багато з них, покинувши службу, не втратили контактів зі своїми колишніми колегами. У низці випадків такі взаємини виходять за межі звичайного спілкування і перетворюються на канали потенційного корупційного впливу – зокрема, через узгоджені дії з метою забезпечення вигідного для сторони захисту результату. В окремих випадках йдеться про недопущення відкриття кримінального провадження, «потрібну» кваліфікацію кримінального правопорушення, вплив на слідчого, прокурора або суддю й організацію уникнення обвинуваченим відповідальності. Тобто, адвокат у такому контексті з постаті, що має забезпечувати правовий захист клієнта в межах законодавства, може трансформуватися в посередника для реалізації тіньових домовленостей.

Ще одним прикладом цього, є випадок як слідчі ДБР затримали адвоката під час надання неправомірної вигоди. За інформацією працівників Управління забезпечення особистої безпеки, правник за 2 000 доларів США намагався вирішити питання щодо закриття кримінального провадження відносно свого клієнта, яке розслідують слідчі ТУ ДБР у м. Полтаві за фактом смертельної дорожньо-транспортної пригоди, повернення раніше вилученого автомобіля та фальсифікацію відповідних експертних досліджень. З метою викриття протиправної діяльності адвоката, слідчий ДБР звернувся до керівництва територіального управління, після чого діяв під контролем правоохоронців. Під час передачі коштів адвоката затримано. Грошові кошти виявлено та вилучено у повному обсязі [191]. Своєю чергою, це дискредитує принципи правової держави, знижує довіру суспільства до правоохоронної та судової системи і вимагає системних змін щодо підвищення прозорості, контролю та

доброчесності всіх учасників кримінального провадження.

«Випадкові» учасники або втягнуті працівники (5–10%). Зазначену групу складають працівники поліції, які не мають стабільної мотивації до протиправної діяльності, але під впливом обставин (тиск керівництва, корпоративна культура, ситуативні спокуси) залучаються до участі в окремих епізодах або виконують допоміжні завдання. Їх участь часто має разовий чи епізодичний характер і не є усвідомленим складником злочинної організації. Як засвідчує правозастосовна практика, найбільшу суспільну небезпеку становлять саме керівники й зовнішні учасники, що формують корупційні вертикалі, тоді як виконавці, найчисленніша група, яка забезпечує функціонування протиправних діянь на щоденному рівні. Це вимагає комплексного підходу до виявлення й нейтралізації злочинної активності на всіх щаблях поліцейської служби.

Враховуючи представлені підходи до класифікації злочинців, доцільно виділити два основні типи осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у поліцейському середовищі:

Послідовно-корисливий тип. Для цієї категорії поліцейських характерна тривала, систематична злочинна активність, яка залишає глибокий негативний слід у морально-психологічній характеристиці. У них домінує корисливість, в поєднанні з вмінням маніпулювати службовими повноваженнями, знанням специфіки законодавства й високим рівнем професійної адаптивності. Зазначені працівники зазвичай є організаторами або основними фігурами у стійких організованих групах, спеціалізуються на хабарництві, зловживаннях владою, розкраданнях службових ресурсів тощо. Їх ставлення до власних протиправних діянь, зазвичай, характеризується раціоналізацією поведінки, намаганням морально виправдати свої вчинки, пошуком виправдань у складнощах служби, недоліках системи або зовнішніх обставинах.

Нейтрально-корисливий тип. До цієї групи належать поліцейські, які не мають стійкої негативної криміногенної домінанти в характері, однак виявляють схильність до вчинення кримінальних правопорушень під впливом певних обставин. Часто такі дії мотивовані не стільки прагненням до наживи, скільки

«службовою доцільністю», зокрема, бажанням допомогти чи забезпечити інтереси установи. Водночас трапляються випадки, коли працівник поліції піддається спокусі отримати матеріальну вигоду за рахунок використання службових можливостей, вважаючи це епізодом, що не зашкодить службі чи не завдасть значної шкоди державі. Психологічно ці особи часто схильні до заспокоювання («ніхто не дізнається», «так роблять усі»), що знижує для них відчуття власної відповідальності.

Таким чином, працює значна категорія поліцейських, які цілеспрямовано прагнуть обійняти відповідальні посади виключно з корисливою метою. Проте не менш небезпечною залишається група так званих «нейтрально-корисливих» правопорушників, які, не будучи злочинцями у класичному розумінні, здатні вчиняти кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності під впливом корпоративної «етики», тиску чи ситуативної спокуси. Водночас, для цілісної кримінологічної оцінки та характеристики поліцейських, що вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, слід розподіляти їх за кількома ключовими критеріями, зокрема, за ступенем суспільної небезпеки учинених діянь додатково необхідно виділити:

Особливо небезпечний тип – належать поліцейські, що організують або систематично вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини у сфері службової діяльності (організовані групи, серійні хабарники, «дахування» кримінальних структур, фабрикація доказів у резонансних справах тощо). Для цієї категорії характерна висока кримінальна енергія, стійкий антисуспільний мотив і глибока деморалізація особистості.

Небезпечний тип. До цієї групи можна віднести поліцейських, які залучені до поодиноких або менш масштабних кримінальних правопорушень, що все ж завдають значної шкоди державі, громадянам чи авторитету поліції. Це може бути службова недбалість, підробка, перевищення повноважень, разові епізоди хабарництва тощо.

Представлені характеристики, класифікації, та розроблені типологізації поліцейських, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової

діяльності вимагають комплексних запобіжних заходів, орієнтованих не лише на індивідуальну відповідальність, а й на зміну організаційно-управлінської культури, посилення морально-етичних стандартів і формування негативного ставлення до протиправної поведінки у професійному середовищі поліції.

Висновки до розділу 2

1. Проведений аналіз офіційної статистики та емпіричних даних засвідчив про сумнівність зниження рівня кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності серед працівників Національної поліції. Зареєстрована кількість таких правопорушень впала з 20 069 випадків у 2019 році до 11 617 у 2022-му (–42,1%), а їхня частка в загальній структурі злочинності зросла з 2,9% (2013 р.) до 5,7% (2021 р.) і знизилася до 3,2% у 2022-му. Водночас опитування працівників внутрішньої безпеки та ДБР виявило, що понад 72% фахівців оцінюють рівень службової злочинності на 50% вищим від офіційних показників, а 64% переконані в подвоєнні реального обсягу злочинності у 2022–2024 рр. Аналогічно, серед представників громадськості переважна більшість з яких мала досвід спілкування з поліцейськими, підтвердили випадки натяків або відвертого вимагання неправомірної вигоди за позитивне вирішення поточних справ, а 41% назвали закриття проваджень найпоширенішим видом зловживань. Тому, незважаючи на офіційне скорочення числа виявлених кримінальних правопорушень (–42,1% між 2019 і 2022 р.), фактично їх кількість зросла за рахунок значного збільшення латентності (до 65–70% за оцінками експертів).

Аналіз територіального розподілу таких кримінальних правопорушень виявив суттєву диспропорцію яка корелює із економічним потенціалом району і щільністю населення. Найвищий рівень кримінальних правопорушень учинених поліцейськими у сфері службової діяльності зафіксовано в Київській (22%) та Одеській (18%) областях – разом вони формують майже 40% усіх злочинних проявів. До «середньої» групи входять Закарпатська, Чернігівська, Сумська,

Харківська та Черкаська області, на які припадає близько 35%, а найнижчий рівень (12%) виявлено у Волинській, Івано-Франківській та Житомирській областях. Водночас, аналіз службової злочинності проведений за структурним принципом побудови цього центрального органу виконавчої влади дозволив виокремити три основних рівні (верхівка, середній, низовий), кожен із яких має свої кримінологічні особливості. Найбільш чисельними є правопорушення на низовому рівні (територіальні органи та підрозділи поліції), на якому громадяни, зазвичай, стикаються з вимаганням неправомірної вигоди за уникнення від відповідальності, повернення вилученого майна, зміни кваліфікації чи закриття провадження. Така трирівнева класифікація свідчить, що ефективне запобігання кримінальним правопорушенням має бути багатокomпонентним і передбачати не лише загальні, а ще й диференційовані превентивні механізми.

2. Доведено, що жодна із встановлених причин та умов, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності (військові, політичні, соціально-економічні, правові, організаційні, кадрові, матеріально-технічні тощо) не діє самостійно: їхня комплексна взаємодія створює сприятливе підґрунтя для злочинних проявів у поліції. Зокрема, політична нестабільність і незавершеність належним чином розпочатої в 2015 р. реформи (в частині органів та підрозділів досудового розслідування й кримінальної поліції) сприяють 28% корупційних випадків. Умови воєнного стану підсилюють зазначені ризики (34% опитаних слідчих та оперативників визнають, що надмірне навантаження і нестача матеріально-технічних ресурсів прямо сприяють таким порушенням). Соціально-економічна диспропорції підштовхують в 22% випадків, тоді ж як організаційно-управлінські недоліки та упущення проявлені у 19% виявлених правопорушеннях. Недосконале матеріально-технічне забезпечення – ще 17%. Кадрові проблеми і низький рівень професійної підготовки є відчутними: за нашими даними близько 24% випускників закладів зі специфічними умовами навчання системи МВС України не вважають службу в поліції привабливим кар'єрним вибором, 65% сумніваються в реалістичності очікувань від роботи, а 3% взагалі негативно ставляться до обраної професії ще до першого дня служби.

Водночас морально-психологічні деформації та толерантність до корупції з боку 41% громадськості поглиблюють проблему. Правові вади – поспішні чи навпаки надмірні у часі досудові розслідування – характеризують 25% кримінальних проваджень. Недоліки фінансового контролю й уповільнена цифровізація діяльності найчисленнішого правоохоронного органу України теж віднесено (в 30% випадків) до основних чинників службової злочинності.

3. Емпіричні матеріали кримінальних проваджень, доповнені особистим досвідом роботи у ДБР з виявлення, припинення та процесуального супроводу кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, підтверджують, що понад 70% таких правопорушень зосереджені у трьох професійних групах Національної поліції України – оперативні працівники (27%), для цих осіб характерні високий рівень комунікабельності, ініціативність, орієнтація на результат, але й схильність до ризику, адаптивність до «сірих зон» в службовій діяльності; слідчі та дізнавачі (19%), типовими рисами останніх є достатній рівень правових знань, аналітичність, схильність до формалізму та, водночас, до прийняття компромісних рішень під тиском обставин чи вказівки керівництва; а також патрульні поліцейські (22%), які демонструють схильність до імпульсивних рішень та орієнтовані на швидкий результат незаконного збагачення за рахунок отримання неправомірної вигоди у невеликих розмірах.

4. Класифікація поліцейських, причетних до кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що базується не лише на їхній належності до структурних підрозділів, а й на професійних компетенціях, рівнях залучення та ролях у злочинних схемах, дала змогу точніше окреслити механізми формування організованих груп та злочинних організацій у поліції й виокремити найбільш уразливі сегменти службового середовища. Керівники структурних підрозділів становлять ядро організованої службової злочинності: так, володіючи знаннями правоохоронних процедур і конспіративними навичками, зазвичай, інтегрують у протиправну діяльність як підлеглих, так і зовнішніх контрагентів. Їхні рішення формують вертикаль впливу, що обумовлює високу латентність і стійкість груп. Виконавці та допоміжний персонал (55–60%) забезпечують функціонування

злочинних схем (поборів) на щоденному рівні. Лояльність до керівників, страх дисциплінарних наслідків і корпоративний тиск роблять їх найбільш чисельним, проте керованим ресурсом злочинної діяльності. Зовнішні сприяючі суб'єкти (до 15%) – каналізують фінансові потоки та, використовуючи особисті зв'язки, трансформують окремі правопорушення у стійкі корупційні схеми (як свідчить практика, зростання частки колишніх правоохоронців в адвокатурі посилює ризик різного роду неправомірних домовленостей чи неформального впливу на поліцейських); «випадкові» учасники (5–10%). Сукупний аналіз доводить, що керівники та зовнішні сприяючі суб'єкти, формують і підтримують корупційні вертикалі, тоді як виконавці забезпечують їхню повсякденну реалізацію. Виявлення та нейтралізація організованої злочинної активності в Національній поліції потребують концентрованої уваги на цих групах і врахування їхніх специфічних характеристик при розробленні превентивних заходів.

5. Для досягнення поставлених цілей було сформовано дворівневу типологію поліцейських, схильних до службової злочинності, яка синтезує мотиваційні особливості злочинців і реальний ступінь суспільної небезпеки їхніх діянь. Виокремлено по-перше, послідовно-корисливий тип (приблизно 35% вибірки) – зазвичай, це працівники, для яких протиправна поведінка є систематичною й раціональною, обґрунтованою прагненням стабільного особистого збагачення (такі особи знають основні положення законодавства й процесуальні «лазівки», володіють навичками конспірації та здатні виправдовувати вчинене труднощами служби або вадами системи); по-друге, нейтрально-корисливий тип (орієнтовно 52%) складають поліцейські, які не мають стійкої криміногенної домінанти, однак порушують закон під впливом службової доцільності, корпоративного тиску чи ситуативної вигоди. Для них характерне психологічне самозаспокоєння за схемою «так роблять усі» чи «ніхто не постраждає», що знижує поріг відчуття особистої відповідальності. Неправомірні вигоди, службова недбалість, разові підробки документів або перевищення повноважень – типові прояви злочинної поведінки цієї групи. Дослідження засвідчило, що за відсутності невідворотної відповідальності 22%

нейтрально-корисливих співробітників еволюціонують у послідовно-корисливих.

6. На рівні суспільної небезпеки до особливо небезпечних злочинців (8–10% масиву) належать поліцейські, які організують або систематично вчиняють тяжкі й особливо тяжкі злочини у сфері службової діяльності: багатоепізодне хабарництво, розкрадання, фабрикація матеріалів у резонансних справах чи «дахування» організованих злочинних угруповань. Висока кримінальна енергія, глибока деморалізація та здатність забезпечувати латентність схем роблять цю категорію найнебезпечнішою для правопорядку. В той час як небезпечні злочинці (25–30%) залучені до поодиноких або менш масштабних, але все ж суттєвих правопорушень. Хоч їхня активність не має системного характеру, наслідки можуть завдавати відчутної шкоди правам громадян, авторитету поліції та інтересам держави. Кореляційний аналіз показує, що послідовно-корисливі правопорушники концентруються переважно в групі особливо небезпечних (приблизно 70% її складу), тоді як нейтрально-корисливі формують основу групи небезпечних (близько 75%). Водночас за сприятливих для злочинної діяльності умов (послаблення контролю чи «криміногенна» корпоративна культура) відбувається перехід 14% поліцейських із нижчого рівня небезпеки на вищий.

РОЗДІЛ 3.

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції

У науковому дискурсі для окреслення заходів, що мають на меті упередження вчинення кримінальних правопорушень, використовуються різноманітні терміни: «превенція», «запобігання», «профілактика», «протидія», «боротьба» тощо. Попри певну спільність їх правової природи, кожне з цих понять має відмінне смислове навантаження та властивий лише йому механізм впливу на суспільні процеси [30; 46]. Через відсутність уніфікованого підходу в юридичній науці до трактування згаданих категорій та їх співвідношення, а також у зв'язку з поширеною практикою нормативного ототожнення цих понять, у межах даного дослідження доцільним видається використання терміну «запобігання» – як найбільш поширеного і закріпленого в науково-практичному обігу, зокрема й у контексті положень ст. 1 КК України.

Позицію на користь такого підходу підтримує і М. Г. Колодяжний, який акцентує увагу на тому, що саме загальносоціальне запобігання злочинності виступає базовим вектором впливу, спрямованим на вдосконалення суспільних відносин у соціально-економічній, політичній, ідеологічній, правовій та морально-психологічній площинах [63, с. 163]. У цьому ж контексті В. В. Василевич підкреслює, що загальносоціальна профілактика злочинів є наслідком реалізації ефективної державної соціальної політики, яка, хоч і не завжди прямо орієнтована на запобігання злочинності, передусім покликана розв'язувати комплексні соціально-економічні завдання розвитку держави [163, с. 20].

У кримінологічній науці загальносоціальне запобігання злочинності трактується як система довготривалих соціально-економічних, культурно-виховних та правових заходів, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин та усунення чинників, що опосередковано або безпосередньо сприяють виникненню негативних соціальних явищ, у тому числі й злочинності. Подібну позицію, зокрема, відстоював В. В. Голіна, який підкреслював значення комплексного, міжгалузевого підходу до усунення передумов криміногенної поведінки [30, с. 4].

Водночас у науковому дискурсі сформульовано і більш критичне бачення сутності загальносоціального запобігання. Так, О. М. Литвак наголошував, що такі сфери, як економіка, система освіти та культура, хоч і здатні впливати на рівень злочинності, не повинні сприйматися як інструменти безпосередньої протидії їй. Він вважав, що подолання економічної чи духовної кризи, безперечно, може мати опосередкований запобіжний ефект, однак не є ціллю діяльності зазначених соціальних інститутів і виходить за межі кримінологічної компетенції [90, с. 51–54].

Разом з тим, А. П. Закалюк пропонував альтернативний підхід до оцінки такого типу запобігання. На його думку, важливо розрізнати прямий причинно-наслідковий зв'язок і кореляційну детермінацію. Він зазначав, що об'єктами загальносоціального впливу є явища й процеси, які хоч і не виступають безпосередніми чинниками злочинності, однак перебувають у тісному взаємозв'язку з нею на рівні загального соціального стану. Відповідно, вплив на такі явища також може мати запобіжний ефект, хоч і непрямий, що, однак, не применшує його значущості для кримінологічної практики [46, с. 328].

Кримінологічна політика, що виступає складовою частиною загальної соціальної політики держави, становить основний напрям діяльності, спрямованої на мінімізацію рівня злочинності. Її зміст знаходить практичне втілення у формі стратегії та тактики, які слугують орієнтирами для визначення як пріоритетних завдань, так і способів їх реалізації. Зокрема, стратегія дає

відповідь на запитання «що саме необхідно робити», тоді як тактика конкретизує «як це реалізовувати» [17; 18; 188, с. 186].

У минулому розроблення, схвалення та реалізація концептуальних і програмних документів у сфері запобігання злочинності здійснювалися на рівні найвищих органів державної влади – Верховної Ради України, Президента та Кабінету Міністрів України. Першим масштабним нормативно-програмним актом у цій сфері стала «Державна програма боротьби зі злочинністю», яка була затверджена Законом України від 25 червня 1993 року [145].

У вступній частині зазначеної Програми наголошувалося, що рівень криміногенної загрози в Україні набув надзвичайної гостроти та перетворився на одне з найнебезпечніших соціальних явищ, яке реально загрожує становленню та розвитку незалежної держави. Основними чинниками небаченого раніше зростання злочинності визначалися системні кризи у політичній, економічній та соціальній сферах, домінування правового нігілізму, а також відсутність належного державного контролю у сфері підприємництва, кредитно-фінансових операцій і банківської діяльності. Застосовувані на той час механізми впливу виявилися малоефективними: нормативно-правові акти, що приймалися, реалізовувалися неналежним чином і не відповідали актуальним потребам регулювання нових ринкових процесів. Особливої актуальності набуло питання посилення державного реагування на проявлені економічні явища, зокрема спад виробництва та ріст безробіття, які безпосередньо зумовили активізацію таких поширених кримінальних проявів, як крадіжки, грабежі, розбійні напади, умисні вбивства з корисливих мотивів тощо. При цьому зростала частота вчинення майнових злочинів із застосуванням зброї. Враховуючи критичний стан криміногенної ситуації в країні, Програма обґрунтовувала необхідність реалізації широкомасштабних та скоординованих заходів державного впливу з метою стабілізації обстановки протягом найближчих трьох років [145].

Однак, попри реалізацію першої державної антикриміногенної програми, ситуація в країні залишалася напруженою: спостерігалось подальше зростання кількості тяжких злочинів, зокрема проти життя, здоров'я, майнових прав

громадян, а також інтересів держави. У ряді регіонів криміногенна обстановка набувала особливо загостреного характеру. У зв'язку з цим у вересні 1996 року Президент України своїм указом затвердив новий програмний документ – «Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки» [67].

Відповідна програма була концептуально зорієнтована на реалізацію соціальної, правової та економічної політики, визначеної Конституцією України. Її ключовою стратегічною метою проголошувалося вдосконалення механізмів функціонування правоохоронних органів у сфері забезпечення законності та правопорядку, активізація системи профілактики правопорушень, посилення запобігання злочинності, а також гарантування дотримання прав і свобод людини та економічної безпеки країни. До пріоритетів цієї діяльності були віднесені: створення ефективного нормативного підґрунтя для протидії злочинності та корупції, захист базових сфер життєдіяльності держави – політичної, соціальної, економічної тощо, протидія кримінальним проявам, усунення умов, які сприяють їх виникненню, боротьба зі злочинними угрупованнями та процесами тінізації економіки [67]. Відповідальність за координацію і контроль за реалізацією положень програми була покладена на Кабінет Міністрів України та тодішній Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України, який наразі ліквідовано.

Третій за чергою програмний документ, спрямований на боротьбу із злочинністю, було затверджено Указом Президента України від 25 грудня 2000 року. Зазначена ініціатива дістала назву «Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки» [65].

Програма орієнтувалася на підвищення ефективності заходів запобіжного впливу на злочинність, що, у свою чергу, мало забезпечити досягнення низки очікуваних результатів. Зокрема, передбачалося поступове зниження рівня злочинності та зменшення суспільної напруги, викликані її наслідками; обмеження впливу організованої злочинності на політичну та економічну сфери;

зниження рівня корупції, очищення державного апарату від недоброчесних посадовців та формування відкритої системи управлінських рішень. Також серед завдань програми було закладено посилення захисту економіки від злочинних посягань, витіснення кримінальних елементів з економічного обігу, зміцнення гарантій прав, свобод та власності громадян з боку правоохоронних органів, створення безпечного середовища для населення. Окрему увагу в програмі було приділено формуванню системи ресоціалізації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, забезпеченню високого рівня охорони громадського порядку, розвитку кадрового потенціалу органів, задіяних у сфері профілактики та контролю, а також налагодженню належного фінансового та матеріального забезпечення їхньої діяльності [65].

У цілому, реалізація масштабних профілактичних заходів упродовж 2001–2005 років сприяла певному покращенню загального стану правопорядку в Україні, а також удосконаленню інституційного механізму запобігання правопорушенням. Водночас, попри позитивні зрушення, статистика свідчить про низку тривожних тенденцій: зокрема, у чотири рази зросла кількість задокументованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми, а випадки грабежів та злочинів, вчинених у публічних місцях, збільшилися майже вдвічі. У зв'язку з цим, а також беручи до уваги інші загрози криміногенного характеру, у 2006 році було розроблено нову, структурно і концептуально відмінну від попередніх, Комплексну програму профілактики правопорушень на 2007–2009 роки [66]. На відміну від раніше прийнятих програм, її основна увага була зосереджена не лише на боротьбі із злочинністю, а й на розбудові системного підходу до профілактичної діяльності.

Серед ключових завдань Програми виокремлювалися: вдосконалення законодавчого регулювання у сфері профілактики правопорушень і діяльності правоохоронних органів; оптимізація інституційної структури суб'єктів, що реалізують профілактичні функції; підвищення професійної компетентності працівників, задіяних у цій сфері; розробка та впровадження інноваційних підходів до профілактики; посилення контролю за дотриманням правових норм

у сфері господарської діяльності, обороту майнових прав; протидія розвитку тіньової економіки. Крім того, серед пріоритетів Програми були: забезпечення охорони прав інтелектуальної власності та культурної спадщини; протидія торгівлі людьми та притягнення винних до кримінальної відповідальності; розвиток механізмів соціальної адаптації осіб, які відбули покарання; підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів у боротьбі з організованою злочинністю й корупцією; а також удосконалення інформаційно-аналітичного супроводу та матеріально-технічної бази для проведення превентивної роботи [66].

В послідуючому у 2010 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 року [160]. У зазначеному документі було визначено чинники, що спричиняють низьку ефективність профілактичної діяльності у сфері запобігання правопорушенням. До основних проблем віднесено: недосконалість нормативно-правового регулювання, організаційної структури та кадрового, фінансового й інформаційного забезпечення відповідних заходів; недостатній рівень комплексного впливу на першопричини та умови вчинення правопорушень; обмеженість профілактичної роботи з особами, які виявляють схильність до протиправної поведінки.

Окремо було акцентовано на низькому рівні правової культури населення, недостатній кількості просвітницької діяльності, спрямованої на формування у громадян відповідального ставлення до питань законності, дотримання правопорядку та особистої участі в охороні громадської безпеки. Також серед проблемних аспектів зазначалася відсутність ефективного механізму залучення громадськості до процесів забезпечення правопорядку, а також недостатня увага з боку державних органів до організації змістовного дозвілля та зайнятості молоді. Крім того, зверталася увага на неефективність взаємодії правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування щодо розроблення та реалізації конкретних заходів, спрямованих на підвищення результативності превентивної політики [160]. Порівняльний аналіз положень попередніх Комплексних програм

профілактики правопорушень, зокрема тих, що діяли у 2007–2009 та 2011–2015 роках, свідчить про значну подібність їх змістовного наповнення. У багатьох випадках директивні положення фактично дублювалися. Це пояснюється не випадковим повторенням, а радше систематичними прорахунками в державній політиці щодо вирішення основних проблем в запобіганні правопорушенням.

Слід додати, що у межах загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівників поліції вагоме значення мала й Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. [177]. Цей документ було покликано стати картою трансформації органів системи МВС України, у тому числі Національної поліції, з урахуванням принципів верховенства права, відкритості, ефективності та дотримання стандартів прав людини.

Одним із провідних напрямів, визначених у Стратегії, було формування системи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності так, зокрема, й корупції в правоохоронних органах. Акцент зроблено на необхідності посилення внутрішньої безпеки, впровадження механізмів моніторингу доброчесності, підвищення рівня підготовки кадрів, створення системи професійного відбору на конкурсних засадах, а також формування корпоративної етики, що несумісна з толерантністю до порушень. Стратегія передбачала послідовну зміну управлінської культури та запровадження сучасних інструментів управління персоналом, які б унеможлилювали наявні у минулому схеми кругової поруки, непрозорого призначення на посади, позапроцесуального впливу. У рамках її реалізації акцент також робився на цифровізації процесів, підвищенні прозорості діяльності підрозділів поліції, зменшенні бюрократичного тиску та впровадженні процедур аудиту. Проте, попри задекларовані прогресивні цілі, реалізація Стратегії розвитку МВС України до 2020 року була лише частково успішною. Чимало положень залишилися на рівні стратегічного бачення без належного ресурсного та організаційного забезпечення. Значну частину заходів було реалізовано із

затримками або в неповному обсязі. Існували також труднощі з оцінюванням досягнення цілей, адже відсутні були чіткі та прозорі індикатори ефективності [177]. Крім того, воєнні виклики, що виникли в подальші роки, виявили нові слабкі місця у кадровій, управлінській та нормативній площинах, які не були усунені в межах цієї Стратегії. Зокрема, внутрішній контроль залишався недостатньо ефективним, а поліція – вразливою до корупційних впливів, особливо в умовах зростання навантаження на її працівників.

Таким чином, Стратегія розвитку органів системи МВС до 2020 року заклала важливі підвалини для вдосконалення роботи, однак не змогла повною мірою реалізувати потенціал інституційних змін, а в сфері загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності залишилися численні виклики, які потребують комплексного реагування.

У розрізі зазначеного запобігання важливим орієнтиром свого часу були й положення Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2014 р. № 176. Документ мав на меті забезпечення ефективного виконання положень Антикорупційної стратегії, формування в Україні системи запобігання та протидії корупції, у тому числі шляхом вдосконалення механізмів внутрішнього контролю в правоохоронних органах, включаючи Національну поліцію (створену згодом у 2015 р.), та забезпечення їх прозорості, відкритості й підзвітності [152].

У програмі було передбачено удосконалення правових механізмів запобігання конфлікту інтересів, посилення ролі громадського контролю за діяльністю правоохоронних структур, підвищення стандартів доброчесності державної служби, уніфікацію підходів до перевірки майнового стану службових осіб. Суттєвою увагою також охоплено інституційний розвиток уповноважених органів з питань протидії корупції, створення умов для ефективної роботи антикорупційної інфраструктури, зокрема підготовку до запуску таких органів, як НАБУ, НАЗК та Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Водночас,

попри комплексність програми, низка її положень залишилася на рівні декларативних зобов'язань, які не були повною мірою реалізовані через відсутність політичної волі, обмежене фінансування, нестабільність правозастосовної практики, а також незавершеність реформ. На практиці виконання завдань програми часто зводилося до формального звітування без фактичної зміни управлінських і організаційних моделей функціонування поліції, унаслідок чого частина корупційних ризиків залишалася без системного усунення. Крім того, відсутність достатнього моніторингу виконання завдань, чітких критеріїв оцінювання ефективності впроваджених заходів та загальна слабкість механізмів відповідальності за невиконання програми зумовили низьку результативність окремих її положень. Це, своєю чергою, позначилося і на якості профілактичної роботи у сфері службових правопорушень, які мали місце в поліції, зокрема на етапі трансформації старої міліцейської системи у нову поліцейську [152].

Таким чином, попри задекларовані наміри щодо зміцнення доброчесності у правоохоронній системі, програма 2015–2017 років лише частково досягла своїх цілей і виявила суттєві інституційні та правозастосовчі проблеми, що вимагали продовження реформ у рамках наступних антикорупційних стратегій, з урахуванням реального стану справ і факторів, які продовжують детермінувати службову злочинність.

Новий етап у розвитку національної антикримінальної політики був започаткований із прийняттям у 2020 році Стратегії боротьби з організованою злочинністю [176]. Цей документ визначив пріоритетні напрями удосконалення механізмів протидії організованим формам злочинної діяльності та окреслив засади реалізації державної політики у зазначеній сфері з урахуванням сучасних викликів.

Метою Стратегії проголошено формування дієвої державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю шляхом імплементації міжнародних стандартів. Її реалізація передбачає створення цілісної, ефективної системи, що включає низку взаємопов'язаних підсистем: нормативно-правову,

інституційну, наукову, інформаційно-аналітичну, фінансову та матеріально-технічну. Важливе місце у зазначеній системі відведено питанням міжвідомчої координації, зовнішнього контролю, а також міжнародного співробітництва [176].

Реалізація Стратегії боротьби з організованою злочинністю передбачала її впровадження у три послідовні етапи:

Перший етап – це проведення оцінки загроз тяжким злочинам та організованій злочинності (СОСТА Україна). Основним завданням на цьому етапі є об'єктивне, всебічне дослідження стану організованої злочинності в Україні. На основі отриманих даних розробляється національна оцінка загроз (СОСТА), яка має надати комплексну картину актуальних ризиків, пов'язаних з діяльністю організованих злочинних угруповань, ступінь їх впливу на державні та муніципальні структури, суспільство загалом, а також чинники, що сприяють їх подальшій активності. Окрім того, планується оцінка потенційних загроз у перспективі [43, с. 295–296; 176].

Другий етап передбачав формування обмеженого кола стратегічних цілей на основі висновків оцінки загроз (СОСТА) та розробку комплексних планів заходів. Відповідно до визначених пріоритетів, які формуються за участі національного координаційного органу (Національного координатора), створюються конкретизовані плани протидії (по одному або дві на кожен пріоритет). У таких планах деталізується відповідна загроза, пропонуються заходи реагування як на стратегічному, так і на оперативному рівнях, а також визначаються показники ефективності, які мають бути досягнуті на кожному етапі реалізації. Передбачається щорічне оновлення комплексних планів на підставі проміжних результатів та нових викликів, що можуть виникати у зв'язку зі зміною обстановки.

Третій етап присвячено безпосередньому виконанню розроблених комплексних планів заходів. У ході цього етапу реалізуються практичні дії, спрямовані на досягнення цілей, визначених Стратегією. Основними виконавцями виступають державні органи, уповноважені на боротьбу з

організованою злочинністю, при цьому, у разі потреби, до виконання можуть залучатися представники інститутів громадянського суспільства. Про хід виконання, завершення або причини відхилення від запланованих результатів інформується координаційний орган [43, с. 295–296; 176].

Водночас, загальносоціальні та інші заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівників поліції тісно пов'язані із реалізацією стратегічного бачення державної антикорупційної політики, що отримала своє законодавче закріплення у Законі України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» (Антикорупційна стратегія), ухваленому Верховною Радою України 20 жовтня 2022 року [149].

Вказана Стратегія передбачає комплексну реформу правозастосовної системи з акцентом на доброчесність, прозорість, відкритість та підзвітність. Заплановано запровадження дієвих механізмів внутрішнього контролю за діяльністю поліцейських, формування високих стандартів службової поведінки, оцінювання доброчесності персоналу та мінімізацію корупційних ризиків через цифрову трансформацію управлінських процедур. Значна увага приділена виявленню конфлікту інтересів, ефективному декларуванню, підвищенню спроможності внутрішніх підрозділів превенції, служб безпеки та дисциплінарних комісій. Особливий акцент зроблено на розширенні участі громадськості у моніторингу роботи, включаючи наглядові ради, експертні ради та механізми суспільної оцінки правоохоронної діяльності. Антикорупційна стратегія 2021–2025 років передбачає трансформацію підходів до профілактики службових зловживань через впровадження міжнародних стандартів, зокрема кращих практик ЄС і GRECO, орієнтуючись на попередження, а не лише на притягнення до відповідальності. Це означає, що профілактична політика держави переходить від реактивного до проактивного формату, у якому системна корекція умов, що сприяють злочинності, розглядається як ключовий інструмент зменшення кількості кримінальних правопорушень [149].

Таким чином, Антикорупційна стратегія є фундаментальною базою для формування ефективної моделі загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у поліції, оскільки її реалізація створює умови для зміни інституційного середовища, підвищення прозорості роботи поліції, довіри громадян та зниження рівня толерантності до корупції у суспільстві.

Поряд із цим, у межах загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються працівниками поліції у сфері службової діяльності, особливу увагу слід звернути на нещодавно оновлену нормативну базу антикорупційної політики держави. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220 було затверджено Державну антикорупційну програму на 2023–2025 роки, яка є складовою Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки. Програма передбачає комплекс системних заходів, спрямованих на усунення передумов корупції у всіх сферах публічного управління, включно з діяльністю правоохоронних органів [151].

Значна частина антикорупційних ініціатив безпосередньо стосується підвищення прозорості та підзвітності в діяльності органів Національної поліції України. Зокрема, вона передбачає вдосконалення механізмів внутрішнього контролю, цифровізацію процесів управління, забезпечення ефективного фінансового моніторингу, а також підвищення якості етичної та антикорупційної підготовки працівників поліції. У контексті загальносоціального запобігання, реалізація вказаних заходів сприяє формуванню антикорупційної культури, зміцненню довіри до правоохоронної системи, а відтак – зменшенню кількості правопорушень службового характеру.

Отже, Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки покликана виконувати важливу роль у формуванні правових, організаційних та ідеологічних основ загальносоціального запобігання злочинності серед працівників поліції, створюючи умови для системного усунення корупціогенних чинників у правоохоронному середовищі.

Таким чином, стає очевидно, що загальносоціальною основою запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності є подолання

кризових явищ в економіці, політиці, ідеології, соціальній сферах, а також в самій правоохоронній діяльності. У зв'язку з чим, подальший розвиток запобіжної діяльності, повинен бути тісно пов'язаний з розпочатими реформами у відповідних сферах, з міжнародними зобов'язаннями країни, а також з потребами суспільства. Своєю чергою вектор європейської та євроатлантичної інтеграції вимагає від України активного впровадження ефективних європейських підходів у сферу запобігання злочинності. Зазначене передбачає чітке визначення повноважень державних органів і їхніх посадових осіб, а також законодавче розмежування компетенцій між центральними та іншими органами виконавчої влади у здійсненні, зокрема, управлінських, правозастосовних, профілактичних, інформаційно-аналітичних, наглядових та інших заходів.

З урахуванням вищевикладеного, а також з метою імплементації кращих зарубіжних практик й впливу термінів виконання Стратегії розвитку органів системи МВС України (розраховувалась до 2020 року) та інших програм, актуальним вважається фундаментальна розробка відповідного принципово нового документу на найближчі 10 років і подальшу перспективу з розробленням додаткових цільових заходів щодо удосконалення діяльності не тільки МВС України, але і безпосередньо Національної поліції України. У зв'язку з чим, пропонується до впровадження концепція програми запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України, яка спрямована на усунення основних передумов таких кримінальних правопорушень ще до їх виникнення, узагальнює найкращі світові підходи до профілактики службової злочинності та адаптує їх до сучасних умов. У розробленому проєкті діяльність законодавчих та виконавчих гілок влади зосереджено на таких напрямках:

Удосконалення національного законодавства (правовий). Насамперед, необхідно запровадити кримінологічну експертизу проєктів нормативно-правових актів з метою виявлення в них положень, реалізація яких може сприяти поширенню злочинності, або знижувати ефективність заходів запобігання цьому деструктивному явищу, а також активізувати науково-методичне супроводження

службової діяльності правоохоронців з метою вивчення і узагальнення позитивного досвіду боротьби зі злочинністю, визначення форм і методів його впровадження у правоохоронну діяльність та освітній процес. Довідково: чинні редакції Положення про заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України та Положення про організацію науково-дослідної діяльності потребують суттєвого оновлення;

Покращення міжнародного, військово-політичного та соціально-економічного становища держави (організаційний):

- провадження раціональної кримінологічної політики;
- подолання соціальної нерівності;
- виявлення, усунення та нейтралізація соціальних протиріч;
- стабілізація та зниження рівня соціальної напруженості, зокрема, шляхом нейтралізації негативних кризових явищ і процесів в економічному житті, які детермінують дезорганізацію суспільства, підвищують загальний рівень агресивності й деструктивності;

Інституційне забезпечення (інституційний):

- провести комплексний аналіз стану, структури і тенденцій злочинності в Україні, факторів, що її детермінують, особливостей поширення в окремих регіонах, визначення економічного підґрунтя, за результатами підготувати прогноз розвитку криміногенних явищ і пропозиції щодо реагування та негативні тенденції (законодавче і відомче регулювання, штатно-кадрове забезпечення, вдосконалення практичної діяльності і посилення взаємодії сил правопорядку);
- визначити реальний рівень довіри населення до правоохоронних органів з виокремленням складових, які впливають на її імідж і гальмують партнерство в роботі (рівні: місцевий, регіональний і по країні; засоби вивчення: анкетування, моніторинг преси, аналіз звернень громадян, комунікація з населенням, громадськими і правозахисними інституціями, оцінки міжнародних експертів тощо);

- розробити критерії та запровадити систему оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів;

- з метою посилення партнерських відносин з населенням у межах моделі «Community policing» запровадити відкритий інтерактивний ресурс з автоматизованим обліком звернень громадян та гарантованої реакції правоохоронних підрозділів на такі звернення, аналізу повідомлень про правопорушення та інші події, ознайомлення з кримінальною статистикою відкритого характеру, відображення в режимі реального часу локації, характеру та суспільно важливої інформації щодо всіх зафіксованих правопорушень;

- відновити діяльність мобільних груп з моніторингу дотримання прав та свобод людини та громадянина в діяльності правоохоронних органів, до складу яких залучити представників закладів вищої освіти, правозахисних організацій, громадськості, міжнародних експертів;

- відновити тематичні випуски бюлетенів (в електронній формі) з обміну передовим досвідом, насамперед у сфері управління органами правопорядку, а також роботи служб і працівників правоохоронних структур, з публікацією результатів наукових досліджень, які пройшли апробацію та підтвердили свою ефективність;

- передбачити виділення капітальних вкладень з метою поліпшення умов для здійснення навчального процесу і побуту курсантів, слухачів та ад'юнктів навчальних закладів зі специфічними умовами навчання;

Ідеолого-профілактичні заходи (ідеологічний):

- формування у громадян рішучого ставлення до несправедливості, порушень прав і свобод інших осіб, а також до будь-яких виявів деструктивної поведінки;

- недопущення будь-яких виявів демонстративно зневажливого ставлення до загальноприйнятих норм і правил поведінки;

– популяризація в медіа прикладів успішної реалізації заходів запобігання злочинності, розкриття резонансних злочинів, винесення судових вироків лідерам та активним членам організованих угруповань;

Таким чином, у межах проведеного дослідження було обґрунтовано та представлено концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівників поліції. Детальний аналіз державних стратегій, антикорупційних програм, концепцій профілактики злочинності, а також реформаторських ініціатив у сфері діяльності правоохоронних органів дозволив виявити як позитивні тенденції у запобіганні злочинності серед поліцейських, так і низку суттєвих недоліків, що залишаються невирішеними. Запропоновані заходи не можуть розглядатися як епізодичні чи ізольовані ініціативи – вони мають стати елементами системного, постійного процесу, що реагує на динаміку соціальних, політичних, економічних та безпекових змін у державі. Зокрема, в умовах воєнного стану актуалізується потреба у підвищенні ефективності внутрішнього контролю, доброчесного кадрового забезпечення, забезпеченні належного матеріально-технічного ресурсу, впровадженні цифрових механізмів моніторингу та прозорості діяльності Національної поліції України. Водночас, загальносоціальне запобігання не повинно обмежуватися лише боротьбою з наслідками. Натомість, воно має бути спрямоване на усунення соціальних детермінант злочинної поведінки, формування у суспільстві нульової толерантності до корупції, зміцнення правової культури та довіри громадян до правоохоронної системи. Такий підхід вимагає від держави не лише оновлення нормативно-правової бази, а й реального виконання прийнятих програм, ефективної координації між органами влади, громадськістю та міжнародними партнерами. Тому стратегічні документи загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності повинні бути комплексними, динамічними та практично орієнтованими.

3.2. Спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції

Злочинність завдає істотної шкоди одній із ключових суспільних цінностей – безпеці особи, і боротьба з нею досі залишається складним і багатоаспектним завданням [198, с. 158]. У зв'язку з цим наукова думка традиційно розглядає проблему запобігання кримінальним правопорушенням у контексті діяльності численних суб'єктів, які беруть участь у реалізації превентивних функцій [85, с. 196]. Як зазначав А. П. Закалюк, до числа таких суб'єктів можна віднести не лише державні органи чи громадські інституції, а й окремих осіб – за умови, що вони виконують хоча б одну з функцій, пов'язаних з організацією, координацією або безпосереднім здійсненням заходів із запобігання злочинності [46, с. 346]. У цьому контексті слушною є також думка В. В. Голіни, який акцентує на необхідності опису системи запобігання як через призму суб'єктів, що її реалізують, так і з позицій змістовного наповнення загальносоціальних та спеціально-кримінологічних превентивних заходів [30, с. 23].

У попередньому підрозділі дисертаційного дослідження було всебічно досліджено наявні та запропоновані нові загальносоціальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, які вчиняються працівниками Національної поліції України. Зокрема, акцент було зроблено на нормативно-правових та стратегічних засадах запобігання злочинності, через вивчення основних положень антикорупційної політики держави, національних програм і стратегій, спрямованих на формування доброчесного середовища в правоохоронних органах. Зазначені документи, попри їх певну декларативність та часткову реалізованість є важливою складовою площини загальнодержавного превентивного впливу. Водночас актуальність дослідження потребує переходу до більш цільових і предметних аспектів, які передбачають реалізацію спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів у рамках внутрішньо-системного (відомчого) впливу, особливо в умовах воєнного стану.

У цьому контексті не останню роль відіграють ініціативи МВС України, Департаменту внутрішньої безпеки, Департаменту кадрового забезпечення, а також міжвідомча взаємодія з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності. Відтак у межах цього підрозділу ми зосередимо увагу на аналізі спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних механізмів запобігання злочинності серед поліцейських, зокрема шляхом дослідження відповідних законів, відомчих та міжвідомчих нормативно-правових актів (наказів, інструкцій, положень), що мають безпосередній зв'язок із означуваною проблематикою.

Так, одним із перших нормативно-правових актів, що безпосередньо пов'язаний із реалізацією спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності поліцейських, є Дисциплінарний статут Національної поліції України, затверджений Законом України від 15 березня 2018 року [39]. Зазначений документ визначає систему дисциплінарної відповідальності працівників поліції, порядок застосування стягнень та механізми забезпечення службової дисципліни.

У межах кримінологічного підходу до запобігання правопорушенням важливо відзначити, що дисциплінарні заходи, передбачені Статутом, виконують не лише каральну або регулятивну функцію, а й відіграють важливу профілактичну роль. Адже своєчасне виявлення ознак недобросовісної поведінки, перевищення повноважень, порушень етичного кодексу або службових інструкцій дозволяє запобігти переростанню таких проявів у кримінально карані діяння. Більш того, застосування дисциплінарних санкцій є важливим інструментом для формування в колективі атмосфери нетерпимості до порушень закону та службової недоброчесності. Дисциплінарний статут також визначає категорії дисциплінарних проступків, які можуть бути попередниками серйозніших правопорушень, що дозволяє своєчасно втручатися в поведінку поліцейського ще на докримінальному рівні. Це відповідає логіці спеціально-кримінологічного запобігання, спрямованого на нейтралізацію детермінант злочинної поведінки ще до моменту її криміналізації. Таким чином, зазначений

нормативно-правовий акт є однією з базових складових внутрішньовідомчої профілактики правопорушень серед поліцейських і потребує подальшого удосконалення та ефективного впровадження на практиці.

Крім цього, одним із важливих підзаконних актів, що безпосередньо пов'язаний із реалізацією заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, вчинюваних працівниками Національної поліції, є наказ МВС України від 10 серпня 2018 року № 707 «Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України» [159]. У ньому конкретизовано процедури дисциплінарного провадження, а також порядок оформлення проступку, механізм ініціювання дисциплінарного провадження, строки його розгляду, а також форми реагування на виявлені порушення. Цей нормативно-правовий акт є важливим елементом у структурі внутрішнього контролю, адже деталізує порядок застосування дисциплінарної відповідальності, що є превентивним інструментом для стримування поліцейських від учинення правопорушень. Завдяки запровадженню уніфікованих процедур документування, оцінки й розгляду проступків, наказ сприяє встановленню меж допустимої службової поведінки та підвищенню стандартів професійної етики. Важливим аспектом є те, що у межах цього акта реалізується положення про невідворотність відповідальності навіть за незначні порушення дисципліни, що формує в особового складу розуміння реальних наслідків службових проступків. Крім того, акт запроваджує механізми участі підрозділів внутрішньої безпеки та керівного складу у дисциплінарному провадженні, що дозволяє не лише реагувати на правопорушення, а й виявляти їхні першопричини. Таким чином, цей документ виконує роль одного з елементів спеціально-кримінологічної профілактики, сприяє дотриманню службової дисципліни, забезпеченню неухильного виконання вимог законодавства і підвищенню відповідальності працівників поліції за службову поведінку.

Наступним важливим нормативно-правовим актом, що прямо пов'язаний із реалізацією спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються працівниками Національної поліції, є Закон

України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року [144]. Відповідний Закон визначає правові засади організації та діяльності ДБР – центрального органу виконавчої влади, який здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень, зокрема тих, що вчиняються працівниками поліції. З огляду на функціональне призначення ДБР, цей орган є провідним суб'єктом спеціально-кримінологічної профілактики, адже саме він уповноважений здійснювати розслідування фактів зловживання владою, перевищення службових повноважень, отримання неправомірної вигоди та інших кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Запровадження цього інституційного механізму стало відповіддю на потребу забезпечення незалежного, неупередженого та ефективного розслідування правопорушень, учинених тими, хто покликаний забезпечувати законність. Важливим превентивним аспектом діяльності ДБР є наявність так званого «ефекту стримування», який полягає у створенні для працівників поліції усвідомлення неминучості викриття та притягнення до відповідальності у разі вчинення ними кримінального правопорушення. Це, у свою чергу, покликано сприяти формуванню законослухняної поведінки та зміцненню дисципліни в органах поліції.

Серед внутрішньовідомчих нормативно-правових актів, що безпосередньо стосуються реалізації спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, особливе значення має Наказ МВС України від 9 листопада 2018 року № 937 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських» [153], який регламентує організаційні засади та процедури проведення атестації співробітників Національної поліції України з метою оцінки рівня професійної підготовки, службової відповідності, морально-етичних якостей, а також здатності до виконання покладених на них завдань у сфері правоохоронної діяльності. Атестування виступає дієвим інструментом як кадрової, так і антикорупційної політики, оскільки дозволяє виявити осіб, які втратили авторитет у колективі, мають сумнівну репутацію або демонструють низький рівень доброчесності та

службової дисципліни. Водночас дана процедура передбачає обов'язковий розгляд наявної інформації про дисциплінарні проступки, порушення законності, конфлікти інтересів, що були допущені поліцейським, а отже дозволяє впливати на ризики потенційної криміналізації його поведінки. Особливого значення набуває зазначений Наказ в умовах воєнного стану, коли підвищуються вимоги до професійної компетентності, психологічної стійкості та моральної стійкості поліцейських. У цьому контексті проведення атестацій набуває не лише формального характеру, а має слугувати інструментом очищення особового складу, зміцнення дисципліни, доброчесності та підвищення ефективності діяльності поліції як суб'єкта протидії злочинності.

Отже, Інструкція про порядок проведення атестування поліцейських є невід'ємним елементом системи внутрішнього контролю та спеціально-кримінологічної профілактики.

Ще одним нормативно-правовим актом, який суттєво сприяє спеціально-кримінологічному запобіганню кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, вчинюваним працівниками Національної поліції, є Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 29 січня 2021 року № 26/21 «Про затвердження Порядку проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [155]. Порядок розроблено відповідно до ст. 51 Закону України «Про запобігання корупції» і має на меті встановлення механізму контролю за відповідністю стилю життя посадовців, зокрема працівників поліції, їхнім задекларованим доходам [147]. Моніторинг способу життя є превентивним антикорупційним інструментом, який дозволяє виявляти ознаки незаконного збагачення, конфлікту інтересів, недостовірного декларування чи інших корупційних проявів ще до їх переростання в кримінальні діяння.

Наступним важливим документом у сфері спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються працівниками Національної поліції, є Наказ МВС України від 28 лютого 2023 року № 136 «Про затвердження Антикорупційної програми Міністерства внутрішніх справ

України на 2023–2025 роки» [150], яким затверджено комплексну програму, спрямовану на мінімізацію корупційних ризиків у діяльності МВС та підпорядкованих структур, зокрема Національної поліції України, шляхом формування цілісної системи запобіжних і контрольних заходів. Важливо, що вона не обмежується загальними деклараціями, а передбачає конкретні механізми практичного впровадження принципів доброчесності, прозорості та підзвітності в службову діяльність. У межах цієї програми акцент зроблено на: виявленні та усуненні типових корупціогенних чинників; посиленні контролю за фінансовими і майновими активами суб'єктів декларування; проведенні антикорупційного навчання і комунікаційної роботи серед персоналу поліції; моніторингу конфліктів інтересів і притягненні до відповідальності за їх приховування; інституціоналізації внутрішнього контролю та уповноважених осіб з питань запобігання корупції у структурних підрозділах МВС України; налагодженні співпраці з громадськістю, зокрема в частині зовнішнього моніторингу та оцінки ефективності антикорупційної політики. Особливої уваги заслуговує той факт, що в умовах воєнного стану реалізація Антикорупційної програми має підвищене значення, оскільки на тлі розширення повноважень правоохоронців та обмеженого публічного контролю посилюються ризики зловживань. У цьому контексті програма покликана стати інструментом стабілізації внутрішньої безпеки органів МВС України та формування нульової толерантності до корупції.

Ще одним із внутрішньовідомчих актів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України, є наказ МВС України від 5 квітня 2021 року № 252 «Про затвердження Положення про контроль за станом технічного захисту інформації в органах і підрозділах Національної поліції України» [154]. Зазначений документ відіграє суттєву роль у зміцненні безпекових засад правоохоронної діяльності, оскільки забезпечує належний рівень захисту інформації, що циркулює в інформаційно-телекомунікаційних системах Національної поліції, та регламентує порядок здійснення контрольних

заходів за станом технічного захисту. У межах профілактики службових зловживань цей нормативно-правовий акт має особливе значення, адже сприяє запобіганню витоку службової інформації, доступу до якої можуть прагнути як корисливі працівники, так і сторонні особи. Збереження цілісності, конфіденційності та недоторканності даних у внутрішніх системах поліції знижує ризики приховування чи фальсифікації службової інформації, маніпулювання реєстрами, а також унеможливорює втручання в документообіг з метою уникнення відповідальності чи фіксації неправдивих даних. Забезпечення контролю за інформаційною безпекою унеможливорює також несанкціонований доступ до оперативних матеріалів, що нерідко використовуються у сфері зловживань. Таким чином, положення наказу спрямовані на створення додаткових гарантій доброчесності в системі управління, зміцнення дисципліни серед працівників поліції та підвищення прозорості процесів у межах службової діяльності, що, в комплексі з іншими спеціально-кримінологічними заходами, дозволяє формувати більш ефективну модель запобігання внутрішній корупції, зловживанням та іншим кримінальним проявам у лавах правоохоронців.

Окрім розглянутих вище, варто зауважити, що в системі нормативного регулювання існує ще значна кількість інших відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано спрямовані на забезпечення спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівників Національної поліції. Проте, з огляду на обмеженість обсягу дисертаційного дослідження, не всі вони можуть бути детально охарактеризовані в межах даної роботи. Водночас проведений аналіз дає підстави стверджувати, що наявна нормативна база, попри свою розгалуженість, є недостатньо цілісною, а її реалізація – непослідовною та фрагментарною. Брак комплексного підходу, прогалини у правозастосуванні, відсутність чіткого механізму координації між суб'єктами профілактичної діяльності та належного контролю за дотриманням положень таких актів знижують ефективність спеціально-кримінологічного запобігання і залишають низку ризиків на рівні практичного правозастосування.

Це зумовлює необхідність не лише подальшого оновлення і систематизації нормативної бази, а й її практичної переорієнтації на сучасні виклики в умовах воєнного стану та зростання латентної злочинності серед поліцейських.

На виконання поставленого завдання нами пропонується до впровадження проєкт комплексного плану спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України. Однак, у процесі розроблення та реалізації проєкту, особливої уваги потребує оцінка наявних проблем, що перешкоджають ефективній діяльності основних суб'єктів спеціального та індивідуального запобігання. Адже саме їхня координація, належне функціонування та ресурсна спроможність відіграють вирішальну роль у запобіжній системі.

Як вже було зазначено, ДБР має ключову роль у виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених працівниками поліції. Водночас, ДБР стикається з низкою об'єктивних і суб'єктивних труднощів. Зокрема: перевантаження детективів: високе навантаження унеможлиблює належне реагування на всі повідомлення про кримінальні правопорушення з боку поліцейських, особливо у справах середньої або меншої суспільної небезпеки; кадрові та організаційні проблеми; відсутність ефективної взаємодії з органами внутрішньої безпеки поліції, що створює затримки в отриманні оперативної інформації та унеможлиблює попередження кримінальних правопорушень на ранніх стадіях; низький рівень цифрової інтеграції, що ускладнює обмін доказовою базою та унеможлиблює комплексне використання аналітичних інструментів для виявлення закономірностей у поведінці злочинців.

Водночас, підрозділи внутрішньої безпеки Національної поліції України є одним із основних інструментів виявлення внутрішньої корупції та зловживань у лавах поліції. Однак: наявна проблема конфлікту інтересів, оскільки співробітники цих підрозділів є частиною загальної структури і нерідко перебувають у різного роду стосунках із перевірюваними посадовими особами, що нівелює ефект незалежного контролю; формалізм у реалізації контрольних

функцій: чимало перевірок мають плановий, а не ризик-орієнтований характер, через що латентні форми порушень залишаються непоміченими.

Поряд із цим, СБУ нерідко залучається до розслідувань, пов'язаних із організованою злочинністю, державною зрадою або втручанням у роботу правоохоронної системи. У цьому контексті спостерігається: недостатній обмін інформацією з СБУ, що призводить до дублювання або розриву в оперативній роботі; обмежене нормативне поле для системної участі СБУ в превентивній роботі проти службових правопорушень поліцейських, через що її участь має ситуативний або епізодичний характер; відсутність спільних методичних баз і рекомендацій щодо профілактики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

Натомість, органи прокуратури здійснюючи процесуальне керівництво досудовими розслідуваннями розпочатими за фактом вчинення кримінальних правопорушень, учинених поліцейськими теж є невід'ємною ланкою системи запобігання. Проте: спостерігається недостатній рівень ініціативності у відкритті кримінальних проваджень за статтями, пов'язаними із перевищенням влади, хабарництвом або службовою недбалістю з боку поліціантів; відсутня системна аналітична діяльність, спрямована на виявлення типових порушень у діяльності поліції та розроблення пропозицій щодо їх попередження. Водночас залишається нерозв'язаною й низка інших концептуальних питань, зокрема, що стосуються визначення чіткого статусу прокуратури як суб'єкта запобіжної діяльності, її функціонального місця у загальнодержавній системі суб'єктів запобігання злочинності, а також форм і методів реалізації повноважень у цій сфері. Особливої актуальності набуває проблема відсутності у чинному Законі України «Про прокуратуру» (2014 р.) [158] окремого положення, що б прямо визначало роль прокуратури у сфері запобігання кримінальним правопорушенням.

Враховуючи вищевикладене, слід наголосити на тому, що дієвість будь-якого плану спеціального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності працівників Національної поліції неможлива без виявлення і подолання наявних організаційних, правових, кадрових та інформаційно-

аналітичних проблем, які перешкоджають повноцінному функціонуванню суб'єктів запобігання. До того ж важливим напрямом у сфері спеціально-кримінологічної протидії злочинності є посилення дієвості механізмів реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, а також зменшення рівня латентності таких правопорушень. Як уже зазначалося раніше, кримінальні правопорушення, що вчиняються у сфері службової діяльності, особливо працівниками поліції, мають надзвичайно високий рівень прихованості – як об'єктивної, так і штучно створеної. Це свідчить про те, що значна кількість правопорушників фактично уникає уваги з боку слідчих і контролюючих органів, залишаючись безкарними. Така ситуація створює в суспільстві хибне уявлення про безкарність, породжує атмосферу всюдозволеності та сприяє повторному вчиненню правопорушень. З огляду на це, виникає потреба у впровадженні комплексу заходів, спрямованих на покращення виявлення, обліку та реагування на такі діяння. Зокрема, йдеться про активне інформування населення щодо необхідності повідомлення про будь-які відомі факти правопорушень; оперативне реагування на такі повідомлення; посилення дисциплінарної та кримінальної відповідальності правоохоронців за ігнорування чи приховування кримінальних правопорушень; удосконалення процесу розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень. Особливої уваги потребує створення єдиної методичної бази, яка забезпечувала б уніфікований підхід до фіксації, обробки та аналізу інформації про подібні кримінальні правопорушення. Ідеться про запровадження єдиної інформаційної системи для обліку осіб, які вчинили такі правопорушення, з можливістю поділу інформації за видами, чисельністю і статусом груп, характером зв'язків тощо. Адже відсутність об'єктивних статистичних даних про реальний стан справ у цій сфері значно ускладнює профілактичну діяльність. Потрібне також суттєве вдосконалення показників кримінологічного обліку, які б враховували особливості злочинної активності, часові рамки її зростання, сприятливі умови для реалізації злочинного умислу, а також ефективність реагування з боку правоохоронних інституцій. Лише за умов структурованої, достовірної та

глибоко аналітичної інформаційної бази можливе цілеспрямоване і ефективне планування спеціально-кримінологічних заходів.

Доцільно започаткувати підготовку і регулярне оприлюднення щорічних доповідей, у яких би висвітлювався поточний стан та динаміка службової злочинності, вчинюваної працівниками поліції. У таких звітах мають міститися узагальнені результати розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням відповідної категорії, а також оцінка ефективності заходів спеціально-кримінологічного впливу. Також необхідним є запровадження в оперативну діяльність систематичного аналізу характеру, масштабів та тенденцій поширення таких правопорушень, із забезпеченням формування комплексного уявлення про особу злочинця-поліцейського, його мотивацію, умови професійного функціонування та інші релевантні фактори. Зазначені напрями діяльності потребують узгодженої взаємодії з правоохоронними органами, яка має базуватись на чіткій координації дій, спрямованих на досягнення спільної мети – ефективного запобігання злочинності серед працівників поліції та забезпечення надійного захисту прав і свобод громадян.

На наш погляд, основними завданнями цього процесу виступають два стратегічних орієнтири. По-перше, необхідне комплексне дослідження основних напрямів та проблем у сфері правоохоронної та правозастосовної практики, пов'язаної із протидією злочинності в поліції. Це має включати аналіз структури та динаміки вказаних правопорушень, а також прогнозування їхніх тенденцій задля формування науково обґрунтованих пропозицій щодо оптимізації запобіжної діяльності та підтримки ефективного виконання завдань кримінального провадження. По-друге, необхідно забезпечити розроблення, погодження та реалізацію заходів, орієнтованих на попередження, виявлення, припинення та повноцінне розслідування кримінальних правопорушень, а також на усунення причин та умов, що сприяють їх виникненню. Такий підхід передбачає чітке функціональне розмежування відповідальності між суб'єктами, а також формування дієвих алгоритмів взаємодії на рівні як стратегічного планування, так і безпосереднього реагування.

Враховуючи вищезазначене, підвищення ефективності існуючих та впровадження нових спеціально-кримінологічних механізмів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються працівниками поліції, доцільно розпочинати з трансформації підходу від традиційної моделі «реагування на вже вчинений або підготовлюваний акт злочинної поведінки» до проактивної стратегії, орієнтованої на «усунення причин і умов, що створюють можливість для його вчинення». Тобто це передбачає запровадження системи управління ризиками в сфері безпеки та налагодження ефективної інформаційно-аналітичної роботи, що включає безперервний моніторинг змін у злочинності, виявлення потенційних загроз і оцінку стану правопорядку в окремих регіонах, з урахуванням займаної посади та типових обставин учинення кримінальних правопорушень і рівня діяльності правоохоронних інституцій.

Серед інших першочергових кроків у сфері спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання правопорушенням, учиненим поліцейськими, пропонується:

- на нормативному рівні закріпити систему суб'єктів, відповідальних за здійснення спеціально-кримінологічного запобігання;
- визначити чіткі межі повноважень цих суб'єктів, а також конкретизувати їх функціональне призначення;
- встановити персональну відповідальність за реалізацію програмних заходів у цій сфері;
- постійно підвищувати рівень обізнаності поліцейських, зокрема через організацію навчальних заходів за участю провідних українських і зарубіжних експертів;
- забезпечити належне ресурсне (фінансове, технічне, інформаційне) підґрунтя для реалізації кримінологічної політики;
- розробити уніфіковані методичні рекомендації, алгоритми професійних дій та спеціалізовані методики щодо розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень;

– удосконалити інфраструктуру безпеки, зокрема засоби відеофіксації, механізми оперативного реагування, автоматизовані системи підтримки діяльності правоохоронців.

– зважаючи на досвід Німеччини і Чехії, запровадити інститут детективів у підрозділах внутрішньої безпеки обласного і центрального рівнів, що надало б можливість усунути подвійне підпорядкування та внутрішньовідомчі бар'єри між слідчими й оперативниками, працювати як самостійно, так і в складі групи, забезпечити виявлення та швидке розслідування найскладніших і резонансних кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів;

– забезпечити розробку та виготовлення нових видів спецзасобів, озброєння, спеціальної оперативно-технічної та криміналістичної техніки;

– посилити вимоги щодо добору, комплектування та підготовки співробітників оперативних підрозділів та слідчих правоохоронних органів;

– запровадити (розширити) нові спеціалізації підготовки працівників правоохоронних органів (кібербезпека, кримінальний аналіз, оперативно-технічне документування) на основі набуття поглиблених навичок цифрової грамотності (принаймні за напрямками: забезпечення службової діяльності, у т.ч. електронного документообігу; робота з інформацією обмеженого доступу в цифровому форматі);

– спрямувати навчання правоохоронців на розгляд реальних ситуацій контактування з громадянами (інформації з новин, ютуб і телеграм-каналів, відео з бодікамер поліцейських); аналіз судових рішень стосовно правоохоронців за фактами перевищення ними влади (службових повноважень), незаконного застосування заходів впливу; правил особистої безпеки правоохоронця (стресові ситуації, захист від нападу (в тому числі тварин) та інших небезпек; засад професійного спілкування з представниками медіа, блогерами, громадянами у нестандартних ситуаціях; специфіки реалізації принципу «політичної нейтральності» («політичної незаангажованості»);

– з урахуванням сучасної міжнародної практики, яка надає пріоритет профілактиці та запобіганню кримінальним правопорушенням, підготувати

проекти нових методик запобігання кримінальним правопорушенням (на рівнях району, міста, області, країни) з обов'язковим передбаченням координації та взаємодії підрозділів правоохоронних структур, органів місцевої влади та інституцій громадянського суспільства;

– передбачити формат посилення боротьби зі службовою злочинністю на основі схваленої в країнах ЄС методики SOCTA (Serious and Organised Crime Threat Assessment) з оцінки ризиків, використання якої надасть змогу визначити поточні загрози, пов'язані з організованою злочинністю, її вплив на органи державної влади, місцевого самоврядування, суспільство в цілому, а також чинники, що спричиняють подальшу діяльність організованих груп. Довідково: запровадження проекту SOCTA має важливе значення для виконання Угоди між Україною та Європолом про оперативне та стратегічне співробітництво, ратифікованої Верховною Радою України; така ініціатива є також важливим кроком до реалізації положень ст. 3 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС щодо зміцнення співробітництва в боротьбі з різними формами організованої злочинності;

– активніше запроваджувати систему Custody Records та посад Custody officer (інспектор з дотримання прав людини) в правоохоронних органах України. Довідково: Custody Records – система запобігання порушенню прав людини в ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ) та відділах поліції шляхом електронної фіксації дій, що відбуваються із затриманими особами. В Україні ця британська модель впроваджується Національною поліцією за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», Української фундації правової допомоги та Експертного Центру з Прав Людини. Крім того, має бути запроваджена електронна система контролю в Національній поліції за переміщенням з одного пункту в інший затриманих та засуджених (з ІТТ до СІЗО, з відділень/управлінь поліції до ІТТ);

Серед стримуючих факторів покращення діяльності поліції – висока плінність кадрів, що переважно є наслідком:

– організаційних упущень в роботі рекрутингових центрів (незнання реальних потреб в кадрах; спрощена перевірка, пасивна взаємодія в цьому з органом, в якому має проходити службу кандидат);

– прорахунків в діяльності центрів первинної професійної підготовки поліцейських (відсутність чіткого прогнозованого набору через рекрутингові центри, недотримання графіків і кількісних показників перемінного складу);

– недостатньої уваги закріпленню працівників на службі (персональна робота з випускниками закладів вищої освіти і центрів первинної підготовки в цьому напрямі майже не практикується або є формальною, наставництво не розвивається, допомога в налагодженні побуту, створенні умов до саморозвитку і культурного дозвілля недооцінюються, компенсатори високих навантажень відсутні тощо); в ряді країн працівники на першому році служби самостійно не патрулюють, розслідування проводять під керівництвом досвідчених поліцейських, мають статус «слідчих-стажистів» (приклад – Грузія);

– послаблення на місцях роботи з кадровим резервом, недостатня підтримка кар'єрного зростання і бачення поліцейським перспектив по службі;

– наявності елементів формалізму і надмірного адміністрування по відношенню до випускників з перших днів призначення на посади, що стосується як закладів вищої освіти, так і центрів первинної професійної підготовки, зворотній зв'язок із такими закладами не налагоджений;

– форсування заміщення вакантних посад непідготовленими фахівцями, внаслідок чого допускається якісний некомплект (входження в посаду на зразок курсу молодого бійця не практикується).

Узагальнюючи проведені дослідження спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються працівниками поліції, доходимо висновку, що ця система заходів є необхідною складовою кримінологічної політики, особливо в умовах воєнного стану, коли зростають виклики для безпеки держави, рівень довіри до правоохоронних органів стає особливо критичним, а ризики зловживання службовим становищем – максимально високими.

Спеціально-кримінологічне запобігання у цьому контексті має орієнтуватися на виявлення та нейтралізацію конкретних чинників, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень поліцейськими, у тому числі таких, як організаційні недоліки, прогалини в правовому регулюванні, морально-психологічна деградація, толерантність до корупції тощо. Основною метою цих заходів є не лише фіксація порушень, а їх попередження шляхом формування умов, за яких імовірність вчинення кримінального правопорушення стає мінімальною. У розрізі цього значущим є інституційне зміцнення органів та підрозділів внутрішньої безпеки поліції та ДБР.

Індивідуально-профілактичне запобігання, у свою чергу, зосереджене на роботі з конкретними особами, які мають схильність до порушень службової дисципліни або вже виявили відповідні девіантні тенденції. Його ефективність значною мірою залежить від професійної підготовки керівного складу, здатності своєчасно виявляти проблемні кадри, а також застосовувати заходи персонального впливу: консультування, профілактична бесіда, дисциплінарні практики. Успішність таких заходів неможлива без реального, а не формального функціонування механізмів зворотного зв'язку з громадськістю, забезпечення прав людини всередині самої правоохоронної системи, а також належної фахової підготовки осіб, відповідальних за профілактичну роботу.

Таким чином, спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання мають бути частинами єдиної стратегії формування безпечного та правового середовища в системі Національної поліції України. Їх дієвість залежить від законодавчої визначеності повноважень суб'єктів, системної міжвідомчої взаємодії, наявності ефективних алгоритмів реагування на правопорушення, а також здатності держави забезпечити високий рівень інституційної доброчесності. Подолання латентності, зміцнення механізмів внутрішнього контролю, реальна персональна відповідальність і переосмислення цінностей правоохоронної служби – ось ті вектори, які повинні лягти в основу нової моделі запобігання службовій злочинності серед поліцейських.

Висновки до розділу 3

1. Розроблено концепцію авторської програми запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України, яка передбачає налагодження активної взаємодії між усіма суб'єктами забезпечення безпеки (державними та правоохоронними органами, громадянськими організаціями та окремими громадянами). У межах реалізації запропонованих заходів досягається консолідація зусиль органів влади і населення, формуються партнерські відносини між поліцією та громадою на принципах відкритості й довіри. Такий підхід відповідає сучасним концепціям забезпечення правопорядку, адже науково доведено, що ефективність діяльності правоохоронних органів залежить від злагодженої співпраці.

2. Впровадження розробленої Програми гарантує функціонування дієвого механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності учинених поліцейськими як на законодавчому, так і на виконавчому рівнях. На державному (нормативному) передбачається вдосконалення правової бази профілактики – внесення змін до законодавства з метою усунення причин і умов, що сприяють вчиненню цим кримінальним правопорушенням. Одночасно на виконавчому рівні забезпечується реалізація комплексу практичних заходів: МВС України, органи та підрозділи внутрішньої безпеки Національної поліції, ДБР, активізують діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням та широко залучають громадськість до цього процесу. Таким чином, створюється єдиний превентивний механізм, який об'єднує нормативно-правові інструменти і практичні дії, що взаємно підсилюють одне одного. Належне фінансове, матеріально-технічне та кадрове забезпечення програмних заходів, а також встановлення системи моніторингу їх виконання, додатково підвищують результативність програми.

3. Представлено проєкт комплексного плану спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції

України. Цей план передбачає впровадження системних заходів різнорівневої профілактики, зокрема: інституційні заходи (розподіл повноважень та обов'язків між органами, які запобігають кримінальним правоопрушенням, а також посилення відомчого контролю за дотриманням законності); організаційні (впровадження сучасних практик, спрямованих на мінімізацію ризиків злочинної поведінки серед особового складу, у тому числі й наголошено на необхідності створення єдиної уніфікованої системи збору, узагальнення та візуалізації статистичної інформації про результати діяльності органів, що виявляють і розслідують кримінальні правопорушення учинені поліцейськими (підвищить прозорість та ефективність моніторингу правопорушень). Також передбачено розширення практики використання поліграфологічних досліджень щодо діючих співробітників і кандидатів на службу в поліції – зокрема, для перевірки працівників під час службових розслідувань та при відборі на відповідальні посади. До організаційних заходів також віднесено: удосконалення процедури добору кадрів шляхом застосування психодіагностичних методик, що унеможливають прийом на службу осіб із проявами недоброчесності; профілактичну ротацію керівного складу (періодичне планове переміщення/переведення посадовців) для запобігання формуванню корупційних зв'язків; розроблення і впровадження обов'язкових програм підвищення кваліфікації з питань запобігання та виявлення службових правопорушень (тренінги з антикорупційної етики, прав людини тощо); забезпечення невідворотності відповідальності – налагодження належної роботи підрозділів внутрішньої безпеки та своєчасне реагування на кожен факт протиправної поведінки. Окремо акцентовано на важливості прозорості та взаємодії з суспільством: запровадження постійного інформування особового складу про виявлені випадки кримінальних правопорушень у лавах поліції, публічне висвітлення результатів боротьби з такими правопорушеннями (виступи керівників, прес-релізи), функціонування анонімних «ліній довіри» для громадян з метою повідомлення про незаконні дії поліцейських, та належного реагування на всі подібні повідомлення.

4. Запропонований проєкт комплексного плану органічно поєднує загальні заходи з адресною профілактичною роботою щодо конкретних співробітників поліції, схильних до правопорушень. Основні напрямки цієї роботи включають виявлення «ризикованих» категорій працівників (осіб з негативними характеристиками чи схильностями); своєчасне усунення зі служби осіб, непридатних до виконання службових обов'язків (або переведення на інші менш відповідальні посади); формування та підтримання кадрового резерву з числа добросовісних співробітників для заміщення керівних посад; індивідуальне консультування і виховна робота з поліцейськими, які потрапили в групу ризику, з метою ранньої корекції поведінки. Особливу увагу було приділено засобам фінансового та індивідуального контролю: регулярному моніторингу способу життя і матеріального стану працівників (для виявлення технічних помилок чи невідповідностей, що можуть свідчити про приховані доходи чи іншого роду правопорушення) та цільовому застосуванню поліграфа при індивідуальних перевірках, зокрема, службових розслідувань. Своєю чергою, застосування сучасних психологічних та технічних методів діагностики дозволить своєчасно діагностувати і нейтралізувати формування злочинних намірів у конкретних осіб. Таким чином, індивідуально-профілактична складова плану спрямована на упередження персональної злочинної поведінки через роботу з кожним потенційно проблемним працівником.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено та розв'язано комплексну науково-прикладну задачу щодо формування кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України, з урахуванням умов збройного конфлікту та воєнного стану, розширення повноважень поліцейських й збільшенням корупційних ризиків. За підсумками проведеного дослідження найсуттєвішими висновками є такі:

1. Національна поліція України як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, водночас є об'єктом підвищеної уваги з боку громадськості й дослідників у контексті кримінологічної проблематики. Особливе занепокоєння викликають кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, які вчиняються безпосередньо працівниками поліції. Аналіз сучасного стану наукової розробки цієї проблеми дозволив констатувати, що наразі рівень її вивчення не відповідає актуальним потребам правоохоронної практики, особливо з огляду на реформи, проведені у силах безпеки та оборони України, утворення Національної поліції та суттєві зміни кримінально-процесуального законодавства. Більшість наявних наукових розробок зосереджена на програмах профілактики та запобігання кримінальним правопорушенням, що були актуальними ще за часів функціонування органів та підрозділів внутрішніх справ (міліції). У зв'язку з цим, багато теоретичних та методологічних надбань втратили свою прикладну актуальність через зміну структури органів, системи управління, розширення повноважень поліцейських та специфіки функціонування. В умовах введення в Україні воєнного стану, перед поліцією постали нові, нетипові для правоохоронних органів завдання, що суттєво ускладнили правозастосовну практику та призвели до зростання професійних і психологічних навантажень. Розширення повноважень, посилення дискретності у прийнятті рішень, а також зниження окремих процедурних

гарантій створили новий спектр службової злочинності, що наразі майже не знайшов належного відображення у вітчизняній кримінологічній літературі. У зв'язку з чим, стан наукових досліджень проблем запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються працівниками поліції в Україні було оцінено як незадовільний, та який потребує суттєвого оновлення, розроблення нових, універсальних механізмів превенції та запобіжних заходів, які б враховували специфіку функціонування центрального органу виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, як у мирний час, так і в умовах особливого правового режиму.

2. На сучасному етапі розвитку суспільства та держави, особливо в умовах посилення євроінтеграційних та євроатлантичних процесів, постала нагальна необхідність підвищення ефективності та прозорості діяльності правоохоронних органів, насамперед одного із найчисленніших – Національної поліції України. Водночас, успішність цих перетворень багато в чому залежить від вирішення кримінологічної проблеми службової злочинності серед поліцейських, яка стала суттєвою перешкодою для формування правоохоронної системи європейського типу. Як свідчать результати проведеного аналізу, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції, є складними, багатоепізодними і мають підвищений рівень суспільної небезпеки, оскільки безпосередньо посягають на нормальне функціонування як органів поліції, так і державних інститутів загалом. Такі протиправні діяння, передбачені розділом XVII Особливої частини КК України, мають своїм суб'єктом конкретних осіб – працівників поліції, які володіють спеціальним статусом і виконують владні функції. Їхні кримінальні дії, зазвичай, безпосередньо пов'язані із службовим становищем і можуть реалізовуватися у вигляді зловживання, перевищення повноважень, службової недбалості та підробки, у тому числі й поєднуватись із іншими правопорушеннями, або мати суто корупційний характер (отримання неправомірної вигоди, зловживання впливом тощо). Складність цього феномену полягає у високій латентності цих правопорушень, спричиненій свідомими діями

як самих поліцейських, так і керівників окремих органів та підрозділів поліції, а також небажання потерпілих звертатися до інших контролюючих органів через низку суб'єктивних та об'єктивних причин.

3. Встановлено, що забезпечення законності в діяльності правоохоронних органів – це системна проблема, з якою стикаються не лише країни з перехідною економікою, а й стабільні демократичні держави. Досвід провідних країн світу щодо запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема корупційним, що вчиняються поліцейськими, є надзвичайно важливим для України. На особливу увагу заслуговують стандарти Ради Європи (GRECO), Європейського Союзу (Framework Decision щодо боротьби з корупцією у державному секторі), а також міжнародні документи ООН (Конвенція ООН проти корупції) та OECD (Рекомендації щодо доброчесності в державному управлінні). У проаналізованих нами країнах впроваджені незалежний зовнішній нагляд за діяльністю поліції (наприклад, Independent Office for Police Conduct у Великій Британії, Bureau for Internal Affairs у США), функціонують спеціалізовані антикорупційні підрозділи (наприклад, BVR в Нідерландах чи IGPN у Франції), існують кодекси етики поліцейських, розгорнуті системи whistleblowing та механізми невідвортної відповідальності за зловживання службовим становищем. Зазначені підходи ґрунтуються на комплексному підході до профілактики – поєднанні правових, організаційних, освітніх, етичних і соціально-психологічних заходів. Адаптація визначених методів та засобів до вітчизняних реалій, з урахуванням дії воєнного стану та розширених повноважень поліцейських, дозволить мінімізувати рівень кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, що відповідатиме європейським вимогам до поліцейської служби в демократичній державі.

4. Аналіз динаміки кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, свідчить про хвилеподібність їх кількісних показників, що є індикатором впливу зовнішніх військових, політичних, економічних, правових, суспільних та інших факторів на криміногенну ситуацію. Після трирічного зниження з 16 856 випадків у 2013–2016 роках (–10,6%) послідувало значне зростання до 20 069 фактів у 2019 році

(+35,4% порівняно з 2016 роком). У 2020–2021 роках відбулося коригування вниз на 5,3% та 3,5% відповідно (до 18 330), але 2022-й приніс різке падіння реєстрації на 37,8% – до 11 617 випадків. У структурі загальної зареєстрованої злочинності частка службових посягань зросла з 2,9% (2013) до 5,7% (2021), а в 2022-му повернулася до 3,2%. Паралельно з цим, кримінальні правопорушення проти правосуддя (загальне підґрунтя порушень у роботі поліції) у 2014–2019 роках коливалися у межах 8 589–10 310 випадків, демонструючи як підйоми (+20% у 2018–2019 рр.), так і спади (–19,3% у 2019–2020 рр.; –49,5% у 2021–2022 рр.), із питомою вагою близько 2% від загальної кількості злочинів. При цьому частка кримінальних проступків за цими статтями зросла до 40,6% у 2022-му, що свідчить про збільшення менше тяжких форм злочинних діянь. Найбільш різко зменшилися випадки незаконних дій з арештованим майном (ст. 388 КК України) з 873 (2016) до 183 у 2024 році (–45,2%) та втручань у діяльність судових органів (ст. 376 КК України) з 202 у 2018 до 64 випадків у 2024-му (–47,5%). Загалом, у 2022–2024 роках спостерігалось багатовекторне зниження рівня всіх категорій кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Зменшення основних темпів розкриття та реєстрації кримінальних правопорушень об'єктивно скоротило кількість задокументованих фактів, проте, не стільки через фактичне зменшення кримінальних правопорушень, скільки через умови воєнного стану. Означуване підтвердилось зростанням розриву між оцінками науковців, фахівцями з виявлення, припинення та розслідування таких кримінальних правопорушень, представниками громадськості і офіційними даними, що свідчить про високий рівень латентності.

5. Службова злочинність серед працівників поліції породжується низкою взаємопов'язаних детермінант, кожна з яких посилює дію інших і створює системну вразливість для правоохоронного органу. Реформа поліції змінила підхід до превенції, але обмежилася переважно патрульними підрозділами. Її центральна ланка (слідчі та оперативно-технічні працівники), залишилася поза системними змінами, що дає підстави стверджувати про наявність впливу на прийняття процесуальних рішень та втрати іміджу професії (до сих пір поряд із

здійсненню розслідування ними здійснюється і охорона громадського порядку в метрополітенах, а також під час проведення масових та інших заходів). Поряд із цим, умови воєнного стану принесли збільшення завантаженості поліцейських з усіх органів та підрозділів нетиповими як для правоохоронців завданнями, підсилюючи психологічний і емоційний тиск. До того ж соціально-економічні фактори, у тому числі й недостатнє матеріально-технічне забезпечення (в поліції продовжує утримуватись найнижчий рівень заробітних плат порівняно з усіма правоохоронними органами) змушують до пошуків «альтернативних» способів покриття матеріальних потреб. Крім цього, недостатній внутрішній контроль, дефіцит кадрів (значна кількість поліцейських-професіоналів звільнилась, або перейшла працювати в інші правоохоронні органи, зокрема, НАБУ, ДБР, БЕБ), неналежна перевірка нових кандидатів на службу, низький рівень їх початкової підготовки та відсутність наставників формують додаткові ризики службової злочинності.

6. Надано кримінологічну оцінку та представлено типову характеристику поліцейського, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. Абсолютна більшість таких осіб громадяни України, що пояснюється законодавчими вимогами щодо комплектування органів Національної поліції. Переважну частину серед викритих злочинців становлять особи чоловічої статі (91%), що обумовлено специфікою діяльності і суттєвим їх переважанням в штатному розписі. За віковим критерієм домінують працівники віком від 21 до 42 років (73%), а найменша частка злочинців спостерігається у старших вікових групах (від 55 до 65 років) – лише 2–3% (пояснюється з одного боку соціальною і професійною активністю у молодому віці, а з іншого законодавчо встановленим граничним віком перебування на службі в поліції). Типовий злочинець із цієї категорії має вищу освіту (76%), перебуває у шлюбі (72%), виховує одну дитину (81%) та має трудовий стаж роботи понад 5 років (35%). Схильний до групового вчинення кримінальних правопорушень у складі двох і більше осіб. Для нього характерне свідоме планування злочинної діяльності з усвідомленням наслідків як під службовим впливом оточення (29% випадків), так і самотійно (16%). Не

обмежується лише одним епізодом злочинної діяльності. Типовими рисами є егоцентризм, прагматизм, цинізм, байдужість до загальнонаціональних інтересів та орієнтація на особисте збагачення; водночас завищена самооцінка та уявлення про власну «винятковість» і самодостатність супроводжуються прагненням продемонструвати сміливість, рішучість і організаторські здібності.

7. Розроблено концепцію авторської програми запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України, яка спрямована на усунення основних передумов таких кримінальних правопорушень ще до їх виникнення, узагальнює найкращі світові підходи до профілактики службової злочинності та адаптує їх до національних умов. Відповідний документ заповнює існуючу прогалину в системі запобігання кримінальним правопорушенням, а ефективність забезпечується врахуванням комплексу військових, політичних, економічних, соціальних, психологічних, матеріально-технічних, освітніх та інших чинників, що детермінують службову злочинність. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє нейтралізувати не лише індивідуальні фактори (наприклад, морально-психологічні установки або рівень професійної підготовки поліцейського), але й загальносоціальні передумови кримінальних правопорушень – від недоліків правового регулювання та політичної нестабільності до економічних диспропорцій і проблем матеріально-технічного забезпечення найчисленнішого правоохоронного органу. Врахування усієї сукупності чинників обумовлює високу результативність Програми, оскільки дозволяє впливати як на причини, так і на умови вчинення поліцейськими кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності.

8. Запропоновано авторський проєкт плану спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України. Представлений план інтегрує багаторівневу профілактику, охоплюючи як інституційний, так і організаційний рівні. До ключових інституційних заходів віднесено чіткий розподіл повноважень між суб'єктами запобігання та

підвищення ефективності відомчого контролю. На організаційному рівні акцент зроблено на впровадженні сучасних методів управління ризиками: створення єдиної уніфікованої системи збору та аналізу статистичної інформації, розширення практики застосування поліграфологічних досліджень, впровадження психодіагностичних методик при доборі кадрів, а також профілактичну ротачію керівників, антикорупційні тренінги й посилення роботи підрозділів внутрішньої безпеки. Окрему увагу приділено підвищенню прозорості та комунікації з суспільством через систематичне інформування громадськості, відкритість результатів боротьби з корупцією та функціонування анонімних каналів повідомлення про кримінальні правопорушення (або про такі, що готуються). Індивідуально-профілактична складова проєкту передбачає цілеспрямовану роботу з поліцейськими в групі потенційного ризику: своєчасне виявлення і відсторонення осіб з негативними характеристиками, формування кадрового резерву із добросовісних співробітників, психологічне консультування та рання корекція поведінки, а також постійний моніторинг доходів та витрат та правильності заповнення декларацій. З числа новітніх та ефективних засобів запобігання виокремлено електронні системи контролю службових рішень, автоматизований облік переміщень і контактів поліцейських у службових цілях, а також інтеграція штучного інтелекту у діяльність поліції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 342 с.
2. Антощук А.О., Яковчук С.В., Лисик Р.Л. Службова злочинність як об'єкт кримінально-правових наук. *Європейський часопис*. №8. 2025. С. 140–145.
3. Антощук А. О., Мировська А. В. Саковський А. А. Використання міжнародної правової допомоги під час досудового розслідування корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності. *Cuestiones Políticas*. 2021. № 39 (69). С. 182-197.
4. Ануфрієв М. І. Основні напрямки кадрового забезпечення органів внутрішніх справ України: організаційно правовий аспект: монографія. Харків: НУВС, 2001. 238 с.
5. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.
6. Бандурка О. М., Соколов В. О. Теорія та методи роботи з персоналом в органах внутрішніх справ: підручник. Харків, 2000. 480 с.
7. Барановська Н. П., Верстюк В. Ф., Віднянський С. В. Україна: утвердження незалежної держави / під ред. В. М. Литвина. Київ : Альтернативи, 2011. 703 с.
8. Бардачов В. В. Детермінанти, що сприяють вчиненню злочинів працівниками патрульної поліції Національної поліції України. *Право.UA*. 2019. № 3. С. 123–129.
9. Бардачов В. В. Запобігання злочинам, що вчиняються працівниками патрульної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 225 с.
10. Бардачов В. В. Запобігання злочинам, що вчиняються працівниками патрульної поліції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 20 с.
11. Бардачов В. В. Зарубіжний досвід запобігання злочинам, що вчиняють

працівники поліції. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4. С. 168–175.

12. Богаченко С. І. Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 195 с.

13. Богаченко С. І. Кримінально-правова протидія корупційним правопорушенням у сфері центральних органів виконавчої влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 21 с.

14. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції: монографія. Суми, 2021. 472 с.

15. Борисов В., Пащенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 180–190.

16. Буданова М. Воєнний стан і можливі трансформації особистості поліцейського. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 79–85/

17. Василевич В. В. Поняття кримінологічної політики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2013. Спецвипуск. Т. 2. С. 120–125.

18. Василевич В. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічної політики України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 40 с.

19. Вбивство дівчини у Харкові – двох поліцейських судитимуть за приховування злочину. *ДБР*. URL: https://dbr.gov.ua/news/vbivstvo_divchini_u_harkovi__dvoh_policeyskih_suditimut_za_prihovuvannya_zlochynu

20. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 218 с.

21. Відправили підлеглого охороняти бізнесмена: в Одесі судитимуть трьох експоліцейських. *Суспільне*. URL: <https://suspilne.media/odesa/930739-vidpravili-pidleglogo-ohoronati-biznesmena-v-odesi-suditimut-troh-ekspolicejskih/>

22. Вовченко Р. А. Детермінація професійної діяльності поліцейського в умовах воєнного часу. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та*

шляхи їх вирішення : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 27–30.

23. Вовченко Р. А. Іноземний досвід запобігання корупційним злочинам, що вчиняються поліцейськими. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 6. С. 723–728. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.120>

24. Вовченко Р. А. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип 85 (5). Ч. 3. С. 241–247. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.38>

25. Вовченко Р. А. Кримінологічні заходи запобігання корупційним кримінальним правопорушенням серед працівників поліції. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 104–107.

26. Вовченко Р. А. Кримінологічна оцінка та характеристика працівників поліції, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2025. № 90. Ч. 4. С. 11–18.

27. Вовченко Р. А. Перспективи кримінологічної діяльності у запобіганні кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2025 р.). Х. : Юрайт, 2025. С. 256–262.

28. Тичина Д. М., Вовченко Р. А. Причини та умови, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 9. С. 131–139. DOI [10.36919/3041-1149\(Print\).9.2025.131-139](https://doi.org/10.36919/3041-1149(Print).9.2025.131-139).

29. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки : навч.-метод. посібник до спецкурсу соц.-пед. циклу «Профілактика девіантної поведінки підлітків». Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 224 с.

30. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

31. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 440 с.

32. Гончаренко Г. А. До питання судового контролю за дотриманням прав і свобод людини: європейський досвід. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (Харків, 26 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 39–43.

33. Градецький А. В. Особливості карально-виховного впливу на засуджених, колишніх суддів та співробітників правоохоронних органів, які відбувають покарання у виді позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 228 с.

34. ДБР повідомило про підозру двом оперативникам поліції через побиття чоловіка під час затримання. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-povidomilo-pro-pidozru-dvom-operativnikom-policii-cherez-pobittya-cholovika-pid-chas-zatrimannya>

35. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. Л. Федоренка. Київ : Вид-во Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.

36. Джафарова О. В. Деякі аспекти запобігання корупції під час проходження служби в органах Національної поліції. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України* : Міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 11 квітня 2019 р.), м. Харків, 2019. С. 100–101.

37. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Стислий словник кримінологічних термінів: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.

38. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.*

2014. № 2 (91). С. 15–21.

39. Дисциплінарний статут Національної поліції України, затверджений Законом України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19/print>

40. Дмитрієв Ю. В. Причини виникнення корупційних ризиків у системі державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 4. С. 92–95.

41. Дубас В. М. Кримінально-правові засоби в системі правових засобів протидії корупційним кримінальним правопорушенням. *Débats scientifiques et orientations prospectives du développement scientifique: collection de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la III conférence scientifique et pratique internationale*, Paris, 8 juillet 2022. Paris-Vinnytsia: La Fedeltà & Plateforme scientifique européenne, 2022. С. 72–73.

42. Дубас В. М. Кримінально-правові засоби протидії корупційним кримінальним правопорушенням в Україні: дис. ...докт. філософ. 081. Львів, 2023. 319 с.

43. Єпринцев П. С. Організована злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Одеса : Юридика, 2023. 560 с.

44. Задорожний А. А. Запобігання злочинам у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 20 с.

45. Задорожний А. А. Запобігання злочинам у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 260 с.

46. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

47. Затримали патрульних поліцейських, які на блокпостах займалися вимаганням грошей від водіїв. URL: https://varta1.com.ua/news/zatrimali-patrulnih-policeyskih-yaki-na-blokpostah-zaumalisy-a-vimagannyam-groshey-vid-vodiyiv-foto_382410.html

48. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 240 с

49. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А.В., 2006. 264 с.
50. Івасенко С. М. Запобігання та протидія корупції в правоохоронних органах: організаційно-управлінський аспект : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.01. Київ, 2015. 233 с.
51. Ігнатов О. М. Попередження насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.
52. Ігнатов О. М. Попередження насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 230 с.
53. Ігнатов О. Мотивація насильницьких злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ. *Право України*. 2008. № 4. С. 97–100.
54. Ігнатов О. М. Класифікація злочинів, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2008. Т. 21 (60). № 2. С. 211–217.
55. Кирюха К. І. Адміністративно-правове регулювання запобігання корупції в органах Національної поліції України: дис. ... докт. філос. 081 – Право. Львів, 2022. 268 с.
56. Кислий А. М., Чайка Р. А., Денисенко М. М. Зарубіжний досвід нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. 2016. Вип. 49. С. 65–73.
57. Кісіль З. Р. Проблеми професійної деформації працівників органів внутрішніх справ: монографія. Львів: ЛДУВС, 2008. 607 с.
58. Князєв С. М. Досвід європейських країн щодо забезпечення дотримання прав людини під час здійснення негласної діяльності на стадії досудового розслідування. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 5. Р. 69–74.
59. Кобзін Д. А., Мартиненко О. А. Насильство і злочинність в органах внутрішніх справ України. *Права людини в діяльності ОВС України*: матеріали наук.-практ. конф. (Євпаторія, 11–13 трав. 2006 р.) / за заг. ред. О. М. Бандурки,

К. Б. Левченко. Київ, 2006. С. 65–71

60. Коваленко А. В. Поліція як суб'єкт діяльності щодо запобігання злочинності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2016. № 24. С. 110–113.

61. Коваленко Ю. О. Адміністративно-правовий механізм інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2018. 255 с.

62. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

63. Колодяжний М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссрууд, 2010. 288 с.

64. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.

65. Комплексна програма профілактики злочинності на 2001–2005 роки: Указ Президента України від 25.12.2000 р. № 1376/2000. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1376/2000>

66. Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки: Указ Президента України від 20.12.2006 р. № 1767. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1767-2006-п>.

67. Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки: Указ Президента України від 17.09.1996 р. № 837/96. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

68. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: прийнята 31 жовт. 2003 р.; ратифікована Україною із заявами 18.10.2006 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

69. Коненко С. Я. Профілактика та боротьба з корупцією в Німеччині: (Із досвіду роботи землі Нижня Саксонія). Київ: Знання України, 2006. 16 с.

70. Конопельський В. Я. Поняття організованої злочинності та її запобігання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 3. С. 47-52.

71. Конопельський В. Я. Заходи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 405–408.

72. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

73. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ: Пріоритети, 2010. 88 с.

74. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 388 с.

75. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2024. 306 с.

76. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

77. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.. Київ; Харків: Юрінком Інтер ; Право, 2002. 454 с.

78. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

79. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

80. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2009. 348 с.

81. Кримінологія: Загальна і Особлива частини: підручник /

Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодєд О. В.; за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.

82. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.

83. Кримінологія: курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. Київ: МАУП, 2002. 296 с.

84. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

85. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ: Маслаков, 2020. 612 с.

86. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

87. Куліш А. Досвід боротьби з корупцією у Великій Британії. *Право України*. 2005. № 12. С. 141–145.

88. Василевич В.В., Левченко Ю.О. Кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері страхування. *Актуальні питання у сучасній науці*. серія Право. 2024. Вип. 6(24). С. 484–493.

89. Левченко Ю.О., Василевич В.В. Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. Вип. 78: Ч. 2. С. 214–219.

90. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 303 с.

91. Литвин В. В. Формування та розвиток професійної компетентності патрульного поліцейського. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 277–287.

92. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в

Україні : монографія. Харків : Вид-во ХНУВС, 2008. 446 с.

93. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 377–387.

94. Литвяк А. О. Класифікація кримінальних правопорушень, щовчиняються працівниками правоохоронних органів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 377–385.

95. Ліховицький Я. О. Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 448 с.

96. Ліховицький Я. О. Кримінологічні засади запобігання злочинам, що вчиняються персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 38 с.

97. Ліщук Б. В. Нормативно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України: до питання вдосконалення. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10 листоп. 2017 р.). Львів: ЛьвДУВС. С. 146–147.

98. Луговий В. О. Адміністративно-правовий механізм запобігання правопорушенням, пов'язаним з корупцією, що вчиняються поліцейськими: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 279 с.

99. Луцького слідчого затримали на хабарі. URL: <https://www.volynnews.com/news/economics/lutskoho-slidchoho-zatrymaly-na-khabari/>

100. Ляшенко А. О. Рівень життя населення сільських територій. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.3/187.pdf>

101. Мазійчук В. А. Запобігання та протидія корупції в судових органах України: монографія. Київ: «Видавництво Людмила, 2024. 381 с.

102. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

103. Макареєва О. Д. Корупція в Україні: національні та міжнародні засоби

протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2005. № 12. С. 25–32.

104. Макушев П. В. Професійна правосвідомість і правова культура дільничного інспектора міліції (шляхи формування і удосконалювання) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 191 с.

105. Мартиненко В. О. Особливості кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, що вчиняють державні службовці. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 118–132.

106. Мартиненко О. А. Детермінація та попередження злочинності серед персоналу органів внутрішніх справ України: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2009. 356 с.

107. Мартиненко О. А., Ігнатов О. М. Феномен правопорушень серед працівників міліції: питання кримінально-правової дефініції. *Право України*. 2005. № 1. С. 60–63.

108. Маслій І. В. Корупційна злочинність та її кримінологічна характеристика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. Вип. 70. С. 356–364.

109. Матвієнко А. А. Здійснення оперативно-розшукового провадження при вчиненні злочину організованою злочинною групою. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 12–14.

110. Матюхіна Н. П. Корупція в поліції зарубіжних країн: проблеми запобігання. *Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності*: матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 9 листоп. 2004 р.). Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 110–113.

111. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2007. 222 с.

112. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юрид. думка, 2004. 400 с.

113. Мельничук Р. В. Адміністративно-правові засади запобігання

корупційним ризикам в діяльності Національної поліції України: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 22 с.

114. Мельничук Р. В. Адміністративно-правові засади запобігання корупційним ризикам в діяльності Національної поліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 259 с.

115. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2018. 532 с.

116. Михайлова Ю. О., Федосова О. В. Щодо проблеми корупційних ризиків у кримінальному провадженні в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*. Харків, 2017. С. 127–128.

117. Михальченко О. М. Корупція в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 260 с.

118. Мірошніченко С. С. Корупційні ризики у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 293–299.

119. Молдован А. В. Докази у кримінальному процесі Федеративної Республіки Німеччини. *Адвокат*. 2009. № 3. С. 28–35.

120. Мороз О. А. Запобігання злочинам у сфері службової діяльності серед працівників податкової міліції України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 223 с.

121. Мороз О. А. Запобігання злочинам у сфері службової діяльності серед працівників податкової міліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 20 с.

122. Морозова В. О. Адміністративна відповідальність за правопорушення проти громадської моралі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2003. 199 с.

123. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 242 с.

124. На Донеччині судитимуть 4 поліцейських, які у складі організованої

групи займались вимаганням данини за «кришування», збутом наркотиків і боєприпасів. URL: https://don.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=284345&fp=2400

125. На Київщині затримали 8 офіцерів поліції за хабарі від ухилянтів на блокпосту: деталі скандалу. URL: <https://www.anticor.foundation/novyny/17213/>

126. На Тернопільщині судитимуть слідчого поліції за підробку документів. URL: <http://chasopys.te.ua/suspilstvo/3147-na-ternopilshchyni-sudytymut-slidchoho-politsii-za-pidrobku-dokumentiv>

127. Назимко Є. С., Пономарьова Т. І., Лосич С. В. Особливості здійснення правоохоронної діяльності на деокупованих територіях: навч. посіб. Кропивницький: ДонДУВС, 2024. 199 с.

128. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

129. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 1999. 179 с.

130. Негодченко В. О. Діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження злочинів у сучасних умовах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 180 с.

131. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.

132. Новаков О. С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 19 с.

133. Новаков О. С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 205 с.

134. Оперуповноваженого Нацполіції судитимуть за перевищення повноважень, внаслідок чого загинула людина. URL:

https://dbr.gov.ua/news/operupovnovazhenogo_nacpolicii_suditimut_za_perevischen_nya_povnovazhen_vnaslidok_chogo_zaginula_lyudina

135. Організована злочинність в Україні / за ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : НАВСУ, 1999. 124 с.

136. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права*. 2017. № 5. С. 271–278.

137. Офіс Генпрокурора: Адвоката з Хмельниччини затримали за спробу підкупити прокурора. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/ofis-genprokurora-advokata-z-hmelnichchini-zatrimali-za-sprobu-pidkupiti-prokurora.html>

138. Під Києвом судитимуть поліцейського, який «закривав» справи п'яних водіїв. URL: <https://vchirniy.kyiv.ua/news/50528/>

139. Підробляли покази: у Черкасах судитимуть поліцейських. URL: <https://suspilne.media/cherkasy/133419-pidroblali-pokazi-u-cerkasah-suditimut-policejskih/>

140. Підсумки роботи МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України за 2012 рік. Київ: РНБО України та МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2012. 253 с.

141. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 270–276.

142. Покарання та його карально-виправний вплив на засуджених, колишніх співробітників правоохоронних органів: монографія / В. А. Бадира, А. В. Градецький, С. Ф. Денисов та ін. ; за заг. ред. Т. А. Денисової. Запоріжжя: Просвіта, 2011. 270 с.

143. Правоохоронці затримали начальника поліції, який вимагав дві тисячі доларів від потерпілого. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/pravoohoronci-zatrimali-nachalnika-policiyi-yakiy-vimagav-dvi-tisyachi-dolariv-vid-poterpilogo-1211631.html>

144. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 р. №

794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>

145. Про державну програму боротьби із злочинністю: Постанова Верховної Ради України від 25.06.1993 р. № 3325-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-12#Text>

146. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: Закон України від 15 берез. 2018. р. № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19/print>

147. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/print>

148. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

149. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93>.

150. Про затвердження Антикорупційної програми Міністерства внутрішніх справ України на 2023–2025 роки: наказ МВС України від 28.02.2023 р. № 136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0084320-20#Text>

151. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лют. 2023 р. № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>

152. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015-2017 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2014 р. № 176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF#Text>

153. Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2018 р. № 937. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1445-15#Text>

154. Про затвердження Положення про контроль за станом технічного захисту інформації в органах і підрозділах Національної поліції України: наказ

МВС України від 05.04.2021 р. № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0431-16#Text>

155. Про затвердження Порядку проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 29.01.2021 р. № 26/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0158-21#Text>

156. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

157. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/print>

158. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

159. Про реалізацію окремих положень Дисциплінарного статуту Національної поліції України: наказ МВС України від 10.08.2018 р. № 707. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1355-18#Text>

160. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 лист. 2011 р. № 1209-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-п>.

161. Продаж елітного автомобіля, розшукуваного Інтерполом – за зловживання службовим становищем судитимуть начальника райвідділу поліції. URL: https://od.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=309195&s=print.

162. Протидія організованої злочинності в країнах ЄС та США. Київ: НТВ «Правник», 2002. 292 с.

163. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

164. Рівень довіри до Національної поліції України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/sered-pravoohoronnix-organiv-naibilse-doviriaiut-nacionalnii-gvardiyi-86-socopituvannia>

165. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. 624 с.
166. Рудой К. М. Запобігання корупції як напрямок забезпечення міжнародної безпеки. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 69–73.
167. Рущенко І. П. Злочинність в Україні: функціональне пояснення. *Право і безпека*. 2002. № 3. С. 184–188.
168. Савченко А. В. Щодо питання про покарання за корупційні злочини. *Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства* : матеріали круглого столу (Київ, 5 листоп. 2015 р.). Київ : ІКВС, 2015. С. 30–34.
169. Савченко А. Кримінально-правовий захист і відповідальність правоохоронців у США. *Міліція України*. 2005. № 7. С. 24–25.
170. Сало О. М. Реалізація повноважень керівником органу досудового розслідування при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2018. 241 с.
171. Самбор М. А. Поліція та органи внутрішніх справ: роздуми про співвідношення понять. *Право України*. 2016. № 4. С. 149–156.
172. Сливка С. С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2002. 405 с.
173. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ: Москаленко О. М., 2013. 588 с.
174. Стеценко С. Г., Ткаченко О. В. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії: монографія. Київ: Алерта ; КНТ, 2008. 168 с.
175. 100 корупційних схем в регіонах. URL: <https://www.rpk.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/as-100-schemes-2-1.pdf>
176. Стратегія боротьби з організованою злочинністю : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.
177. Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.11.2017

р. № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80#Text>

178. Тертишник В. М. Кримінальний процес : навч. посіб. 2-ге вид., пров. і доп. Харків : Арсис, 1999. 528 с.

179. Тимошенко В. І. Соціальна основа злочинності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 2. С. 32–37.

180. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології: зб. наук. праць. Київ: ФОП Маслаков, 2021. 300 с.

181. Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

182. Тичина Д. М. Генеза кримінальної відповідальності службової особи юридичної особи за корупційні злочини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. Ч. 2. С. 482–488.

183. Тичина Д. М., Антощук А. О., Перцев Р. В. Психологічна готовність поліцейських до розслідування воєнних злочинів. *Юридична психологія*. 2024. №. 2(35). С. 25–33.

184. Тичина Д. М., Григорчук О. М. Генеза підготовки персоналу в системі Міністерства внутрішніх справ України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3, ч. 2. С. 266–272.

185. Тичина Д. М., Грицюк І. В. Концептуалізація державної політики у сфері правоохоронної діяльності: теоретико-правовий підхід. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 41–47.

186. Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2003. 445 с.

187. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 208 с.

188. Туєв О. Кримінологічна політика і стратегії протидії рейдерству. *Публічне право*. 2012. № 4 (8). С. 185–190.

189. Туркевич І. К. Злочинність: навч. посіб. Київ: Ін-т адвокатури, 1999. 47 с.

190. У Києві на хабарі у 35 тис. гривень затримали слідчого поліції.

URL: https://kyiv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=258025

191. У Харкові затриманий адвокат, який намагався підкупити слідчого ДБР. URL: <http://magnolia-tv.com:6081/news/51826-u-kharkovi-zatrimaniy-advokat-yakiy-namagavsya-pidkupiti-slidchogo-dbr-video>

192. У Чернігові на хабарі затримали керівника слідчого відділення поліції. URL: https://galinfo.com.ua/news/u_chernigovi_na_habari_zatrymaly_kerivnyka_slidchogo_viddilennya_politsii_323770.html

193. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. Київ, 1997. 184 с.

194. Хоменко В. П. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у фіскальній сфері: теорія і практика: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 400 с.

195. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: прийнята 4 лист. 1999 р. у Страсбурзі ; ратифікована Україною 16.03.2005 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994>.

196. Чемерис І. В. Зарубіжний досвід протидії корупції в системі державного управління. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 3 (12). С. 117–125.

197. Шайтуро О. П., Хань О. О. Корупційні ризики, що виникають під час кримінального провадження. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. №1 (31). С. 325–335.

198. Шакун В. І. Злочинність. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.* Київ, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін. 544 с.

199. Шалгунова С. А. Кримінально-правові та кримінологічні заходи попередження хабарництва серед співробітників органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1999. 203 с.

200. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

201. Шатрава С. О. Теорія і практика запобігання корупції в органах Національної поліції України: адміністративно-правове дослідження : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 456 с.

202. Шило О. Г., Глинська Н. В., Москвич Л. М. Корупційні ризики чинного кримінального процесуального законодавства України: окремі питання. *Питання боротьби з корупційними правопорушеннями*. 2014. Вип. 27. С. 202–2020.

203. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2000. 177 с.

204. Criminal Procedure and Investigations Act 1996. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/447967/code-of-practice-approved.pdf; Strafprozeßordnung (StPO) Österreich. URL: [https://www.jusline.at/Strafprozessordnung_\(StPO\).html](https://www.jusline.at/Strafprozessordnung_(StPO).html).

205. Ligeti K. Toward a Prosecutor for the European Union. Vol. 1: A Comparative Analysis. Oxford and Portland, Oregon : Beck/Hart, 2013. P. 149.

206. ADO 15/33/688. Доповідь Тринадцятого Конгресу ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя (Доха, 12–19 квітня 2015 року) URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ
УКРАЇНИ**

**ДЕПАРТАМЕНТ
ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ**

код ЄДРПОУ 40116086

вул. Богомольця, 10, м. Київ-01, МСП
01601

тел. (044) 254-7475

Ректорові Національної академії
внутрішніх справ
генералу поліції третього рангу
Руслану СЕРБИНУ

Про використання матеріалів
дисертаційного дослідження

Шановний пане генерале!

Реалізація державної політики у сфері протидії злочинності та запобігання корупції є пріоритетним завданням правоохоронної системи України. Створення Національної поліції України стало важливим етапом модернізації правоохоронних органів, спрямованої на утвердження принципів верховенства права, прозорості та підзвітності. Водночас, запровадження воєнного стану через масштабну збройну агресію суттєво розширило функції поліції. У цих умовах зростають ризики службових зловживань і корупційних проявів через психологічне навантаження, дефіцит ресурсів та необхідність ухвалення швидких рішень.

Надані матеріали наукового дослідження аспіранта кафедри кримінології та інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ Вовченка Руслана Анатолійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України» підтверджують нагальність їх цільового виміру, виявили достатній науковий, практичний рівень, впроваджені та використовуються у діяльності Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції, що забезпечить вироблення наукового консенсусу в гострих та дискусійних питаннях нейтралізації кримінальної протиправності у сфері службової діяльності в лавах Національної поліції, зумовлюючи реалізацію у практичній площині консолідованої моделі запобігання деструкції правоохоронних відносин й відповідно кримінальним проявам у означеній сфері.

З повагою
начальник
полковник поліції

Олександр ШЕВЧУК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

07 2025 року

АКТ

25.07.2025

м. Київ

№ 140-07

Впровадження результатів дисертації
Вовченка Руслана Анатолійовича
«Запобігання кримінальним правопорушенням
у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками
Національної поліції України» в освітній процес

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності, доктора юридичних наук, професора Вознюка Андрія Андрійовича;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук Горбенко Дар'ї Андріївни;
- завідувача кафедри кримінології та інформаційних технологій, кандидата юридичних наук, професора Левченка Юрія Олександровича.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками Національної поліції України» аспіранта кафедри кримінології та інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ Вовченка Руслана Анатолійовича, поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», а також наукові праці в яких опубліковані основні положення наукової праці, зокрема:

1. Вовченко Р. А. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип 85 (5), Ч. 3. С. 241–247. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.38>

2. Вовченко Р. А. Іноземний досвід запобігання корупційним злочинам, що вчиняються поліцейськими. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 6. С. 723–728. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.120>

3. Вовченко Р. А. Кримінологічні заходи запобігання корупційним кримінальним правопорушенням серед працівників поліції. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 104–107.

4. Вовченко Р. А. Детермінація професійної діяльності поліцейського в умовах воєнного часу. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 27–30.

5. Вовченко Р. А. Перспективи кримінологічної діяльності у запобіганні кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2025 р.). Х.: Юрайт, 2025. С. 256–262.

На основі проведеного аналізу наданих матеріалів комісія зробила висновок, що наукові праці Р.А. Вовченка містять обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації й можуть бути впроваджені до використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінологія», «Засади запобігання та протидії корупції», «Аналіз та прогнозування злочинності», під час підготовки навчально-методичних та дидактичних матеріалів з відповідних дисциплін.

Члени комісії:

Андрій ВОЗНЮК

Дар'я ГОРБЕНКО

Юрій ЛЕВЧЕНКО

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ
анкетування 179 респондентів (37 прокурорів, 56 детективів та 86
представників громадськості) з проблемних питань щодо запобігання
кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, що
вчиняються працівниками Національної поліції України

Питання	Результат	
	Кількість осіб	%
1. Освіта		
а) вища юридична	128	71,5
б) вища неюридична	32	17,9
в) інше	19	10,6
2. Ваша професійна діяльність		
а) прокурор	37	20,7
б) детектив	56	31,3
в) представник громадськості	86	48
3. Стаж роботи (професійної діяльності)		
а) до 3 років	31	17,3
б) 3-5 років	48	26,8
в) 5-10 років	57	31,8
г) понад 10 років	43	24,1
4. Чи вважаєте ви проблему кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліції актуальною?		
так	164	91,6
ні	7	3,9
важко відповісти	8	4,5
5. Яка, на вашу думку, основна причина вчинення таких кримінальних правопорушень?		
низька заробітна плата	61	31,3
кадрові проблеми	56	34,6
відсутність контролю	62	15,1
6. Чи достатньо ефективні існуючі антикорупційні заходи в поліції?		
так	38	21,2
ні	141	78,8
7. Який із чинників найчастіше впливає на кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності?		
корупційний тиск	86	48
низька мотивація	47	26,3
не притягнення до відповідальності	46	25,7

8. Чи відомі вам факти приховування кримінальних правопорушень учинених поліцейськими?		
так	139	77,7
ні	40	22,3
9. Чи відомі вам випадки залучення керівників поліції до злочинної діяльності?		
так	127	71
ні	52	29
10. Які службові підрозділи найбільш схильні до корупції?		
органи досудового розслідування	67	37,4
кримінальна поліція	59	33
патрульна поліція	53	29,6
11. Чи вистачає у поліції технічних і фінансових ресурсів для боротьби зі злочинністю?		
так	21	11,7
ні	123	68,7
частково	35	19,6
12. Чи вважаєте ви за потрібне посилити контроль громадськості за поліцією?		
так	159	88,8
ні	8	4,5
частково	12	6,7
13. Який, на вашу думку, рівень латентності кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліції?		
високий	112	62,6
середній	49	27,4
низький	18	10
14. Які основні перешкоди ви бачите у запобіганні цим кримінальним правопорушенням?		
відсутність політичної волі	74	41,3
вплив керівництва	54	30,2
кругова порука	36	20,1
інше	15	8,4
15. Чи впливають публікації в медіа та громадські розслідування на реальну ситуацію в поліції?		
так	132	73,7
ні	47	26,3
16. Чи вважаєте ви, що система анонімного повідомлення про кримінальні правопорушення учинені працівниками поліції працює ефективно?		
так	35	19,6
ні	144	80,4

17. Чи підтримуєте ви запровадження обов'язкового регулярного тестування поліцейських на поліграфі?		
так	117	65,4
ні	62	34,6
18. Чи необхідне, на вашу думку, впровадження регулярних антикорупційних тренінгів для працівників поліції?		
так	151	84,4
ні	28	15,6
19. Чи підтримуєте ви запровадження обов'язкової ротації поліцейських на ключових посадах як заходу запобігання корупції?		
так	123	68,7
ні	56	31,3
20. Чи вважаєте за необхідне залучати міжнародних експертів до подальшого реформування поліції?		
так	139	77,7
ні	40	22,3

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
за результатами вивчення 102 кримінальних проваджень, а також
опитування 37 прокурорів, 56 детективів та 86 представників
громадськості з проблемних питань щодо запобігання кримінальним
правопорушенням у сфері службової діяльності, що вчиняються
працівниками Національної поліції України

Результати опитування свідчать, що серед кримінальних правопорушень, до яких, на думку респондентів, найчастіше схильні працівники поліції, переважають корупційні діяння. Зокрема, 26% опитаних вказали на зловживання службовим становищем, інші 20% – на отримання неправомірної вигоди та перевищення влади чи службових повноважень. Ще 17% респондентів згадали про випадки службової недбалості, 14% – про незаконне збагачення, 10% – зловживання впливом, 6% – провокацію підкупу, а 5% – службове підроблення. Водночас, за оцінками працівників підрозділів внутрішньої безпеки, основними мотивами учинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліцейськими виступають прагнення покращити власний матеріальний стан (вказали 48% респондентів); самовираження або професійне просування (29%); а також орієнтація на споживання чи «розкішне життя», про що зазначили близько 18% опитаних.

Відповідно до відповідей представників громадськості, 56% респондентів зазначили, що регулярно стикаються з фактами вимагання та отримання неправомірної вигоди працівниками місцевих територіальних підрозділів поліції. До основних суб'єктів таких кримінальних правопорушень належать патрульні, дільничні офіцери поліції, слідчі, дізнавачі, оперативні працівники, а також керівники місцевих відділень поліції. Найчастіше неправомірна вигода пов'язана з ухиленням від відповідальності, відмовою внесення відомостей до ЄРДР (близько 32% випадків), зміною кваліфікації діяння (27%) та закриттям проваджень за неформальними домовленостями (близько 41%).

Найвищий рівень службової злочинності серед поліцейських зафіксовано у двох областях України: Київській (приблизно 22% від загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності) та Одеській (18%). Київська область, зокрема м. Київ, демонструє високу криміногенність у цій сфері, зумовлену значною концентрацією центральних органів державної влади, високим рівнем економічної активності, а також наявністю фінансових потоків та широкого спектру політичних впливів. Особливо це проявляється у період воєнного стану, коли посилюється загальний рівень напруження та збільшується частота втручання службових осіб поліції у процес прийняття рішень. Одеська область, у свою чергу, характеризується високими ризиками корупції через наявність стратегічних транспортних і логістичних коридорів, морських портів та активних зовнішньоекономічних зв'язків. На цьому фоні значна частина кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, концентрується навколо митного контролю, транспортної

інфраструктури та розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних із економічною діяльністю.

Середній рівень службової злочинності зафіксовано в Закарпатській, Чернігівській, Сумській, Харківській та Черкаській областях (загалом близько 35–40% усіх зареєстрованих випадків). Аналізуючи ці регіони, слід зауважити, що вони мають певну спільну рису – розташування на прикордонних територіях або на територіях зі значним економічним потенціалом. Наприклад, Харківська область вирізняється наявністю великих міст, таких як Харків, де концентрація бізнесу та населення зумовлює підвищений ризик, особливо пов'язаних з незаконним захистом бізнес-інтересів, перешкоджанням підприємницькій діяльності та зловживанням владними повноваженнями. Закарпаття, своєю чергою, характеризується специфікою транскордонних злочинних схем, які впливають на структуру кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності серед працівників поліції, зокрема сприяння контрабанді, нелегальній міграції тощо.

Низький рівень службової злочинності характерний для Волинської, Івано-Франківської та Житомирської областей, які сумарно становлять приблизно 15% за загальною кількістю таких правопорушень. Необхідно акцентувати увагу на тому, що безвідповідальність і пасивність керівництва поліції, які часто не реагують на порушення підлеглих або навіть приховують їх, мотивуючи це нібито «інтересами службової діяльності», ще більше сприяють поглибленню латентності. Подібну думку висловили близько 14,2% опитаних працівників правоохоронних органів.

Причинами високої латентності правопорушень, вчинених поліцейськими, виступають різноманітні фактори. Передусім, значну роль відіграють спеціальні знання, якими володіють правоохоронці, зокрема, у галузі оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, кримінального права та процесуального законодавства. 84% співробітників внутрішньої безпеки поліції підтвердили, що саме такі знання дозволяють службовим особам ефективно приховувати сліди злочинної діяльності. Також важливим є фактор, пов'язаний із потерпілими, які самі порушили закон і остерігаються покарання за власні незаконні діяння (21,9%). Водночас, згідно з проведеним анонімним опитуванням населення щодо готовності повідомляти про факти зловживання у правоохоронних органах, було встановлено, що близько 17% опитаних громадян зазначили, що навіть за наявності необхідності передачі неправомірної вигоди правоохоронцям для позитивного вирішення питань, вони не звертатимуться із заявами чи повідомленнями до компетентних органів.

Епізодичні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності характеризуються як разові незаконні дії працівників поліції, зумовлені переважно конкретними, ситуативними факторами, а не усталеними схемами чи тривалими домовленостями. За результатами опитування правоохоронців, 28% зазначили, що саме у таких ситуативних умовах виникають випадки зловживань службовим становищем. Переважно побідні ситуації провокуються діями самих громадян – потерпілих чи підозрюваних, які прагнуть швидко «вирішити питання» шляхом надання неправомірної вигоди.

Водночас, вивчення причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності поліцейськими, неможливе без ґрунтовного аналізу ефективності системи фінансового контролю, насамперед електронного декларування. Згідно з результатами опитування, проведеного серед правоохоронців, понад 68% респондентів вказали на регулярні труднощі, пов'язані із заповненням та поданням електронних декларацій. З-поміж основних проблем найчастіше згадуються системні технічні збої роботи Єдиного державного реєстру декларацій: близько 42% опитаних скаржаться на «зависання» системи, ще 35% фіксують недоступність електронних ключів, а у 28% випадків відзначалося незбереження змін у поданих деклараціях або втрата доступу до персонального кабінету у вирішальні моменти. Крім суто технічних перешкод, поліцейські відзначають і труднощі зі сприйняттям і заповненням самої декларації. Близько 61% опитаних вказують, що інтерфейс електронної форми є надмірно складним і перевантаженим деталями, а структура документу не завжди є зрозумілою навіть фахівцям з юридичною освітою. Для належного заповнення декларації багато хто змушений звертатися до численних сторінок роз'яснень і навіть залучати додаткові консультації з юристами: потребу в таких консультаціях підтвердили понад 22% опитаних. Значна частина працівників поліції (понад 73%) зазначила, що підготовка й подання декларацій потребує витрат великої кількості часу, що відволікає від виконання основних службових обов'язків.

Результати дослідження показали, що значна частка поліцейських (47%) припускаються різноманітних помилок під час заповнення декларацій. Зокрема, у 31% випадків респонденти невірно зазначили категорію своєї посади, що може вплинути на подальший порядок перевірки декларації та визначення рівня відповідальності за можливі порушення. Крім цього, 24% працівників поліції некоректно вказали, що їхня посада віднесена до переліку посад з підвищеним корупційним ризиком, хоча фактично це не відповідає офіційним положенням. Додатково зафіксовано, що у понад 19% випадків працівники не відображали або неточно зазначали окремі відомості щодо об'єктів власності чи доходів членів сім'ї, що також може бути підставою для перевірки з боку відповідних контролюючих органів. Ще близько 14% респондентів зізналися, що через складність інтерфейсу й заплутаність інструкцій змушені звертатися за сторонньою допомогою або переносити частину полів на наступний день, що призводить до помилок або затримок у подачі. Важливо підкреслити, що лише 39% опитаних впевнені у власній спроможності правильно та самостійно заповнювати електронну декларацію без додаткових консультацій або роз'яснень. Такі дані свідчать про недостатню підготовку, недостатню кількість тренінгів або роз'яснювальної роботи щодо коректного внесення інформації в електронні декларації. В умовах, коли навіть технічна помилка чи неточність може призвести до дисциплінарної або кримінальної відповідальності, питання підвищення рівня цифрової грамотності, доступності інструкцій та навчання у сфері фінансового контролю набуває особливого значення. За результатами проведених опитувань і моніторингу громадських організацій, понад 32% респондентів відзначили наявність затримок або відмов у реєстрації заяв, а 17%

стикалися з вимогою додаткових, не передбачених законом документів при отриманні дозволу на зброю. Не менш значущою є проблема низького рівня цифрової грамотності серед поліцейських: за даними внутрішніх аудитів, лише близько 42% співробітників у змозі самостійно користуватися всіма можливостями електронних систем без допомоги консультантів або інструктажу, що призводить до численних помилок у процесуальній роботі, затримок у передачі інформації та втрати доказової бази.

Окрему стурбованість викликає рівень базової та спеціальної освіти майбутніх поліцейських, зокрема, випускників закладів вищої освіти системи МВС України, який в непоодиноких випадках не відповідає сучасним вимогам правоохоронної діяльності. Як показали результати дослідження, вже на етапі випуску із вищих навчальних закладів МВС України 24% молодих фахівців не вважають службу в поліції найкращим варіантом працевлаштування, 17% переконані, що робота в поліції не виправдає їхніх очікувань, а близько 1% відверто негативно ставляться до обраної професії ще до початку служби.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Вовченко Р. А. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, що вчиняються працівниками поліції як об'єкт кримінологічного дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип 85 (5). Ч. 3. С. 241–247. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.38>
2. Вовченко Р. А. Іноземний досвід запобігання корупційним злочинам, що вчиняються поліцейськими. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 6. С. 723–728. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.120>
3. Тичина Д. М., Вовченко Р. А. Причини та умови, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності працівниками поліції. *Європейський правничий часопис*. 2025. Вип. 9. С. 131–139. DOI 10.36919/3041-1149(Print).9.2025.131-139.
4. Вовченко Р. А. Кримінологічна оцінка та характеристика працівників поліції, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. № 90. Ч. 4. С. 11–18. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.1>.
5. Вовченко Р. А. Кримінологічні заходи запобігання корупційним кримінальним правопорушенням серед працівників поліції. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідом. наук.-практ. кругл. столу (Київ, 2 листоп. 2023 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 104–107.
6. Вовченко Р. А. Детермінація професійної діяльності поліцейського в умовах воєнного часу. *Кримінологічна теорія і практика: проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 7 листоп. 2024 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 27–30.
7. Вовченко Р. А. Перспективи кримінологічної діяльності у запобіганні кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Протидія злочинності в умовах довготривалої війни: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 20 трав. 2025 р.)*. Харків : Юрайт, 2025. С. 256–262.